

Palócföld

IRODALMI, MŰVÉSZETI, KÖZÉLETI FOLYÓIRAT

LXV. évfolyam 2019/1.

SZÉPIRODALOM

Lackfi János, Filip Tamás, Fellingner Károly
Debreceni Boglárka, Oláh András, Zsirai László
és mások

KÉPZŐMŰVÉSZET

Kelemen József
Földi Péter

EMLÉKEZÉS

Benedek Elekre
Tandori Dezsőre
1956 salgótarjáni eseményeire

Doni történetek

Németh Péter Mikola Madáchról

Kabdebó Lóránt Turczi Istvánról

TARTALOMJEGYZÉK

„Palócföld 65”	3
----------------	---

SZÉPIRODALOM

Madár János: A lét intelme	5
Végtelen közelít	5
Újkori fohász	5
Nagy Judit Áfonya: A sorsszövő	6
Lackfi János: Leltárvers Molnár Krisztina Ritának	12
Zsirai László: Holnap már február – <i>Naplóbejegyzés Gyuri barátom emlékére</i>	14
Jóna Dávid: Attikám	18
Oláh András: didergéseink	26
eltelt ez is	26
kapituláció	27
Fellinger Károly: Automatikusan	34
Ébresztő	34
Szélfogó	35
Szirmai Péter: A sivatagi róka	36
F. Nagy Gábor: Esti hang	40
Magam a parton...	40
Debreceni Boglárka: Egyazon szavak	53
Nem az a hely	53
Kijárat	53
Radnai István: Baudelaire-parafrázis	61
Spleen	61
Filip Tamás: Nincs hová leszállni	72
Félbevágott léggömb	72
Az utolsó akkord után	73
Tépett és zaklatott	73
Nyelvemlék	74
Szentjánosi Csaba: Csendes tanítás az életed	84

1956

Sulyok László: A sortűz színe és visszája	20
---	----

HISTÓRIA

Hajnal József: Doni mirákulum – Mocs, avagy négy háborús abszurd	28
Erdős István: Aranybalta	41

„A GÉP FOROG”

Németh Péter Mikola: A lírikus Madách Imre Charles Baudelaire-i hangvételű verseiről	54
--	----

EMLÉKEZÉS

- Szigeti Jenő: Elek apó meséi 62
Oravecz Tibor: Nincs több kék 68

KÉPZŐMŰVÉSZET

- Földi Péter: Kelemen József kiállításának megnyitóján 69

TÁRSADALOM

- Gyukits György: Bükkzentkereszt – Borsod Svájca – Egy kutatás
margójára 75

SZEMLE

- Kabdebó Lóránt: Megtalálni saját helyünket a körforgásban – Turczi
István pályaképe legújabb kötetéről visszatekintve 85
Nagygéci Kovács József: „Ráncok az örökkévalóságban” – Ádám Ta-
más: *Így mélyül* c. kötetéről 94
Steinmacher Kornélia: Szitakötőlét – Horváth Veronika: *Minden átjár-
ható* 97
Hangácsi Zsuzsanna: Temesi Ferenc: *49/49* 101
Baráthi Ottó: Táguló terek, különféle kultúrák, kíméletlen kihívások –
Tillmann J. A.: *Az eseményhorizonton túl* 105

„Palócföld 65”

A Palócföld folyóirat és a Madách Imre Gimnázium „Palócföld 65” címmel közösen logópályázatot írt ki diákoknak a Palócföld folyóirat fennállásának 65. évfordulója alkalmából. A logó, amelynek kidolgozására kértük a pályázó diákokat, az ez évi lapszámainkban, a programjaink plakátjain, a honlapon és minden kapcsolódó rendezvény nyomtatott és digitális anyagán szerepel majd és hirdeti a folyóirat több évtizedes töretlen kulturális értékőrző munkáját. A pályamunkákat négytagú zsűri bírálta el. Tagjai: Molnár Éva, a Palócföld kiadója, a Balassi Bálint Megyei Könyvtár igazgatója, dr. Csongrády Béla főmunkatárs, Kele Szabó Agnes, a Palócföld képzőművészeti szakértője, a gimnázium média- és rajz szakos tanára és dr. Gréczi-Zsoldos Enikő főszerkesztő.

A pályázat helyezettjei

Vizi Petra
I. helyezett

Kasza Laura
II. helyezt

Kakuk Dániel
III. helyezt

Magulya Ildikó
Különdj

Németh Nóra
IV. helyezt

Bottján Anna
V. helyezt

Ádám Gergő
V. helyezt

Rác Viktória
VI. helyezt

Farkas Dorottya
VI. helyezt

MADÁR JÁNOS

A lét intelme

Székemből faragnak kopjafát.
Lassan temető lesz az ágy, az asztal.
Itt kell meghalnom értetek!
Micsoda törvény marasztal!

Végtelen közelít

Elfogy lassan szívünkéből az ég is.
Mint egy feketedő gyertyaszál, olyan a Nap.
Messzi tájak fényei remegnek körmeimtől.
Sebesült ujjaim jövőért vacognak.

Kezemben – – – – ország lüktet.
Nem veheti el senki a hegyeket tenyeremből.
Sem a szakadékok irgalmát addig.
Míg a lélekre megváltó kegyelem dől.

Újkori fohász

Sorsunkat nem tudjuk kikaparni.
Körmeink félholdja szomorúan néz.
Tenyerünkben a végső mozdulat.
Utolsó könnyörgés az összetett kéz.

Remegő ujjak kulcsolódnak egymásra.
Ima és imakönyvek sajdulnak velem.
Templomok zúgnak szavaimban!
Őrizd meg nyelvemet, Istenem!

NAGY JUDIT ÁFONYA

A sorsszövő

Ma is lefektettek vagy fél tucatot a rögtönzött parcellákba.

Az olasz és szerb frontról is folyamatosan érkeztek a sebesültek; már egyetlen szabad szeglete sem volt a magyarkanizsai hadikórháznak. Amit egykor Haynald-féle Leánynevelő Intézetként ismertünk, mára kapkodó, sietős ellátást nyújtó, zsúfolt ispotályá vált, ahol az egykori növendékek próbálták ápolni a haza hős katonáit. Minden tudásom itt szereztem az elmúlt három év során, nagyrészt a főnővér apácáktól, másrészt a rögtönzött műtétek alkalmával.

Hamarosan rászoktam a dohányzásra.

Amikor elvitték a testeket, késő ősz volt. Hajnalban már megfagyott a halotyszállító autó keréknyoma a sötétbarna sárban. Nem ők voltak az elsők, és valószínűleg nem is az utolsók.

Nővérré lettem hát. Már meg sem rendített egy-egy nyílt seb, megalvadt vértől piros lábszárcsonk. Intézeti tanulóból felnőtté váltam egy pilanat alatt, ifjúságomat ellopta a háború. Szűz maradtam, mint az aszott bőrrű Ágota főnővér, aki fityulát vett a véres ruha és az ezerszer mosott köpenyére is, fakeresztet szegelt a reménytelen esetek ágya fölé, és hangosan imádkozott, miközben az orvos fűrésze alatt utoljára felsírt hol egy csukló, hol egy combcsont.

De leginkább magányos voltam ebben a pokolban. A nagy kapubejáró mellett, a két lucfenyő takarásában most is ott álltak ugyan a régi növendékek, társaim a női sorsban. A fenyőágak között, ebben a hajnali szürkéségben még látni lehetett a felszálló cigarettafüstöt, mint rajzol fodrokat és szalagokat az éjszaka ruhájára. Oda kellene mennem hozzájuk, gondoltam, úgy tenni, mint akit érdekelnek a frontról érkező levelek, az epekedő kedvesek, és a sorok mögül közösen kihámozott igazság. De nehezen barátkoztam.

Eltapostam a csikket, és erőt vettem magamon. Kikerültem azokat a lábnyomokat, amelyekben már megfagyott a hajnali esőpermet. Hárman kuncogtak a fenyők alatt, Éva és Anna a törzsnek dőlve, kabát helyett mindketten tábori pokrócokba bugyolálták sovány testüket, kesztyű nélkül, csupasz kézzel tartották a durván tekert cigarettákat. Előttük Zsu-

zsanna állt, liluló ujjai között a gyűrött tábori levelezőlap, erről olvasta fel a halvány utcai lámpafény felé tartva a vallomást.

– Ha az olasz bombázás abbamarad, ellentámadást indítunk. Nem félek, mert tudom, hogy itt van a képed, itt a szívem alatt. Amire ezt a lapot megkapod, már túl leszünk a nehezen, és a győzelem estéjén majd a nagy alföldi parasztházra és a szőke gyerekekre gondolok, akiket te szülsz majd nekem, angyalom...

Ennél a résznél mindenki szeme könnybe lábadt, még az enyém is. Nem szóltam, nehogy megijesszem a szipogó Zsuzsannát, de a másik kettő olyan kitartóan nézett el a válla fölött, hogy jöttöm lelepleződött.

– Nem kell úgy ólálkodni, Sára! Mert neked nincs vőlegényed, még hallhatod a mások szívügyét!

Megkínált a saját cigarettájából, és én elfogadtam. A gyufa lángja kétszer is ellobbant, mielőtt rendesen meggyújthattam volna, és ez épp elég időt adott arra, hogy felgyorsuljon a saját szívem dobogása.

Nincs vőlegényem – mondta ez a nagy szemű, egércú lány. A cipőgyár tulajdonosának a sarja, aki békeidőben egy gyulai városi villában lakik, és herendi porcelánból kanalazza a vasárnapi levest, ezüstkanállal. Eszembe jutott Margó, a legjobb barátném a lányintézetből, aki erre csak legyintene egyet, és azt mondaná: ne törődj vele, csak újjgazdagok. De én nem tudtam nem törődni azzal, hogy ez a szépnek nem nevezhető, sőt, valójában teljesen jellegtelen teremtés csak úgy odavesse nekem a fájó tény: nincs vőlegényem. Harmadszorra meggyulladt a cigarettám, és ekkor felemeltem a fejem, hosszant az éj arcába fújva a füstöt, hogy bejelentsem nekik a nap hírért.

– De igenis van! Nekem is van vőlegényem.

Éva és Anna, a két testvér majd' megfulladt a félrenyelt dohányízűtől, de még a levélolvasó egérlány is hitetlenkedő arckifejezést öltött magára. Tudtam, most aztán nagy bajba kevertem magam, de annyira vágytam rá, hogy befogadjanak, hogy én is epekedő leveleket kapjak egy tiszta szívű férfitől, ezért nem tehettem mást, mint hogy összeszedtem minden létező tudásomat és az évek alatt begyűjtött pletykákat. Aztán megalkottam a nagy hazugságot.

– A déli fronton esett fogságba, amikor a Monarchia megtámadta Macedóniát.

– Eddig miért nem tudtunk erről?

Szégyenlősen lesütöttem a szemem.

– Sokáig nem lehettem benne biztos, hogy életben van.

– De most már tudod? – próbálta kiszedni rövid válaszaiból a részleteket Zsuzsanna. Meg kellett erőltetnem magam. Ha most bevallom, hogy csak kitaláltam az egészet, örökre megszégyenülök, és még jobban kiközösítenek, mint hazudozót.

– Tegnap este érkezett egy katona, súlyos mellkasi sebek, ellőtt szem. Király főorvos engem kért meg, hogy tisztítsam ki a szemüregét. Kevés már a morfin, és úgy próbáltam elterelni a figyelmét, hogy az otthonáról kérdezgettem. Nem tartott sokáig, és már a csatákról regélt, az elesett bajtársokról, a hidegről és az ellenséges tűzről. Így jutott fülembé a hír arról, hogy Endre életben van, megszökött a fogságból, és jelentkezett az útjába akadó első baráti egységnél.

Mindezt egy szuszra hadartam el. Még a hajnali szellő is elcsitult, utcai morajlás sem törte meg a csendet. Elragadtatott arccal hallgattak.

– És levelet nem küldött?

Zsuzsanna éhsége a friss történések iránt nem csitult.

– Hogyne küldött volna! – tromfoltam. Bár magam sem tudtam még, honnan szerzek egy tábori lapot, vagy éppen elrongyolódott borítékot, amit meglengethetnék előttük.

– Mutasd!

– Odafenn hagytam a párnahuzatomban. Így mindig velem van, ha jut idő az alvásra.

Éva és Anna ellágyult arccal sóhajtott, egyikük ösztönös mozdulattal még a jobbját is a szívére tette.

Szorult helyzetemből csak egy teherautó dudálása menthetett meg, ami csikorogva lefékezett a nagykapu előtt. Újabb sebesültek érkeztek.

A nappali órák végig az újak ellátásával, elhelyezésével teltek, mire ismét akadt egy cigarettányi szabad időm, már nyugodni készült a nap. Minden orvos és ápoló kimerült, a segédkező apácák már bőszén mormolták az imákat. Ágota főnövér kamrából átalakított szálláshelyéről tintát, a főorvos rendezetlen asztaláról papírt loptam, és az árnyékszékre bezárkózva próbáltam elképzelní, mit is írhatott volna nekem az én szerelmem.

Próbáltam kiszűrni a sebesültek jajgatását, a folytonos zajongást, amit a betegszállító kocsik kerekéi, a sietős cipősarkak és a háttérben nem szűnő zsolozsmázás alkotott. Milyen is lenne az én szerelmes vőlegényem? Bizonyára bátor és elkötelezett hazafi, hiszen megszökött a hadifogságból, és ahelyett, hogy dezertőrként elmenekült volna vissza az otthon melegébe, ismét szolgálatra jelentkezett. Ilyet csak egy acélos, nemes lelkű fiatalember tesz. Nemes lelkű! Egy igazi nemes ifiúr, talán egy báró fia, vagy nem is, inkább grófé! Igen, egy gróf, talán egy Almásy, esetleg egy Nádasdy.

Közvetlenül az árnyékszékek melletti teremből felordított valamelyik sebesült, orvosért, nővérért könyörgött. Ismertem már ezt a hangszínt, szörnyű fájdalmai lehettek. Behunytam a szemem, és ismét a fiatal grófra gondoltam, aki nem lehetett se Almásy, se Nádasdy, hiszen őket minden valamire való nemesi család lánya legalább névleg ismeri. Egy sokkal rejtélyesebb nevet kellett találnom a szerelmemnek.

Elmúlt egy hosszú, jajgatásokkal teli óra. Amikor előmerészkedtem köpenyem zsebében a remegő kézzel írt levéllel, már tudtam, hogy a jövődöbelim gróf radványi Győry Endre Péter, császári és királyi százados, szalmaszőke hajú, gyéren serkenő szakállú, kék szemű ifiúr, messze az északi megyékből, talán Borsodból vagy Hontból, és még a háború előtt, egy karácsonyi szünetben kérte meg a kezem a rá jellemző szerény szégyenlősséggel.

A gondolat, hogy egy ilyen férfi akár létezhetne is, teljesen elvarázsolt, szinte suhantam a folyosókon, és amíg a többi ápoló szegényes vacsoráját fogyasztotta odalenn, úgy csempésztem párnám vászonhuzatába a levelet, mint legféltettebb kincsemet. Éjjel aztán, amikor a takarékra vett gázlámpa fényét még körbeüljük a lányokkal egy utolsó pletykálgatásra, én is felolvastam nekik a legszebb szerelmes szavakat, miket csak össze tudtam szedni a valaha forgatott klasszikusok, Caius Valerius Catullus és Publius Ovidius Naso nyomán.

Így telt el az 1918-as év, könnyek és álmok közepette. Ha megérkezett a posta, és megannyi lábadozó sebesült katona, valahány ápoló és orvos mohón rávetette magát, én pedig a háttérbe vonultam, újabb papírlapokat csentem el Király főorvos asztaláról, és pecsételt borítékokat az udvarba rohanó, zokogó nővérek ágyáról, szekrényéről. Bizalmasan faggattam az újonnan érkező katonákat a déli frontról, az olasz helyzetről. Minden érdekelt, amit felhasználhatok, még a parancsnokok, idegen városok neve is. Öt további levelet készítettem, és az én Endrém hamarosan a legbátrabb, legkiválóbb monarchista tiszt lett az egész térségben, a keblem pedig dagadt a büszkeségtől. Egy alkalommal még gyűrűt is loptam a januári hajnal takarásában, miután a kezem között lelkét kilehelő zászlós zsebeit átkutattam, hogy személyes iratait továbbküldhessük a gyászoló családnak. Ezt az egyszerű karikagyűrűt aztán bebugyoláltam egy darab vászonba, és betettem a következő levélbe. A lányok csak ámultak, mi csoda gavallér az én Endrém, aki értesülvén róla, hogy a sebesültek ápolása közben elvesztettem saját gyűrűmet, elküldte nekem az övét, szerelme zálogául.

Aztán egy márciusi napon, amikor még nem lehet tudni, hogy a frissen esett hóból délutánra jég lesz-e vagy sár, újabb sebesültek érkeztek a főbejárat elé. Kettesével feküdtek a hordágyakon, tán nem is emberek, csak kezek és lábak egymásba gabalyodva, koszos arcok, mocsoktól összetapadt hajak és szakállak. A beosztott szolgálatosok aztán lepakolták őket és becipelték a holtak után frissen felszabadult helyekre, mi pedig nyomukba eredtünk, ki-ki egy lavór vízzel, sebkötözővel, fertőtlenítős üvegcsével.

Letérdeltem az első katona mellé, az egykori könyvtár nehéz faajtójának tövébe. A nyitott ajtószárny jótékonyan takart el mindkettőnket a borzongató látvány elől: mindenhol csak fájdalom és bánat. De ez a katona más volt. Csendes, szelíd kék szemű, kese bajusza és koszos szakálla mögött az arc még reménykedő. Az én Endrém, az én saját vágyamból gyúrt teremtményem. Ahogy Isten megmarkolta az agyagot, és egy férfit, Ádámot gyúrta meg belőle, úgy szabtam én is mértékre a saját agyagkatonámat.

– Megismersz-e, mondd csak – faggattam. Simogattam a koszos arcot, kigomboltam a durva zubbonyt, hűs borogatást tettem égő homlokára. Csak a szemét néztem, az értelemtől csillogó szemeket, amikor odaért a főorvos, és gyors pulzusellenőrzést, rögtönzött állapotfelmérést tartott. A kezemben szorongatott golyos már vörös volt, amikor eltolta a katona állalól.

– Nyaktáji sérülés, torokseb. Úgy tűnik, csak horzsolta a repesz. Fialember, hall engem? Ha igen, jelezze!

A katona sűrűn pislogott.

Király főorvos még egy darabig vizsgálgatta, aztán utasításokkal látott el, és továbbállt a következő sérülthöz. Csak jóval később értettem meg, mit mondott arról, hogy ez a fialember nagyon szerencsés, hiszen a repesz csak súrolta ugyan, és a seb nem halálos, de soha többé nem lesz képes beszélni. Nem mondhatja azokat a szép szavakat, amiket olyan gondosan megalkottam, és szentül hittem, hogy mindez az én hibám. Mert soha nem képzeltem el őt szerelmesen suttogni. Csupán írás volt egy papíron, ami aztán valósággá vált.

A további, alaposabb vizsgálatok végül megállapították, hogy a néma katona súlyos harctéri sokkot kapott, és elvesztette az emlékeit is. Az egyik szemem siratta ezt a szerencsétlen sorsú fiút, a másik viszont nevetett, mert új emlékekkel táplálhattam a hiányzókat, valahányszor csak az ő priccse felé vitt az utam. Mondhatom, meglehetősen sűrűn kerestem magamnak tennivalót a néhai könyvtárszobában, és elmeséltem a gróf radványi Győry Endre Péter néven nyilvántartásba vett katonának megismerkedésünk és eljegyzésünk kitalált, folyton bővülő történetét, felolvas-

tam a tőle érkezett leveleket, és megcsillogtattam a karikagyűrűt is. Bár torkát még vastagon borították a kötések, a szeme mosolygott. Hamarosan a láz is elhagyta, és amint kivirult a hadikórház belső udvara, nagy sétákat tettünk mi ketten a pattogó rügyek között, a bimbózó virágágások útvesztőiben.

A kórház teljes személyzete ismerte már a pletykát az elveszett, majd megkerült, fogságból megszökött, ismét harctérre került bátor gróf úrról, aki ha némán és sebesülten is, de visszatalált a szerelméhez. Csupán azon sajnálkoztak, hogy a vesztes háborút lezáró béketárgyalások olyan kegyetlenül elszakították ezt a fiatalembert a családjától, az otthon melegétől. A nagy fekete madár, mi eltakarta Magyarföld elől a napot, vadul felcsipentette és egy másik országba helyezte a Győryek radványi ágát, kastélyostul-vagyonostul, az ifjú, nincstelenné vált gróf pedig kénytelen volt más nemesi családok jótékony segítségére támaszkodni.

Beszélték azt is, hogy fiatal arája viszont, ahogy mindig és mindenben, ebben is kitartó lelkesedéssel és soha nem múló szeretettel támogatta. Pont ahogy azt egy teremő elme összefüggéseiben és sorsszövésében megálmodná.

Míg éltem, nem is mondtam el senkinek az igazságot. Csupán most, ha ezt olvasod, tudhatod meg, hogy az élet, amit élünk, nem mindig a valóság.

Néha minden szavunk sorsszövés, máskor csupán egyszerű áruulás.

LACKFI JÁNOS

Leltárvers Molnár Krisztina Ritának

Mint aki mániákus, nem nyugszik soha,
csatába indul, vesszen az idő,
mindent letisztogat, na nézzenek oda,
vad Don Quijoteként, pedig csak gyenge nő.

Nem is gyenge, bántja őt, hogy a lombok
sárgafoltosak, vérzõn vöröslenek,
hát visszafesti most zöldre, s ami lehullott:
a fára ragaszt minden levelet.

Ki szembe jön az utcán, azt makacs
elszánással ráncatlanítja majd,
hajszálcsettrel minden kis pamacs
õsz szálát újrafest, megelőzi a bajt.

Minden órába visszatölti most
a mázsaszámra kiömlött időt,
és újraindít minden villamost,
feltörli a múltat is, mert kidõlt.

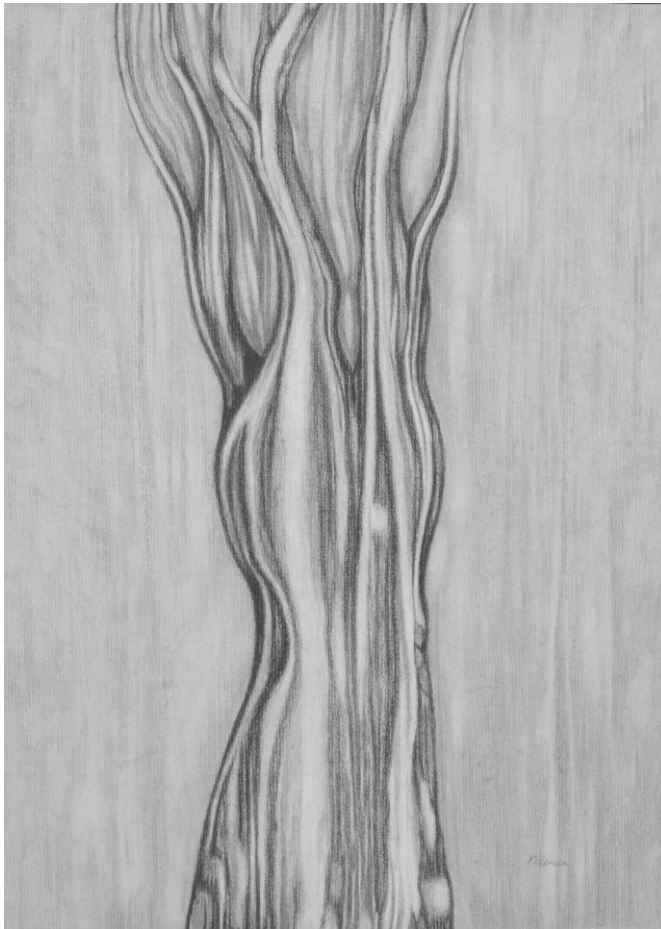
Akárhová néz, teendõ van ezer,
a történelmet visszapörgeti,
vesztett csatákat markánsan kikezel,
gondnak éppen elég az e heti.

Az újságokban is hangyállik az idő,
elrendezgeti időtlenre mind,
felcseréli a betűket, merõ
poézis lesznek, fensõbb rend szerint.

A falakon kegyetlen idő-marás,
õ percet, évet szépen csiszatol,
felizzik, íme a régi parázs,
beköltözés-szag, ím a friss akoll!

S a világtérképet is kitakarítja ám,
fiatal népek összesereglenek,
sumér valcerre kólóznak nagy lazán,
ezer zászló, a hangulat remek.

Ő fentről kinevezett időfelelős,
igazi ejtőernyős, ki felfelé bukik,
bestoppol mindent egy spulni jó erős
cérnával. Mennyi a szúrágta luk itt!

Kelemen József: Dobogókői fészek

ZSIRAI LÁSZLÓ

Holnap már február

Naplóbejegyzés Gyuri barátom emlékére

Kiegyensúlyozatlan időket élünk – érzekelte Gézaváry. Megszűnt a megszokott rend, folyton változó körülmények diszharmóniájában létezik az ember. Kiszámíthatatlan a természet is. Fekete karácsonyokat fagyos tavaszok váltanak, nyaranként szinte napról napra változik az időjárás. Olykor napi húsz Celsius-fokos eltéréssel is módosul a hőmérséklet. Egyik nap viharos erejű szél fúj, záporban ömlik az eső, másik nap teljes szélesend, nyugalom, béke, mosolygó napsütés, majdhogynem kánikula.

A rácsodálkozás képessége viszont változatlan.

Tegnap hétfő volt, ma kedd van, holnap már február. Tegnapelőtt meghalt Gézaváry legjobb barátja. Hogy lehet vasárnap meghalni? Miért pont vasárnap? Hitünk szerint a pihenés napja. A hirtelen eltávozott barát hite szerint a szombat az. Hetek óta gyakran ülve elaludt napközben, fáradtságra hivatkozott, botladozva pörgő nyelve el-elakadt, mint az agyvérzések-nél szokott. Az orvos ambuláns kivizsgálásokra utalta. A saját lábán járva cipelte közel százötven kilónyi testsúlyát orvostól orvosig. A vizsgálat eredményétől függetlenül mindegyik orvos feltétlen fogyókúrára intette.

Képtelen volt megfogadni a tanácsot.

A cég, ahol régebben dolgozott, tizenöt évvel ezelőtt éppen vele kezdte a létszám leépítését. Nem értette, nem tudta elfogadni, hogy miért éppen vele, aki tanulóideje óta ennél a cégnél dolgozott. S azt sem tudta elképzelni: hova forduljon, hol kap majd munkát? Gyenge pszichikum jellemezte édesapja korai halála óta, akit még általános iskolai tanuló korában veszített el. A pszichiáter akkor az úszást javasolta, az megnyugtatja az idegeket. Gyuri jól úszott. A munkanélküliség negyvenéves korában fellépő rémével viszont képtelennek bizonyult megküzdeni. Örjögött, szidta a céget, a főnökét, letépte a körmét, véresre kaparta a térdét. Kórházi kezelést követően rokkantossították le.

Beletörődött.

Esze ágában nem volt munka után nézni, beletörődött a depresszióba. A havonta érkező fix összeggel nem érte be ugyan, ócskapiacra árusított értékesíthető holmikát, újságokat. Mire hazaért a piacról, a piacon a zsebébe

vándorolt összegek sorra kivándoroltak a zsebéből különféle éttermekben, élelmiszerboltokban. Napirendje szerint egyszer evett, de az egész nap tartott. Hajnaltól éjszakáig. Alig-alig tett mást, mint bevásárolt, tévézett, rádiózott, olvasott (ülő foglalkozások) és evett, és csak hízott és hízott.

Bánatevőnek nevezte magát.

– Egy kiló kenyeret eszik meg naponta, kétnaponta egy félkilós margarint. Az ebéddel, amit adok neki, önmagában jóllakhatna, ám ráadásul megken két karéj kenyeret vastagon margarinnal, megrakja mindazzal, amit talál, felvágottal, sajttal, hagymával, retekkel, paradicsommal, paprikával, a tetejére hint egy evőkanál sót, és eszik. Éjszaka is hallom, hogy kimegy a konyhába és tömi magába a kenyeret – panaszkodott az édesanyja Gézavárynak.

Hiába kérlelték, majd könyörögve korholták a rokonai és az orvosok. A pszichiáter is, akihez havonta járt felírni a gyógyszert, nagyobb életveszélynek tartotta a kövérséget, mint a karbantartott depressziót.

– Miért eszik mértéktelenül? – kérdezte az egyik alkalommal. – Miért nem törekszik lefogyni, legalább húsz-harminc kilót?

– Nem tudom – vonta meg a vállát Gyuri. – Nincs akaraterőm.

– Ahhoz viszont van, hogy megvásárolja a kenyeret? – vágott vissza az orvos.

Aztán ebben maradtak.

A bánatevő pedig ezután is csak hízott és hízott. Pedig valóságos angyalként szerették, akik ismerték. Hányszor rohant hanyatt-homlok Gézaváryhoz egy-egy szatyor ennivalóval, kihízott öltönyökkel, hogy segítse az írónak átvészelni az átmeneti nyomorúságot, amikor egyáltalán nem vagy rendkívül keveset fizettek a kiadók a műveiért. Gyuri megőrizte magában azt a gyermeki őszinteséget, ami minden költőnek szintén sajátja élete végéig. Írماغja sem volt benne a rossz szándéknak, gonoszságnak. Ártatlanul jó lélek vezérelte, valóságos angyalként viselkedett.

Botorkált abban a világban, ami körülölelte.

Felhőtlenül boldog tudott lenni kirándulásokon, koncerteken, jó filmek alatt a moziban, ám hihetetlen mértékben őrjögött, amikor a világ bánásai érintették, s nem akarta elfogadni mindazt, amit támadásként élt át. Ilyennek érzékelte azt is, hogy elfoglaltság, rendszeres jövedelmet eredményező tevékenység nem jutott számára, bár az utóbbi időben nem is kereste.

Belefásult a helyzetébe.

Korosztályában – sajnos – nem az egyetlen jelenség. Elkényelmesítette a biztos rokkantsági nyugdíj, a rokoni kényeztetés, a kenyér megléte.

Nehezen tájékozódott napjaink világában. Olykor elutazott a környező országokba, hátha ott tud nagyméretű cipőt, ruhát vásárolni magának. Egyik alkalommal Bécsben felvonulással találta szembe magát az utcán. Mobiltelefonon hazaszólt a nővérenek:

– Valami tüntetési menet halad az úttesten. Hogy menjek át a túlsó oldalra?

– Egy a lényeg, ne állj be közibük! – mondta a nővére, aki csodálkozott is rajta, meg rajongásig szerette is az öccsét.

Gyuri valahogy megszokta, hogy távirányítással működik. Többször előfordult, hogy a helyszínen nem tudott dönteni. Anyukájának, nővére-
nek és barátjának telefonált hirtelen, különféle időpontokban. Egy alkalommal a következővel ébresztette fel Gézaváryt kora reggel:

– Bevágtam a nagylábujjamat ollóval. Dől a vér. Most mit csináljak?

– Mossad ki, kötzd be!

– Ne haragudj, hogy felébresztettelek! Anyuék már a nyaralóban vannak, biztos még alszanak. Megjiedtem.

– Persze – nyugtatta Gézaváry. – Majd elmúlik...

És lám, az a váratlan nap is elkövetkezett, amikor minden elmúlt. Gyuri összes gondját-baját egyik pillanatról a másikra megoldotta a Teremtő, a legfelsőbb hatóság, visszakövetelve ártatlan lelkét az örökké jók közé.

Gézaváry éjjel háromig dolgozott, majd kimerülten aludt délelőtt tízig. Első dolga volt, hogy lehallgassa a telefonon hangpostájára érkezett üzeneteket. Sorra hívta vissza azokat, akik keresték.

– Mi kerestünk, Tomi – mondta Gyuri nővére rögtön, amikor felvette a telefonkagylót. – Meghalt a Gyuri – fűzte hozzá elcsukló hangon.

Gézaváry hirtelen alig bírt megszólalni:

– Istenem! Mikor?

– Egy órája. Bementem a szobájába megmérni a vérnyomását. Hideg volt a keze, nem lélegzett. Két mentőautó érkezett, a mentősök próbálták újraéleszteni, nem sikerült. Megállt a szíve, elnyomhatta a zsír.

– Este azt mondta, hogy kedden vizsgálatra megy az alvászlaborba. Hallkan hozzátette, hogy csak megérjem a keddet. Érezhetett valamit. A folyamatos nyelvbotlás akár az agyi erek betegségének előjele is lehetett. Miért nem utalták be kórházba? Néhány infúziós oldat segíthetett volna.

– De hát látták az orvosok, három hete autóval vittem vizsgálatról vizsgálatra. Most itt maradtam testvér nélkül – közölte Gyuri nővére zokogva a telefonba.

– Baruch dajan haemet – mondta Gézaváry fojtott, elcsukló hangon.

– Tessék? – kérdezett vissza Gyuri nővére.

– Ahogy az ősi héber nyelven ilyenkor mondani szokás: „Áldott legyen az igazságos Bíró”.

– Miért mondd ezt? Nem értem.

– Azért, mert „az Örökkévaló adta őt, az Örökkévaló vette el”... Bele kell törődnünk a megváltoztathatatlanba.

– Nem, nem lehet, nem tudok beletörődni soha.

– Az élet megy tovább. Már nem tehetünk mást, minthogy őrizzük Gyuri emlékét.

Gézaváry előtt lepergett barátságuk filmjének összes fontosabb kockája. A gyermekkori síelés a kékestetői szanatórium parkjában. Az ifjúkori nyaralás a Velencei-tó partján. A közös mozik, kirándulások, családi ünnepek. Az aggódó pánik, amikor Gyuri szeretett édesanyját hirtelen kórházba szállították. S a későbbiekben is, például amikor Gézaváry édesanyjának temetése napján a gyászolók közül egyedül Gyuri ment vele haza, ketten ültek a konyhaasztalnál, ettek és szomorkodtak. A vendégekre számítva főzött gulyásleves végül egy hét alatt fogyott el.

Vajon élehetetlennek minősíthető-e?

Hiszen ezer dolog iránt érdeklődött, csak valahogy a saját ösvényét nem tudta érvényesen kitaposni az életpályához. Valóban nem tudta, vagy nem hagyták a körülményei? Ez már alighanem filozófia. A tény pedig: alig ötvenhat életév, meg a félelem, hogy az orvosi bizottság nem hosszabbítja meg a rokkantsági nyugdíját. Ez jutott Gézaváry barátjának, akire már *tachrichimet*, magyarul végső fehér gyolcsruhát szabott a sors, természetes testét befogadja a föld, s immár egyetlen visszavonhatatlan vigaszul tartós jellemzője – a szeretettel keretezett mosolya – megmarad az író emlékezetében. Hogy tudott örülni egy-egy új mobiltelefonnak, műszaki cikknek, utazásnak! Egy-egy kirándulást követően lendülettel mesélt, mutogatta a fényképeket, filmeket Jeruzsálemről, Haifáról, a Vörös-tengerről.

Jézus lábnyomain lépdelt az időben.

Gyuri szerette az életet, szeretett élni, most hirtelen mégis elhagyta terveit. Elesett állapotában a tehetetlenség uralkodott el rajta.

Holnap már február.

Gézaváry karórájára pillant, amelyet Gyuri hozott neki egyik jeruzsálemi utazásáról. A jó barát kegyelettel töltődött emléke megmarad februárban és megmarad örökké, élete idejének végezetéig. Az író séta közben lehajol, letép egy zsenge fűszálat a parkban, maga mögé dobja, és azt kívánja, hogy barátja úgy támadjon fel, akár tavasszal a mező füve.

JÓNA DÁVID

Attikám

„Barátom volt, nem ismertem.”
 Ignotus

December 3. 19.35 perc, Szárszó.
 Ami biztos, az maga a tény,
 azóta is reszket a sínen a fény,
 ahogy ráfolyt egy nagy költő vére,
 hiába tesszük a kezünk a világ ütőérére,
 a világmindenséget nézzük egy kulcslyukon,
 pauszpapír az egyetlen-igaz az albumon.

Logikát keresünk ott is, ahol nincs,
 Te mit szólsz ehhez, Attikám?
 Hogy nem hallottad, hogy a vonat indul, sikolt, morog?
 Hogy beléd mart a két kocsit összekötő vonóhorog?
 Lehet, hogy Te sem tudod, mi történt?
 Lehet, hogy téged is meglepett,
 hogy a sorsod csúnyán rászédett?

Aznap negyedszer mentél át a vonatok között,
 estére minden a végsőkig leegyszerűsödött...

Persze volt, hogy incselkedtél a halállal,
 de talán Te se gondoltad komolyan,
 akkor sem, ha *nagyon fájt*,
 ha sorsod kínozva szeretett,
 hisz ilyenkor szép szavakat tettél szikrázó óra.
Tiszta szívvel leveleket írtál aznap este:
 Ignotus, Cserépfalvi, Judit és Flóra.
 Jöttél volna Pestre,
 ahol díjat kaptál volna, hivatalt,
 de egy tehervagon szétvagdalt.

Készen álltál? Kész a leltár?
Kezemre száradt a gyertyaviasz,
Attikám, egy költő ennél szebb halált tervezne magának,
mondd meg kérlek: igaz, vagy nem igaz?

Makray János: József Attila

SULYOK LÁSZLÓ

A sortűz színe és visszája

*„Az igazságot mindenki tudni véli,
de mindenki csak a magáét.” Su-king*

Az 1956. december 8-ai salgótarjáni pufajkás–szovjet katonai sortűzről szóló írásunk a kommunizmus áldozatainak február 25-ei emléknapja előtti tisztelgés. A teljességet – nyilván – nem tűzhettük ki célul, ezért a következő megoldást választottuk: a korabeli dokumentumokhoz rövid visszaemlékezés-részleteket és tájékoztató szövegeket illesztettünk. Így az Olvasó maga döntheti el, mi az igaz és mi a hamis a korabeli hivatalos és sokáig érvényben lévő narratívában, miközben képet alkothat a kommunista diktatúra napi gyakorlatáról. A történetek gerincével ma már tisztában vagyunk. Sok részlet viszont továbbra is tisztázatlan, csak sejtéseink vannak. Ezen felül meg kell említenünk, hogy bizonyos tényeket – például: kik szervezték a tüntetést, volt-e tűzparancs, mennyi a halottak száma – a dokumentumok hiánya és az idő múlása miatt már sohasem ismerhetünk meg.

*„...A karhatalmi és rendőri szervek a fenti napon **őrizetbe vették Gál és Kelemen nevű ellenforradalmárokat**, hogy ügyüket tisztázzák. Még a kihallgatásuk be sem fejeződött, [amikor] több üzemből és bányából becsületes munkásokat az ellenforradalmi elemek **kényszer útján, fegyverrel a kézben felvonultattak** a megyei tanács és a megyei rendőrkapitányság épülete elé, **azzal a jelszóval, hogy... ki kell [őket] szabadítani.**” (Magyar Szocialista Munkáspárt nyomtatott rölapja a szécsényi járás dolgozóiboz, 1956. december 10-e után.) „...akik nem akartak felvonulni, **leköpködték, megveréssel fenyegették...** (Az MSZMP rölapja Nógrád megye dolgozóiboz, 1956. december 10-én.)*

Németh László áruforgalmi osztályvezető, a Salgótarjáni Vasöntöde és Tűzhelygyár munkástanácsának titkára: – Köztünk, munkástanács-tagok között létezett egy megegyezés: ha bármelyik munkástanács tagja ellen valamilyen intézkedés történik a hatalom részéről, akkor közösen fel lépünk ellene. A telefonhívást ennek értelmében fogtuk fel. Vagyis valakik megtudták, hogy ez történt, és telefonáltak nekünk, jó lenne, ha fel-

vonulnánk az érdekükben. Ma sem tudom, ki beszélt. Tájékoztattam az embereket az üzenetről. Másfél-két óra múlva összejött vagy 5-600 ember. Úgy fél 11 tájban érkezünk a rendőrség elé. Akkor már elég sok ember tartózkodott ott.

Gyüre Nándor, a Salgótarjáni Öblösüveggyár üvegfestője, részlegvezető: – Délelőtt lejöttek az üzembe a szakszervezettől, hogy ki kell vonulni. Azt mondták, hogy aki nem vonul ki, az arra a napra nem kap bért. Két munkástanácsi vezetőről beszéltek, hogy éjszaka a pufajkások lefogták őket, és bevitték a megyei rendőrkapitányságra... De a szakszervezettől senki nem jött ki velünk. Ők valamiért a háttérben maradtak.

Mándoki Andor kohómérnök, a Salgótarjáni Acélárugyár munkástanácsa által megválasztott igazgató: – Akkoriban folytak a tárgyalások a munkástanácsok és a kommunista hatalom képviselői között a kibontakozásról, de ezek nem vezettek eredményre. Ahogy én tudom, december 8-án 10 órára a megyetanács elé hívták gyűlésre a város és a környék dolgozóit. Ültem az irodámban, egyszer csak megszólalt a K-telefon (*külön célú bálózati távbeszélője, státuszszimbólummá vált a szocializmusban – S. L.*). Egy durva hang parancsolva, de talán még kérve is, közölte velem, tegyék meg mindent, hogy az acélgyár dolgozói ne vonuljanak ki a nagygyűlésre. És ezzel már le is csapta a kagylót. A hangból kiéreztem a fenyegetést, de valami félelemfélét is, aggodást.

Hosszan idézhetnénk még különböző visszaemlékezésekből, de ugyanerre az eredményre jutnánk: semmiféle „ellenforradalmi elemek” nem szervezték a tüntetést, az a letartóztatások hírére spontán szerveződött; akik viszont szervezhatték, azok a másik oldalon álltak. Az üzemi munkástanácsok senkit nem kényszerítettek felvonulni, és aki nem ment, azt nem köpködték le, és senki nem adott fegyvert a munkások kezébe. Minden hazugság mosakodó magyarázat-kísérlet, a rossz lelkiismeretű rendszer önmentegése.

Az adott nap első óráiban valóban letartóztattak két embert. Az egyik Gál Lajos kisterenyei aknász volt, a másik Viczián Tibor, akkor épp szabadlábban lévő politikai fogoly. Saját emlékezetük szerint Gált – a feleségével és három kisgyermekével együtt – éjjel egy órakor zörgették fel álmából, míg a közeli Szúpatakon, a szülői házban tartózkodó Vicziánt fél öt körül fogták le, sima ad hoc döntéssel. Mint írják, eredetileg Kelemen Károly bányai kovácsot kellett volna előállítani, aki két házzal arrébb lakott Gáltól. A két férfi ugyanannál a bányüzemnél dolgozott, munkástanácsstagok voltak mind a ketten. A hatóságok ezért terjesztették azt, hogy két munkástanácsi vezetőt tartóztattak le. (Ez is jelzi, hogy a tüntetés va-

lódi szervezői ők lehettek.) Innen terjedt el aztán a tüntetők körében e téves állítás, ami végül a köztudatban is ugyanígy rögzült, hosszú évtizedekre. Kelemennek azonban szerencséje volt azon az éjszakán. Sikerült kiugrania az ablakon, és a kertjén végigszaladva, elbújnia hátul, a Tarján-patak bokraiban. Csakhogy a parancs két emberre szólt, ennyivel kellett visszamenni. Úgyhogy a pufajkás fogdmegek kizötyögtek Szúpatakra Viczián Tiborért, aki pár nappal korábban, december 3-án kapta meg új személyi igazolványát a járési rendőrségen, tehát a parancsadók tudtak a létezéséről. Az eljáró öt fegyveres felforgatott mindent a falusi házban, miközben az ügyvédi papírt lobogtató, tiltakozó édesanyát durván letromfolták: „Te hülye paraszt pulyka, ez semmire se jó!”

*„Az úgynevezett **megyei munkástanács szervezésével** a gyülekezési tilalom ellenére tüntetést szerveztek... A megyei rendőrkapitányságnál lévő belügyminiszteri kiküldött... vezérőrnagy, valamint a szovjet katonai városparancsnok kérte a tömeg elvonulását, de a tömegben lévő fasiszta ellenforradalmi elemek durva kiabálásaikkal, fenyegetőzéseikkel megakadályozták ezt. Később **a város északi irányából újabb csoport közeledett. A közeledő csoportból aljas provokátorok** a magyar karhatalmi egységekre, a szovjet katonai alakulatokra **kézigránátot** dobtak, és a Rákóczi úti iskolából, valamint a mellette lévő épületekből **géppuskatűzet** nyitottak. Az ellenforradalmi elemek aljas provokációja áldozatokat követelt.” (Az MSZMP megyei, járési-városi ideiglenes intézőbizottságainak röplapja 1956. december 8-án.)*

Fekete József sorkatona, a Kílczér-ház lakója: – A katonaságtól jöttem haza, a feleségem meg azzal fogad, hogy holnap tízkor fel kell vonulni, ki kell engedtetni két embert a rendőrkapitányság fogdájából... Dél felől jöttek a bányai fakaruszok, a megyei tanács felől megérkezett egy tank. Itt baj lesz, gondoltam. Félidős terhes volt a feleségem, hazaküldtem. Ellenőrzésképpen utánamentem. Az udvarban jártam, amikor egy lövést hallottam, távolabbról, talán a megyetanácstól. Megyek vissza, látom, hogy a szovjet harckocsi géppuskása ráüti kezét a géppuskára. A rendőrséget szovjet katonák védték. A gépkocsibejárat előtt, sakktábla-szerűen álltak fel, felfelé lőttek. Az épületből viszont, ott szovjet tisztek és rendőrök tartózkodtak, a tömegre lőttek. Ott mindenki meg volt háborodva.

Kalmár Imre, a Jobbágyi Tömegcikk Művek vasesztergályosa, a munkástanács tagja: – Jöttek-mentek a felajzott, vitázó emberek. Fegyvert senkinél sem láttam. Szépen süttött a nap. Hallom: ta-ta-ta-ta, géppisztolysorozat. Majd golyószóróból egy rövid sorozat, aztán géppuskából. Eszeveszetten rohant a tömeg. Kinéztem egy rövid utcából, s láttam, lő-

nek a megyeháza ablakából, a földről is, a karhatalmisták... Amikor láttam, hogy senkinek nem segítenek, hanem ücsörögnek a padon, cigaretáznak, bejárnak az épületbe, rádöbbsentem, hogy ez előre megfontolt le-mészárlás volt. Meg akarták félemlíteni a munkásságot, mert a megyei munkástanács nem hagyta magát befolyásolni az újjászerveződő párttól.

Ferencz István AKÖV-garázsmester: – A pufajkások hallótávolságon belül álltak. Bajtárs, lőj! Lőjetek! – hallom a biztatásokat, majd hallok néhány lövést, aztán elindultak a sorozatok. Hullt a nép, mint a vadkörte. Ekkor dobtam el a nálam lévő hanggránátot egy virágos, üres területre, nehogy véletlenül is eltaláljak valakit. Ez csak pukkan. Azt gondoltam, hogy a pufajkások megijednek tőle, és nem lőnek tovább. De nem így történt.

Elischer Edit, a megyei tanács mögötti óvoda vezetője: – Szokatlanul sok gyerek jött óvodába, többen, mint más szombati napon. A tízórai után érkező szülők jelezték, hogy megkezdődött a gyülekezés a megyei tanács előtt. Rosszat sejtve, a gyermekeket kihoztuk a teremből, és a legvédelemben, az öltözőben ültettük le őket. Felelevenítettük a Téli-apó-ünnepet. Ebbe a beszélgetésbe egyszer csak irtózatossá géppuskaropogás süvített bele. A gyerekekkel összebújva, rémülten hallgattuk. A berohanó szülők sírva beszéltek a szörnyű le-mészárlásról.

A további hazugságokra azért volt szükségük a hatalomba visszalőtt régi-új rend képviselőinek, hogy lehetőleg minél több emberrel megutáltathassák a megyei munkástanácsot, melyet – teljesen okatlanul, koncepciózusan – a sortűz bűnbakjának kiáltottak ki. Az orbitális hazugság párjaként úgy állították be az eseményt, mintha a város északi irányából közeledő csoportból kezdtek volna el a vérontást. Csakhogy a város északi részéből – vagyis az acélgyárból – vonulók fegyvertelenek voltak, éppúgy, mint a már helyszínen levő bányászok és munkások, arról nem is beszélve, hogy az acélgyáriak – szerencsésükre – lekésték a sortűzet. Köszönhetően az ismeretlen telefonáló hangjának engedelmeskedő igazgatónak és munkatársainak. De az sem állja meg a helyét, hogy valakik is lőttek volna a Rákóczi úti iskolából, valamint a mellette levő épületekből.

*„...ne hallgassatok az ellenforradalmárookra, akik a régi **Horthy-rendszert akarják a nyakatokra visszahozni...**” (A szovjet katonai városparancsnok és a megyei rendőrkapitányság vezetőjének röplapja, 1956. december 8-án.) „Az ellenforradalmárok... [által] halálba kergetett emberek temetése a közeli napokban meg fog történni. Értesülésünk szerint a Salgótarjánban megbúvó **fasiszta elemek** a temetést **saját céljaikat szolgáló újabb nagy tüntetésre és fegyveres***

provokációra akarják felhasználni. Ezért... Tekintve, hogy Salgótarjánban rendkívüli állapot, kijárási és gyülekezési tilalom van érvényben... **semmilyen közös vagy tömeges temetést nem engedélyezünk...**” (Az előbbi szemlélyek felhívása, 1956. december 9-én.)

Tornyos Kolos Attila 18 éves autószerelő: – Sokan segítettek a sebésültek és a halottak elszállításában. Kimentem a temetőbe. Három helyisége van a halottasháznak, de az tele volt zsúfolva mind. Előtte is halottak. Egy férfi éppen akkor ült fel, „anyukám”, mondta, és visszahanyatlott a földre, akkor halt meg. Sose felejttem el... Én ott vagy 60-70 halottat láttam. Úgyhogy száznál biztos, hogy több halottja volt a sortűznek.

Kmetyi Ferenc, a megyei tanács művelődésügyi osztálya csoportvezetője: – Ravasz István első éves egyetemista temetését Bácskai János tanártársammal együtt intéztük, mert a szülők teljesen összeomlottak. Abban a feszült, zavaros helyzetben nem lehetett koporsót kapni. Úgyhogy a síküveggyárból szereztünk deszkát az igazgató engedélyével, eltalicskáztuk Baglyasaljára, ahol az asztalost ajánlották. Az ripsz-ropsz összeállította a koporsót, ingyen és bérmentve, ahogyan a deszkához is hozzájutottunk.

Csohány Gyula, Ravasz István gimnáziumi osztálytársa: – A tragédia szombaton történt, Pistát szerdán temettük. Én voltam az egyik koporsóvivő... Talán hatan vittük a koporsót... Részint a fájdalomtól, részint a szomorúságtól alig bírtam tartani, meg is szédültem egy kicsit, oda kellett jönni hozzám segíteni, fogni a rudat, amin vittük. Életemben annyira szomorú és megrázó napot nem is éltem még át. A barátom súlya alatt majdnem összeroppantam.

Herold László, Ravasz István osztályfőnöke: – Agitátorok jártak mindenhol, hogy az embereket távol tartsák a kegyeleti szertartásoktól. Dezső, az apa, a tanártársam volt, felkért mint osztályfőnököt, hogy legyek az egyik koporsóvivő. De elhárítottam: azt a terhet nem bírnám lelkileg elviselni. Húszan, harmincan lehattunk a temetésen, ami az adott viszonyok között soknak számított. Mi azonban, néhány ismerőssel nem merészkedtünk a halottasház elé, ahol a búcsúztatás zajlott, és a sírhoz sem mentünk ki. A temető kapujából néztük végig az egész szertartást, magát az elhantolást is. Közben folyton az járt a fejünkben, amit a pufajkások sulykoltak: tartózkodjunk a temetéstől.

A hivatalos iratok idézeteiben újabb három komoly rágalom rejlik. Az egyik, hogy az „ellenforradalmárok” – beleértve a megyei munkástanácsot – a Horthy-rendszert akarták visszahozni. A forradalmárok célja valójában a szocialista rendszer megreformálása volt: egy jugoszláv mintájú munkás öngazgatás, valamint egy szovjet megszállástól és kommunista

egyeduralomtól mentes, független, szabad és jobb élet megteremtése. Amit a hatalom képviselői állítanak, az legfeljebb néhány deklasszált, délibábkergető, háttérben hőzöngő vágyálma volt. A másik ostobaság a „fasiszta elemek” emlegetése. Persze a fasisztáknak híre-hamva sem volt, a jelző pusztán a gyalázást, a megbélyegzést szolgálta. Mind a két rágalomfajta bevett szokás bizonyos politikai körökben ma is. De bődületes hazugság az is, hogy ezek az „elemek” újabb nagy tüntetésre és fegyveres provokációra akarták felhasználni a temetést. Hisz’ tessék csak belegondolni: ugyan ki ment volna ki az utcára a december 8-ai kegyetlen öldöklés után, ugyan kinél lett volna fegyver, mikor korábban sem volt, és azokat már előzőleg be kellett szolgáltatni? Ráadásul a megyei munkástanácsot feloszlatták, a megmaradt üzemi munkástanácsok pedig sokkhatás alatt voltak, sztrájkon kívül másra nem gondolhattak.

A rengeteg sebesült és halott váratlanul ért mindenkit. A megyei kórház vezetősége sem volt felkészülve olyan megrázkódtatásra, mint amilyen bekövetkezett. Ezért a helyi rádión keresztül még aznap segítséget kértek. A megyeszékhely és környéke kiképzett vöröskeresztes aktivistái egy emberként mozdultak meg a hívó szóra, és fáradtságot nem ismerve kötözték, ápolták a sebesülteket; az egyszerű lakosok százai pedig véradásra jelentkeztek. Közreműködtek a pásztoói és a balassagyarmati kórház orvosai és más egészségügyi alkalmazottai is. Az üzemek, a város és a falvak lakosai élelmiszer-adományokkal egészítették ki az intézmény szűkös ellátmányát. Még szik- és csevicevizet, cigarettát, mankót is hoztak be. Ez a példás összefogás valamelyest gyógyír volt a bajra.

A rendszerváltoztatás óta december 8-át Salgótarján gyásznapiaként vésztük az emlékezetünkbe. Ennél azonban, szerintem, sokkal több ez a nap. Szép példája az állampolgárok összetartásának, a bátorságnak, a bajtársiasságnak, a hősiességnek, a helytállásnak. A másik oldalon pedig félelmetes, kárhóztatott tetszorosozata a hatalommániának, a vakhitűségnek, a kegyetlenségnek.

Emlékezzünk így ezek után.

OLÁH ANDRÁS

didergéseink

vacog a telefon – ám a szavak elakadnak
hamar: az a másik semmit sem ért belőled
innentől másképp esik az árnyék
elfogynak a mindent felélő feladványok
de a megfejtés-mező üres marad
– miként te is amikor fojtva elköszönsz –
s ha pár másodperc múlva halk bűgással
remegni kezd is zsebedben a készülék
nem számít már: úgysem hiszed el

eltelt ez is

egy emberöltő félálomban
– eltelt ez is és nem készül javított kiadás –
a befejezetlen mondatokra specializálódtál
a gondolatjelekre és pontokra
de a belső zaj némaságra kárhoztatott
végül eltűzelted életed gyűrött lapjait
– nem pillanatnyi kedv vagy kordivat
isteni könyörület ez
hisz már úgyis kihalt a lelkiismeret

OLÁH ANDRÁS

kapituláció

Szenti Ernő emlékének

a sírok telhetetlen szemetesekukák
egybegyűjtik a kidobhatót
hogyan szembesítsenek: bármit cipelsz is
a végén leégeti rólad a halál
– mihaszna kocsmazugban
jól elférnek a volt barátok
már nem könnyökölpsz a színes
gyógyszerdraszték fölött
s nem kell figyelned hová lépsz
sötétből sötétbe menekülsz
a tudattalan mélybe
ahol nem kérdeznek vissza a poéngyilkosok
ahol a szembekötősdit egyedül játszod
mozdony fütyül az emlékek gyermekkorából
szikrát vetnek a kerekék
a koromszemcsék szemedbe marnak
s a sínek roppanása nyomja el
a beletörődés sóhaját

HAJNAL JÓZSEF

Doni mirákulum Mocs, avagy négy háborús abszurd

Röpültek a cédék, a magnókazetták. A virágcserepek aprólékosan elhelyeztek körbe-körbe a zsoltárkönyvek mellett. Mintha valaki gránátot dobott volna a polc és a lépcső közé. Később próbáltam átgondolni, mi is történt. Éppen beléptünk a szobába, ő pedig éppen befelé araszolt a teraszról. Meglátott bennünket, felnézett és elvétette a lépcsőt. Két gyönyörűen megmunkált, vastag lap képezte a grádicsot, ez próbálta a szoba és a terasz közötti szintet áthidalni. Ő pedig összesen kettőt hagyott ki, és mintha egy zsákot dobtak volna be a szobába, lehuppant.

– Azt a basszorkányos Varga Jánost! Én meg elestem! – konstatálta duzzogva. Meg se próbált feltápáskodni. Odarohantunk. Felemeltük. Én még egy ostoba kérdést megkockáztattam:

– El tetszett esni?

– Nem, éppen gyógyfürdőt veszek – mondta.

Aztán tovább zsorvált:

– Egyszerűen nem tudom megszokni ezt az átkozott lépcsőt. Ki a fene találta ki? A kérdésedre pedig, hogy mit tetszek éppen csinálni, elmondanám: vannak olyan kultúrkörök Magyarországon, ahol nem ismerik a tetszikezést. Figyeld meg, egy aprócska cigánygyerek nem azt kérdezi, hogy hány éves tetszik lenni, hanem azt mondja: maga hány éves?

És következett a kiselőadás. Amin abszolút nem lepődtem meg, az egész város tudott arról, hogy személyében egy könyvtárt látogattam meg. Egy olyan embert, akinek mindenről volt véleménye, mindenhez volt hozzáfűznivalója. Azt is tudták – és kiváltképp az ezredforduló után tisztelték is ezért – megszenvedte a vallásosságát. Ezért is akadtam fenn azon a kis kiszóláson, ami a zuhanást követte. Szombatista volt. Édesanyám ismerte, tőle hallottam először: Döme bácsi szombatista lett.

Az egész katolikus famíliában egy furcsa szerzet. A lépcsős attak utáni diskurzból kiderül: ez alapvetően meghatározott mindent az életében, akkor is, amikor cipész lett, és akkor is, amikor már tanított. Pontosabban magánórákat adott. A környék minden valamirevaló középiskolását ő

készítette fel az egyetemi felvételire. És azt el tetszik mondani? Mit? Ezt a szombatista dolgot.

– Miért az érdekel? Miért nem a halottak? Miért nem a szétlőtt testek, a megfagyott katonák? Vagy a menekülés Marki alatt az erdőben, a sárban, az iszapban?

Nem dühösen, inkább csak rezignáltan mondja:

– Nemrégiben volt egy ünnepség az áttörés évfordulóján. Azt mondta a szónok, megindult az orosz tömegek támadása, áttörték a magyar arcvonalat Urivnál. Az orosz tömegek... Mi akkor mik voltunk? Mi mentünk oda, ugye. Pontosabban vittek bennünket. Ahogy menekültünk, mint a szétugrasztott nyulak, és akkor még finoman fogalmaztam.

Lefényképezem a mobilommal a dokumentumokat, amelyek a polgári lakás talán legkisebb komódjának legkisebb fiókjából kerülnek elő. Valami papír – mondjuk úgy: egészségügyi cédula, a Turcsány Nyomdában gyártották Budapesten. Allománytest: 13/II.zlj. Név: Tömösközy Dömötör. Rendfokozat: karp. őrm. Azonossági száma: nincs kitöltve. Sebesülésről értesítendő: Recskó Mária. Könnyű / súlyos – betegséggel/sebesüléssel (állapotnak megfelelően aláhúzendő) hátra szállítottott.

Egy másik papíron: Napközben lójáratás. Elrendelték, hogy mindenki fürödjön meg. Öt hónap után fürdés. Alatta megjegyzés ceruzával: Hirtelen megremegett a föld, egy orosz gép szinte a fákat súrolva elrepült felettünk. Időnként egy-egy bombát dob le a magyarok állásaira. Az egyik legény, bizonyos Szóts Imre ijedtében fejest ugrott egy kiásott gödörbe. Majdnem a nyakát törte.

Összeszedjük a CD-tartókat, közben magyarázza, ő már nyolcvannégy évesen inkább csak a magnókazettákat hallgatja. Különböző egyháziak előadásait.

Na és azt el tetszik mesélni? Mit? Azt a szombatista dolgot? El... Aztán beszél tovább. Olyan szavak sorjáznak, mint a menetcsoport, menetlépcső – lásd zuhanás – menetoszlop... Később lövészfészek, gyűjtőhely, pusztulás, rendezetlen gyáva csürhe. Repülő csonkok, ordítózás. Fagyás, veszteség. Mondja: meghalt mellettem a Grassl, aztán a legjobb emberem, Tombor Zoli, szétvitte egy gránát. Oda lett Majtányi és Szmorák is. Azután hosszadalmas beszámoló egy Vízkelety nevű ezredesről. Nem értem, miért ez a mondatokból kiépített kerülő. Aztán kiderül. Olyan, mint egy leszállópálya a repülőgépnek. Nem lehet csak úgy földet fogni. Fennfenn, körözni kell. Egy darabig.

Menekülünk. Azt mondja hunyorogva: se nem állunk, se nem ülünk, egyszerűen menekülünk. Vicceskedik.

– Minden csupa vér volt körülöttünk. Mint aki esztét veszttette, nem is tudom, milyen irányba, de tényleg a fejünket elveszítve rohantunk. Velem egy bizonyos Matus Illés. Az anyját Eisner Erzsébetnek hívták. Sose felejttem el. Iszkoltunk vagy két napon át. Főleg erdős területen. Amíg aztán meg nem nyílt alattunk a föld. Ami nem is az volt, csak gallyakkal befedett, lombokkal letakart álcázott talaj. Lezuhantunk egy verembe. Vagy ötméternyi mély. Farkasoknak szánták. Január vége volt, furcsamód mégsem fáztunk annyira, mint amikor az oroszok elől pucoltunk. Jó is volt, mondjuk fél napig. Megettük ketten azt a darab kenyeret, szopogattuk a behullott havat. Aztán jött az éjszaka. Egymást átölelve aludtunk. Igen, egymást átölelve. Másnap kezdett el Illés énekelni. Hagyd abba! – mondtam. De ő csak egyre hangosabban énekelt. Imádkozva. *Az Úristen az én világoóságom és idvességem...* Meg a többit. Azt mondta, csak énekeljek én is hangosan, mert az elszáll, a kiabálás nem. Két nap múlva reszketve óbégattuk: *Örvendj egész Föld az Istennek és énekelj szép zengéssel...* Csócsáltuk az elérhető gyökereket. Megfogadtuk, hogy nem bántjuk egymást, ha éhen veszünk, akkor se. Én még arra is megesküdtem magamban, szombatista leszek, ha kimenekülök innen. Szombatista, mint Illés. Énekelünk. *Ne szállj perbe énvelem, óh, én édes Istenem...* Megtudtam, először én vesztettem el az eszméletemet a gödör mélyére zuhanva. Illés énekelt állhatatosan fellettem, ahogyan csak tudott. Aztán arra jött egy fiatal lány, az hívta oda az orosz falusiakat. Nekem kengyelt csináltak, úgy húztak fel. A faluhoz közel egy szérűbe vittek, állatokat tartottak ott, a szalmában ébredtem fel. Teát hoztak, meg ennivalót. Miként mondja a zsoltár? *Az Úristen áldassék és felmagasztaltassék, ki küldött segedelmet.*

– Na még mit akarsz hallani?

Ül velem szemben és hortyog. Nagydarab ember, látszik, hogy valamilyen hatalmas erővel áldotta meg a Teremtő. Tömösközy Dömötör ajánlotta, ő még többet tud ezekről a dolgokról. Őszintén mondom, nem fűlött a fogam ehhez a trécseléshez. Egy történészismerősöm (kutató) ide adta a háborús években írt naplóját, amit elolvasva igen ellenszenves alak képe rajzolódott ki bennem. Nagyhatalmú százados volt. Kérlelhetetlen. És most itt alszik, mint egy gyerek. Beszéd közben aludt el, talán éppen azt jelezve, itt egy gondolatjel közötti rész következik. Vagyis szünet. Én illedelmesen szemlélődöm. Az óra ingája, mint egy kard szeli a másodperceket.

Felrezzen.

– Hol is tartottunk? Túl vagyunk azon, hogy úgy indult, mint egy kirándulás, mindaddig, amíg két repülő meg nem támadta a Kárpátokon túl a szerelvényt. De az ezredből csak ketten haltak meg. Csak ketten.

– Mint a csótányok, úgy rohantunk a bokrokba. De biztosak voltunk a dolgunkban. Acélos, kemény magyar fiúk. Határozottan tudtuk, meg kell védeni. Mit is? Milyen volt a hangulat a Don partján? Azt mondtuk, inkább mi itt, mint ők minálunk. A doni veszteség természetes, háború van... Azt mondta a parancsnok, ha kell, aktatáskában fogom hazahozni a zászlóaljat. Majdnem úgy is lett.

Megtudom, mi az a Sztálin-zseb. A halott katona két kezét a felmetezett hasába dugják. Zsebre dugott kézzel nem illik az Úr elé állni! Hol is tartottunk? Egy év elteltével rendszeresen azt álmodta, hogy Eszter, a menyasszonya ennivalót hoz kerékpáron. Aztán még más meghatározások is értelmet nyernek. Ilyenek, hogy a legfeszesebb magatartást még a fagyott embertől is megkívánja a tábornok.

– Egy jó tüzelőállást foglaltunk el. Mondom, ez igen jó volt, de felbukant egy orosz, és egy időzített gránátot dobott felénk. Ismeri: se köpni, se nyelni...! Kaptam is egy jókora szilánkot, még ma is bennem van. Bevittek a kis erdőbe, felraktak a szekérre. Én nem tudom, mi jött rám, ordítózni kezdtem a fogatossal: menjünk innen! Bömböltem, hogy menjen már! Csak nézett rám, aztán nagy nehezen odébb mentünk. Nem tettünk meg negyven métert, egy akna csapódott a helyünkre, oda, ahol korábban álltunk.

Heherészik: a második születésemnek a napja.

A lét ugye nagyszerű. Egy milliomos mondja: amikor beálltam a garázsomba, rádöbbsentem, hogy sok embernek nincs ilyen garázsa, sőt lakása sincs. Ott van az a sok földönfutó, aztán az a rengeteg ember, aki a háború elől menekül, ugyanannyi meg éppen a háborúba rohan. Úgy megijedtem, hogy vettem még egy garázst magamnak.

– Kitértünk. Igaz, két emberem odaveszett, de kijutottunk az orosz gyűrűből. És elindultunk, igaz, fogalmunk se volt, merre, csak mentünk, mentünk.

Egy valamirevaló tudósításban ilyenkor mondják be vagy tüntetik fel a nyilatkozó nevét. Egy hadnagy. Mindegy, honnan való, ebben a helyzetben lehetne bármelyik.

– Mindenhol hófúvás. Mindenhol. Csak gyalogolunk, ahogyan erőnk-ből telik. Meglátjuk egy falucska fényeit. Előre küldök két embert. Visszajönnek, nincsenek oroszok, be is szállásoltunk. Egyszer jön egy aszszony, nagy nehezen megértettem: ugyan siessek már a legszélső épület melletti házba, mert ott fekszik egy nagyon rossz állapotban lévő katona.

Nem akartam menni, mit tudom én, valami csapda esetleg. De aztán mégiscsak odamentem. Belépek a házba, csak egy mécsesféle világít. Odaemelem a fekvő ember arcához, hát ott fekszik az öcsém. Akiről sejtettem, hogy erre harcol valahol. Letéptem az aranykeresztet a nyakamból, és intek az ott álldogáló asszonynak, ha szerez tejet, megkapja. Rám néz, mint egy marslakóra. Tejet?! Aztán legyint. Reggelre persze ott a tej. Összeeszkábáltunk valami sítalpas hordozót, aztán hetven kilométeren keresztül vonszolták az embereim az öcsémet. Meg is menekült. Ötvenhatban, amikor a rendőrség előtt tüntettek, ő a szemközti ház tetejére felment, hogy jobban lásson. Egy kiskatona lelőtte.

Nézegetem a települések neveit. Ide írom, bár azt hiszem, ezekre soha senki nem emlékszik majd. Esetleg pár történész, kutató, néhány felkent szónok, aki lelkiismeretesen utánanéz, hol is vált semmivé kétszázezer ember. Papírról olvassa majd: Scsucyje, Jekatyerinovka, Kolibelka, Marki, Nyikolajevka...

– Tudja, miért vagyok én oda annyira a mákos pitéért? Egyszer, még zászlós koromban, mielőtt elindultunk volna a frontra, egy szekérre parancsoltak párunkat. A cukrászhoz mentünk, négyen ültünk a kocsiderékben, mindegyikünk kezébe egy tepsit raktak. Azon illatozott a frissen sült mákos pite. Vittük haza az ebéd utáni jutalmat. Majd megbolondultam a bukójától! A Don mellett, oda is, vissza is csak erre gondoltam.

Elsírja magát. A mama hoz egy kis konyakot meg egy kis pitét. Megnyugszik. Otrosinka Gyula. Vegyi gyári munkás volt. Kitérgyaljuk a behívót, a bevonulást, ahogyan az ablakokból virágokat hintettek a katonákra, s a zenekar indulókat játszott. Megbeszéltük az első lövést, ami emberre irányult, értekeztünk a szétlőtt hasakról, felgyújtott házakról, a katyusák hangjáról. Megállapítom, milyen jó lenne az új divatnak hódolni: Állj! Itt mindenki eldöntheti, mi legyen ezzel az emberrel. Meghal, az ufók kimekítik a háború poklából, netán egy orosz megölelgeti. Lehet választani. Ám a dolgok, sajna, csak egy irányba mennek.

– Prima kis állást építettem ki magamnak, egy barlangszerű mélyedés bejáratánál, a magasban. Onnan indultam portyázni. Egyszer ott pihegek, amikor látom, hogy lenn egy orosz emelgeti a tyúkbelemet, keresi a végét. Na, várjál csak, kamerád! Alákúszok és ráemelem a puskát, ráördítok. Két perc és van egy foglyom. Most mi legyen vele? Jelentem a szakaszhoz, mondják, nyugalom, majd jönnek váltani, s akkor elviszik. Ott fekszik megkötözve. Eltelik egy nap, sürgetem, a válasz: nyugalom, majd a váltás. Nincs már ember. Ez így ment három napig. Az orosz az én kenyereimet ette, az én vizemet itta. Ejszaka egymás hátának vetettük magunkat, fázott

ő is, én is. Nappalra kiengedtem a lábát. Szergej volt a neve. Kiderült, van három gyereke. Gyévoicska, malcsik, malcsik. Aztán telt az idő. Telefon: majd jönnek! Ez így ment tíz napig. Néha lekúsztam a folyóra vízért. Aztán elhatároztam magam, a nagy ágyútűzben visszamentem a hadtesthez az oroszsal. Ott leadtam, mint egy nagykabátot a ruhatárban. Nem búcsúztunk, de láttam, megölelte, ha ebből nem lenne bajom.

Elsírja magát. A felesége hoz egy kis konyakot meg pitét. Megnyugszik.

– Nem aprózom, valahogy hazaevickéltem. Bár ez is megérne egy misét. Már a felszabadulás után voltunk. Felküldtek Pestre vagon pakolni, építettük ezt a gyárat. Rakjuk a szál vasakat, állók a vagon platóján. Egyszer mellénk húz egy szerelvény. A vagon végén olyan kis fülke, ott strázsál egy ember. Meglát, azt mondja: Gula! Gula! Meg még valamit mond. És kitérta ott a karját, ahogyan én is ezt csináltam. És ott sírtunk mind a ketten. Aztán pillanatok alatt eltűnt a kis fülkével... Anya, kérlek, maradt még egy kis konyak?

Az én generációm a hatvanas évekből hangosan énekelte a békedalokat, aztán amikor felcseperedett, rájött, ez az egész szuperisztikus hazugság, így hát majmolva a nyugati, virágos ingű, prémés kabátú popperekét azt kiabálta: make love, not war! Szeretkezz, ne háborúzz! Most meg itt is, ott is gyártja szakmányban a fegyvereket – ahogyan elődei tették ezt évtizedekkel ezelőtt –, s adja el valakiknek. Ha két optimista világmegmentő ideológia találkozik, na attól mentsen meg bennünket a Mindenható. Mert ahogyan Dömötör is, a nagytestű, öreg korára aluszékony százados – mint minden öregkorára aluszékony ember – és Gyula is, aki pitével él, szóval mindegyik a kor tanúja. Persze, vádló még csak lenne, de hol a vádlott, csak egy picurka, aki felel a történetekért.

Az emberek? Az emberek meg igazodnak. Mindenhez, mert az ember igazodik. A fronthoz, a bombázáshoz, a meneküléshez, a romokhoz. Íme. Azt mondja az egyik hősünk: nem írhattuk meg, hogy merre járunk, én azután rákórmöltem a lelapra. Ki evvel, ki avval hál. Otthon tudták, hogy Kijev körül vagyunk. Na, ugye. Mindezek után, minden bizonnyal elfelejtetek rácsodálkozni ezekre a doni mirákulumokra, de búcsúzóul Gyula megkínál egy történettel. Képzelmem, mit mondott a dédunokája, ott a térdén szeretgetés közben. Azt mondta:

- Azt álmodtam, hogy beleestél a mocsárba, és tiszta mocs lettél.
- Milyen az a mocs?
- Hát... hát keserű.

FELLINGER KÁROLY

Automatikusan

A kör vigyáz
a vonalaira,
hazajutni nehéz,
pedig minden út
oda vezet,
vissza az ismeretlenbe,
ahonnét elindultál,
valljuk be,
kihullanak a hajszálaim,
miközben másnap
a versben a szavakat
gyomlálom, szivatom.
Gyerekkorom romjait
belepi a gaz,
gyerekkorom kékmadarára
vadászom,
de már nem parittyával.

Ébresztő

(Filip Tamásnak)

Nagyanyám és nagyapám
még mindig a házban laknak,
pedig vagy negyven éve
halottak már.
Elbújnak az
utódok elől, örök
életükben féltek a kísértetektől.
A kísértetektől,
akik megfeledkeztek róluk.

FELLINGER KÁROLY

Szélforgó

Körvonalakban az egyenes
ívéről
beszélünk,
a pont ízlésvilágáról
van szó, a pontról,
az mindig a
pontatlanság forrása,
ha verset írunk,
a gyorséttermek
lassúsága,
kihat a kéz és
a láb remegésére,
a testnedvekre,
körvonalakban
körüállják az eltévedt
gyereket a mezőgazdasági

kiállítás felesleges
útkereszteződésénél,
a pont testközelségből
élősködik a téren,
mint kutyán a bolha,
vagy a kullancs,

a föld alól is kikapárom
a napot, csak előbb
a múltat kell eltávolítanom
valami dombbá, majd hegygé,
melyen elfér egy jókora
temető, s a fák leveleit,
ha megrázza a szél,
álmukban is felolvassák,
a holtak utolsó kívánságait,
s titkukra fény derül.

SZIRMAI PÉTER

A sivatagi róka

A Largo-sivatagot szeltem át, északról-délre. Délen, Nuevo Soledadban¹ volt dolgom. Pár papír leadása, a helyváltoztatás miatt. 1000 kilométer sivatag, autópályán. Két nap autózás: nappal vezetés, éjszaka pihenés a kocsiban. Így terveztem.

A csomagtartóba palackos vizet, kevés élelmet pakoltam. Éjfélig dolgoztam a számítógépemen. A., J. és N. a belső szobákban aludtak. Kabátot vettem fel: itt a sivatag határán éjjel 4-5 Celsius-fokra lehül a levegő. Kiültem a konténerlakásom elé, elszívtam pár cigarettát, lefeküdtem. Háromkor ébredtem. Nem tudtam nyugodni az utazás izgalmától, gondoltam, inkább felkelek, teszem a dolgomat, készülök. Indulás előtt még megnéztem a családomat: A. és J. mozdulatlanul feküdtek, egyenletesen szuszogtak, N. oldalra fordult, és azonnal ismét mély álomba merült.

Fél négykor még sötét volt, égtek a lámpák, amikor elhagytam Aricát.

Arica sivatagi város, nincs benne semmi szép, semmi jó. Olyan, mint a tőle délre elterülő sivatag, meg amilyen Nuevo Soledad. Lakhatnánk akár a sivatagban is, csak itt, Aricában, kicsit tovább van esélyünk életben maradni.

A. a helyi hivatalban dolgozik. Én alkalmi munkákat vállalok. Két gyerekünk: J. és N. iskolás. Az igazi munkám: könyvet írok a sivatagi rókák életéről. Húsz éve dolgozom rajta, közben folyamatosan kutatom a témát. Bővül az ismeretanyag. Mindig a sivatag közelében éltünk, a megfigyeléseket elvégezhettem, lejegyezhettem. Jövedelmünk a nagyvárosban kevés lenne, itt Aricában elegendő. Szerényen élünk. Az alkalmi munkák során nem használom teljes szellemi kapacitásomat, gyakran a kutatásom tárgya jár a fejemben: a sivatagi róka. Hogyan él meg ilyen sivár körülmények között? Miért ragaszkodik ehhez az élethez, miért nem változtat, miért nem vándorol más helyre? Időnként vannak válaszaim, de ami ma megoldás, holnapra elkopik, szétmállik.

Kilenckor már jócskán benn jártam a sivatagban. A nap égetett. Légmozgás nem volt. Letekertem az ablakokat. Errefelé a kocsikba nem sze-

¹ Új Magány.

relnek be légkondicionáló berendezést: a nagy meleggel, a porral való küzdelmet nem bírná a motor. Az utat kilométerekre beláttam. A felhevült úttest felett úgy látszott, mintha rezegne a levegő. Az út két oldalán végtelen homokmező, benne pontszerűen fűfélék. Itt-ott sziklák, egy-egy cserje. A sivatag engem a tengerre emlékeztet. Megnyugtat. Csend van. Nincs mozgás. Nincs élőlény. Ritkán: egy-két keselyű.

Háromkor valóban láttam két keselyűt az égen. Egy ideig köröztek fölöttem, aztán eltűntek.

Hétkor álltam meg egy hosszan elnyúló kanyar után. A nap eltűnt, lehűlt a levegő. A csomagtartóból elővettem a ballonkabátomat. Közben felkerekedett a szél. Egyre erősebben fúj, felkavarta a port, forgatta. Hallottam, a közelemben felsír egy sivatagi róka. Felkaptam a fejemet. A sziklás domb oldalán nyílást vettem észre. A szürkületben nem láttam jól. Közelebb mentem. Egy barlang bejárata volt. Gondoltam, a róka biztosan a barlangban húzza meg magát a vihar alatt, nekem is jobb lesz ott, mint a kocsiban. Megdőlvé a szélről, a szám elé húzva sálamat, a kocsik hátsó részéhez botorkáltam. A számba így is jutott homok. Kinyitottam a hátizsákomat, a csomagtartóból bepakoltam pár üveg vizet, szárított húst, kenyeret, zsebembe csúsztattam a lámpát. Vittem két összecsavart pokrócot is. Lezártam a kocsit.

Beküzdöttem magamat a bejáraton. Fulladtam. Többször ki kellett öblítenem a számát a homoktól.

A kinti szürkület után odabent sötét volt. Felkapcsoltam a lámpámat, a belső teret pásztáztam. Láttam, egy széles, három méternél nem magasabb teremben vagyok. A barlang jobb és baloldali széle felé a belmagasság csökkent, a barlang tengelyében lévő mintegy három méter széles sávban járkalni lehetett. A róka nem volt ott, csak a szaga érződött.

Kinéztem egy lapos követ, rátettem a pokrócot, leültem, hátamat a másik pokróccal védve nekitámaszkodtam a falnak. Gondoltam, kicsit morfondírozok a helyzetemen, de elbóbiskoltam, el is aludtam, mert ébredés után nem tudtam, mennyi idő telt el. Lehet, hogy órák. Odakint tombolt a vihar. A sötét, a véget nem érőnek tűnő orkán miatt úgy éreztem, mintha eltévedtem volna az időben. Lehet, hogy már hajnal volt, de lehet, hogy még csak éjszaka. A telefonom lemerült, nem tudtam megnézni mennyi az idő.

Feltápászkodtam, tornáztattam az izmaimat. A barlang nyílásához botorkáltam. Még sötétség uralkodott, fúj a szél. Visszamasztam a helyemre. Ettem egy kevés szárított húst, kenyeret. Ittam. Leterítettem az egyik pokrócot a földre, lefeküdtem, betakaróztam. Hallgattam a szél eszelős,

véget nem érő zúgását. Gondolatban visszaléptem az időben. Ősember voltam, megbújtam a barlangban üldözőim elől. Utazó voltam, aki megpihent e helyen. Felfedező voltam, konkvisztador, aki megtagadta a parancsot: nem végeztem az őslakosokkal, itt rejtőztem el.

Eszembe jutott, hogy a kéziratomat elutasították. Az anyag jó, mondták, de a kiadott könyvre nem lenne érdeklődő. Errefelé senkit nem érdekel a sivatagi róka. A táj része, aki akar, láthat belőle példányt, tanulmányozhatja. Arra gondoltam, hogy abba kéne hagynom az egészet. Már mint a publikációt. A kutatást, az írást csak magamnak csinálnám. Ott hon, Aricában vár A., J. és N. Ez elég. Körülbelül ennél a pontnál nyomott el az álom.

Pár órát mélyen aludtam, de a hólyagom felébresztett. Felültem, hallgatóztam. Odakinn még mindig bömbölt a vihar. A barlang tőlem legtávolibb végébe mentem. A számba tettem az égő lámpát, kigomboltam a nadrágomat. Tőlem pár méterre, a sarokban, húsz centiméter magasan, egy szempárt vettem észre. Kikaptam a számból a lámpát és odavilágítottam. Egy kis sivatagi róka volt. Riadtan nézte a fényt, aztán eltűnt a barlang egyik nyílásában. Az izgalom, az öröm teljesen kiverte a szememből az álmot. Kevés szárított húst tettem arra a sziklára, ahol az előbb ült. Nem kerestem, nem akartam kikergetni a biztonságot jelentő barlangból. Visszafeküdtem a helyemre. A szívem hevesen dobogott az izgalomtól.

A sivatagi rókát nehéz közvetlenül megfigyelni: kitűnő a hallása, a szaglása, nem szereti, ha megzavarják a nyugalmát. Neves kutatók gyakran kudarcot vallanak, panaszkodnak: nem sikerült megközelíteni. Én pedig egy pillanatra láthattam, egy egész éjszakát a barlangjában tölthettem: ott húztam meg magam, ahol ő, ott ettem, ahol ő. Vadnak és szabadnak éreztem magamat. Mégis érdemes csinálni, tovább kell csinálni, gondoltam. Még hosszú ideig nem tudtam elaludni. A rókára gondoltam. Aztán eszembe jutott a családom. Megsimogattam őket, gondolatban. Ez megnyugtató. Mély, álomtalán alvásba zuhantam.

Arra ébredtem, hogy egy szikla nyomja a hátamat. Kinyitottam a szememet, a bejárati nyíláson, egy sávban áradt a barlangba a fény. Kába voltam. Úgy éreztem, hogy legalább két éjszakát átaludtam. A szél zúgása abbamaradt. A kőről eltűnt a rókának kitett hús. Elégedett voltam. Megsimogattam a hátamon a fájós pontot. Kimásztam a barlangból. A nap állásából következtettem: délelőtt kilenc óra lehet. Visszasétáltam a kocsimhoz. A homok teljesen belepte az ablakokat, de volt homok a tetőn, a motorházon is. Kinyitottam a csomagtartót, kivettem a seprűmet és letakarítottam a kocsit.

Beültem, elfordítottam a kulcsot. Háromszor is kísérleteztem, mire beindult a motor.

Forróság volt, szélcsendes idő. Leengedtem az összes ablakot, így hajtottam. Egyszer tankoltam az otthonról hozott kannából. Napnyugta előtt megpillantottam az ismerős dombokat Nuevo Soledad határán: közöttük haladt át az út.

Nuevo Soledad igazi porfészek: a szűk utcákat földszintes, vakolatlan, lapos tetejű viskók határolják. Az utcán szemétkupacok, építőanyag maradványok. Fák, bokrok nincsenek.

Kerestem egy olcsó szállást a külvárosban. Éjjel nagyon mélyen aludtam. Délelőtt elintéztem az ügyemet a hivatalban. Megtöltöttem a benzinest a közeli benzinkútnál. A szállásomra mentem aludni. Nem lett volna értelme csavarogni: Nuevo Soledadban nincs látnivaló.

Este tízre kialudtam magam. Éjfélkor indultam.

A visszaúton rendben volt minden. Nem történt velem semmi. Élveztem a halott tájat, a csendet, a mozdulatlanságot. Vihar nem volt, kicsit feltámadt a szél, befújta az ablakon a homokot. Csikorgott a fogam között, bejutott a ruhám alá. Mégis boldog voltam.

A barlangban éjszakáztam, de a rókát már nem láttam.

F. NAGY GÁBOR

Esti hang

Madár röptének nyoma az égen,
feloszló fény az alkonyat,
foszló árnyak szava a sötétben
bennem kap újra szárnyakat,

aztán leszáll valahol a mélyben...
a földön szemét, műanyag...
mint fuzárium a búzahéjban,
úgy alszik el az indulat.

Magam a parton...

*„Magam a parton egymagam vagyok”
(Juhász Gyula)*

Sötét, zavaros tó partján vagyok,
fals dalt mormolnak a sűrű habok,

egy rekedt madár is énekelne,
hangok foszlott hálója az este...

mélybe szivárog az árnyoskaság,
odalenn hullámozó csend foga rág,

mint rejtőző mélyvízi szörnyeteg,
az idő a hínárokkal lebeg.

Partra vont, megláncolt kis csónakok –
ma ígért, várva várt jobb holnapok –,

elétek leülve csak hallgatok...

„Magam a parton egymagam vagyok”.

ERDŐS ISTVÁN

Aranybalta

Balta, aranyból? Valószínűtlen párosítás! Ehhez hasonlóan valószínűtlen az újra meg újra felröppenő hír is, hogy bizonyos, elszánt roma értelmiségiek titokzatos összeesküvéseket szerveznének a cigányság nyomorúságos helyzetének erőszakos megváltoztatására.

A páholyban, ahol semmiképp nem roma értelmiségiek irányítják a beszélgetéseket, mindenki úgy tudta, hogy régi barátom, Bangó ügyvéd úr egyszer már „lőtávolba is került” titkos ügynöki nyomozások során, amelyek fenyegetően kiismerhetetlenek. Egyébként ezt a lőtávolban lenni furcsa kifejezést gyakran használta egy kiváló ügetős kocsisként számontartott hajtó barátom, ha sűrű mentegetőzésekre került sor egy-egy verseny kimenetelét illetően. Jó esélyünk van, mondta, a futam előtt, akár megcélozhatjuk a győzelmet is ebben a gyengécske mezőnyben. Ha egy hajtó titkos esélyesként győzni akar, már a starttól kezdve úgy helyezkedik a tülekedő vezető lovak mögött, hogyha jön a hajrá, a finis, még neki is esélye legyen a győzelemre. Ilyenkor: lőtávolban kell lenni! A legtöbb esetben azonban a finisben történik valami váratlan fordulat, megtáltosodik egy esélytelen gebe, és már hiába minden igyekezet, hiába kocsikáztunk lőtávolban.

A páholyban, ki tudja miért, mindenki úgy vélekedik, hogy Bangó barátunk ügyeiben is ilyenképp járhatott akármiféle titkos ügynökség. Már a siker közelében kellett belátni, hogy nincs győzelem, nincs alapja a letartóztatásnak. Azt viszont jószérivel senki se tudta, hogy miképpen került ide, a nyóckerből az ügyvéd a társaságunkba. Rólam tudták, hogy egykor rég az író Végh Antal rángatott be a páholyba, a híres „nagyvadászok” közé, Zelk Zoli bácsi mellé, Sándor Csikar szomszédságába, Csurka, Rákossy Gergely, Csukás István társaságába. Az is köztudott volt, hogy én hogyan lettem Bangó ügyvéd úr testi-lelki jó barátja. Akaratlanul is eljátszottam egyszer a jól tájékozott, okos romakutatót, és kiselőadást tartottam a páholy közönségének arról, hogy kis hazánkban milyen nemes, ősrégi név Bangó ügyvéd úr neve.

Ez a név a legrégebbiről ismert cigány név. Ahhoz képest, hogy az Európába, magyar földre érkezett cigányok közül sok tízezernek még a

XIX. században sem volt neve, a Bangó nevet már a XVI. század derekától ismerjük. Mert akkor tűnt fel egy erdélyi fejedelem oklevelében egy birtokper kapcsán. Nem semmi!

Jó száz évvel később Nógrád vármegyében találkozunk nobile Bangó névvel, ugyancsak egy birtokvitáról szóló oklevélben. Nemes Bangó családjáról, özvegyéről üzent ez a dokumentum. Szóval, a Bangók Nógrádban nemesek voltak. Akár rájuk is lehetne büszkének lenni, de ilyesmire tán még alkalmasabb lehetne egy erdélyi származású Bangó, aki a XIX. század dereka körül volt ügyvéd és híres költő, lapszerkesztő Arad városában. Az 1848–49-es szabadságháború honvéd hőse volt ez a Bangó, és a bukás után kis híján az aradi vértanúk sorsára jutott. 1849 őszén halálra ítélik, sokáig a várbörtönben raboskodik, mígnem kegyelmet kap, akkoriban, mikor már maga az orosz cár is megsokallja Haynau vérengzését. Bangó Pető, az ismert aradi ügyvéd írhatja tovább verseit...

Mikor én, immár jóbarátként rákérdeztem a titkos ügynökökkel folytatott furcsa üldöző-versenyére, Bangó ügyvéd úr csak nevetett. Túl jó cigány vagyok, csak azért van minden cirkusz körülöttem, mondta, és arra kért, politizálás helyett hallgassam meg inkább zseniális tippjét a derbi-győzelmet illetően. Mert ő biztos forrásból tudja, hogy a verseny favoritja nincs rendben, a tulajdonos meg az istállója örül, ha egyáltalán össze tudják drótozni augusztusra a lovat. Mikor eljött a derbi nevezetes napja, Bangó barátom különlegesen ünnepélyes volt, és valamiféle titokzatos meghívást emlegetett egy rendezvényre, ahol majd a nyóckerben találkozhatok öt országból érkező cigány képviselőkkel, és a barátkozás, tervezés mellett majd rendesen koccinthatunk, ihatunk a derbinap sikerére is.

Különleges ünnep a lóverseny világában a derbi napja. A szakértők körében, lelkes-tudatlan fogadók világában egyformán óriási a várakozás, az izgalom. Ki nyeri a derbit? Sajnos, meg kellett bánnunk, hogy naiv pancserek, hiszékenyek voltunk, mert Bangó ügyvéd úr meglepetés-tippelésének híre semmit nem ért: a derbiben az összedrótózott favorit úgy nyert, ahogy akart. Én vesztettem néhány száz forintot a rossz tippeken, Bangó ügyvéd úr viszont ezreket vesztett. Itt volt, itt lett volna az alkalom, hogy most egy-két olyan régi primáskirályról beszéljek Bangónak, a páholynak, akiknek több-kevesebb köze volt a lóversenyezéshez, akkoriban, mikor még csak az első ügetőfuttatásokat tartották Pesten. Valahol ott, ahol ma a Körönd van, a Hősök tere van.

– Rác Pali és Banda Marci nevét, ugye, jól ismered, kedves Bangó barátom – kérdezem, hiszen vezetőféle cigány értelmiségiként feltétlen tisztelni kell a zseniális elődöket, a kiegyezés korának világhírű primásait.

Bangó ügyvéd úr a képembe nevetett, és azt mondta, sose hallotta egyik nevet se, de valószínűnek tartja, hogy ez a „banda marci” név csak egy általam kreált viccnév, amivel én bizonyára csak ugratni akarnám a társaságot... De azért csak mondjam tovább a sztorimat... Dehogymondtam! Csak legyintettem a kínos ügyvédi szavakra, és már csak magamnak idéztem, magamnak mondtam, majdani olvasóknak mondtam tovább a történetemet az ügetőfuttatástól a rézből kovácsolt aranybalta-jelvényig, amit Rácz Pali néhány év múltával majd díszes ünnepi öltözetén viselt.

Egy gyönyörű szép májusi vasárnapon, úgy 1880 körül a lóversenypártoló főurak igencsak megadták a módját, hogy feledhetetlenné tegyék, vonzóvá varázsolják a futtatást, az újdonságnak számító ügetőversenyt. Igen nagy számmal jelen voltak a fogadó urak mellett úrilányok, szépaszszonyok is a fényes-hangos ünnepségen a nagyszámú közönség díszeként pompázatos, mutatós ruházatokban. A verseny díszvendége volt a főváros leghíresebb primása, Rácz Pali, aki ezúttal Banda Marci bandájából magasodott ki szálfatermetével. Az első zeneszünetben Szapáry gróf, a verseny elnöke, tudván, hogy Londonba készül a primás, előhúzott zsebéből egy angol sportlapot, a Fieldet, és tréfás szomorúsággal ölelte meg Rácz Palit.

– Rossz hír – mondta a gróf az újságot lobogtatva –, Kincsem, a magyar csodaló befejezte fényes pályafutását.

Éppen egy hosszú távú versenyprogram következett, mikor Banda Marci újabb fogadási ötlettel kereste meg nevelőapját. Mivel ő biztos forrásból tudja, hogy Margitka, Eszterházy grófnő szép küllemű lova, a verseny favoritja nem fog most nyerni, de a titkos esélyű Zöld Marci lesz a győztes, úgyhogy most közös erővel, valami szép summáért muszáj volna itt fogadást kötni.

Rácz Pali meglobogtatta a gondjaira bízott Field újságot Marci előtt, kacagott: – Fogadni?? Marci fiam, most már végképp semmi értelme nincsen, amikor már Kincsem sincsen.

Marci durcás haraggal rohant fogadni, megint csak lassan apadó saját pénztárcából. A hosszú távú futamban a Margitka nevű ló 40 másodperces fölényrel előzte le Zöld Marcit. Ahogy lenni szokott, fölényesen győzött a favorit.

Negyedszázada is elmúlt már ekkor, hogy az itáliai katonáskodásból hazatérő muzsikus, Rácz Pali (Milánóban, a bécsi császár seregében egy ezredzenekarnak volt karmestere) a budai várban, udvari bálon Sárközi Ferkó zenekarában játszhatott. Az a Sárközi volt ott a bál primása, akit honvédhadnagyi rangban maga Kossuth nevezett ki a szabadságküzdelemben

részt vevő cigány muzsikuskok parancsnokának. Mindez azért volt lehetséges, mert ekkor Ferenc József békülni jött Pest-Budára, bálozva békülni a magyar arisztokráciával. A bál ragyogó szépségű asszonya Erzsébet királynő volt, akinek igen nagy része volt abban, hogy megindulhatott a békülés folyamata.

Rác Pali először Vácon telepedett le, majd Budára költöztette Milánóból a családját. Néhány év alatt Rác Pali váci muzsikusbandája ugyanolyan híressé, népszerűvé lett a fővárosban, mint az Aszódról elindult Berkes Lajos-féle cigányzenekar, vagy mint a Vörösmarty által is megénekelte öreg cigány, Patikáros Ferkó bandája.

Fél évszázada, a reformkor kezdete körül a világhírű, zseniális primás, Bihari János még budai polgár se lehetett cigány volta miatt a Kétnyúl utcában, de Rác Palit már nemcsak elismerte, ünnepelte a főváros, de Petőfi, Kossuth, Deák, Bem apó után sokak szerint ő lehetett a legismertebb magyar a Duna–Tisza mentén. Pál napi ünnepségein ott mulatott a fővárosi művész elit. A primásnak barátja volt Blaha Lujza, Jókai, Liszt Ferenc, Erkel, Herman Ottó, a humorista Bernát Gazsi... Erzsébet királyné is kedvelte, és gyakran meghívta a kedves gödöllői kastélyba, ha ott épp együtt ünnepeltek a császárral. Mindenki tudta, hogy egy Rác Pál-szerzeményű nóta volt Sisi királyasszony legkedvesebb muzsikája. Szomorú, szerelmes nóta. *Lebullott a rezgőnyárfa aranyszínű levele...*

Szóval, úgy 1880 körül az öregebben is mutatós, szép szál férfi, Rác Pali muzsikálni jött az egyik első ügetőfuttatásra, míg váci származású nevelt fia, Banda Marci a bandája irányítása mellett leginkább a turf kedvéért, a fogadások izgalmáiért volt jelen. Az egykori árva cigány fiúcskából a kiengedés után nemcsak híres-neves primás lett, de a leggazdagabb muzsikuskok között is emlegették. Rác Palinak egyáltalán nem tetszett Banda Marci lóverseny-szenvedélye, és ez alkalommal is rendre visszautasította a biztos tippekre szóló fogadási javaslatait. Soha nem vetette ugyan szemére nevelt fia súlyos kudarcait, aki nemhogy nem nyert vagyonokat a turfon, ahogy rendre megígérte, de néhány év alatt annyit veszített szenvedélyes fogadóként, hogy odalett a szép belvárosi, Hársfa utcai háza, amire szorgos-gondos felesége sok év alatt spórolta össze a pénzt Marci mutatós keresményeiből.

Rác Pali még akkor is emlékezett álmában az ügetőfuttatás kezdetét jelző mozsárdörrenésekre, amikor Londonba tartva egy hajón elszundikált 15 tagú zenekarának muzikusai között. Az angol királyi trón várományosa, Edward főherceg baráti meghívására utazott az angol fővárosba, hogy aztán a Kristály-palota irányából egyenesen Liverpool felé indul-

janak majd el Viktória királynő kíséretében. Edward főherceg igen nagy szerelmese volt a cigánymuzsikának, és gyakori találkozásaik során sokszor elmondta a primásnak, hogy ő nemcsak a zseniális zenészeket, de a kunyhókban élő, vályogvető cigányokat is kedveli, szereti. Most is felemlegette, amit Bécsben, Pesten sokszor elmondott RácZ Palinak pezsgős mulatságok végeztével.

– Tessék tudomásul venni, hogy az én életem összes színei közül a legkedvesebb színárnyalat a cigányok színe.

A főherceg azért járt gyakran magyar földön és Bécsben, Pozsonyban, mert igen-igen jó barátok voltak Rudolf főherceggel, a magyarok által is kedvelt Rezsőke királyfival. Rezsőke, Edward és Vilmos császár fia, a porosz trón várományosa nagy mulatások, duhajkodó dorbézolások közben is rendületlenül politizáltak, és szótték, színezték egyforma, mutatós álmaikat azon időkre nézve, amikor már ők ülnek majd a trónon országaikban. Nagy egyetértésben bizonygatták, hogy az a majdani időszak, talán épp a közeledő és elkövetkező XX. évszázad egy másfajta Európát fog szülni, mint ami most látható. Zsarnokság nélküli világot, becsületes alkuvásokkal megnyert békességet és barátságot a népek között. RácZ Pali előtt nem titkolóztak a trónörökösök, mikor németül vitatkoztak a jövőről, eszükbe se juthatott, hogy a primás negyedszázadon át Milánóban élt, katonáskodott Radetzky marsall seregében, és nemcsak ért, beszél németül, de igen határozott véleménye van politikai, társadalmi változások szükségességéről, az elnyomott, kisemmizett népcsoportok felemeléséről. Nemcsak a cigányok sérelmeire gondolt, de a seregben, a bakancsosok között megismert dalmátok, horvátok, bosnyákok, rutének panaszaira is. Ha Edward főhercegnek muzsikált, gyakran tűnődött rajta, hogy az ifjú, kicsit bohém, romantikus főhercegek vajon miféle módon kívánják megvalósítani terveiket. Jaj, csak ne felforgatások, véres forradalmak útján akarjanak változtatni, hiszen Milánóban, Párizsban, Pesten, és megint Párizsban egyformán láthatóvá lett, hova, milyen borzalmakhoz vezetnek efféle utak. Az afrikai forrongások legfrissebb hírei még kegyetlenebb vérengzésekről szóltak.

Ha RácZ Pali a leghíresebb magyar cigányprimásként élt Budán vagy Budapesten, később többször előfordult, hogy orosz bombagyártó anarchisták eszméibe vagy menekültként magyar földre érkező lengyelek forradalmi lelkesedésébe beleszerelmesedett ifjú cigányok keresték meg, hogy legyen vezére a készülő harcnak. Legyen vezér, mert feltétlenül kell egy ismert, népszerű, tekintélyes cigány, hogy hiteles legyen a mozgalmuk. S ha így lesz, jöhet a cselekvés órája. Mert túrhetetlen a cigányok helyzete, akár

erőszakkal is muszáj változtatni rajta. Igencsak jó vezér lehetne a katonaviselt Rác Paliból. Nem vállalná el ezt a kitüntető szerepet?

– Nem bizony, mondta mindig határozottan a primás, és türelemre, tanulásra intette a forró fejű fiatalokat. – Tanulni! Tanulni kell! Mert csakis a műveltség, a tudás, a szakképzettség fegyverzetében van remény a változtatásra. Saját élettapasztalatából tudta, sose késő tanulni. Gyerekkorában egyetlen napot sem járt iskolába, mert nógrádi kis falujában még a birtokos urak gyerekei se jártak. Ő bakancsos közkatonaként Milánóban húszéves is elmúlt már, hogy egész éves ezüstsoldját összespórolva odaállt a leggorombább őrmester elé, akit mindenki tisztelt műveltségéért: tessék engem tanítani, itt van érte egy zacskó ezüstpénz!

Írni, olvasni, számolni, németül pontosan beszélni tanította meg a Bazedov nevű káplár, és egy esztendő után már ő írta bajtársai leveleit, haza, a messzi szülőföldre, és még egy év múltán kis fehér csillagot kapott zubonyára. Őrvezető lett, és ő intézhette százada számlakönyvelését, apróceprő pénzügyeit, mert ő volt a századában az egyetlen bakancsos, aki írni-olvasni tudott. Amikor 1881-ben az angol trónörökös Londonba invitálta, igencsak felelősödtek benne a gyötrelmesen fájó, aggasztó gondolatok a cigányság helyzetéről, a tudás, a jó tapasztalatok megszerzésének szükségességéről.

Rögvest Londonba érkezésük után azonnal Liverpoolba utaztak a trónörökössel, ahol Viktória királynő éppen káprázatosan fényes ünnepséget rendezett. Ahogy korábban is számtalanszor, Edward főherceg ezúttal is bizalmába fogadta a primást, és mint jó barát igencsak megértőnek mutatkozott, ha Rác Pali a magyar cigányok kétségbeesítő helyzetéről beszélt.

– Liverpoolban látni fogod az asantik fekete királyát a Volta gőzösről angol földre lépni, mondta derűsen mosolyogva Edward, – és látni fogod, hogy az én anyám, Viktória királynő micsoda pompával, szeretettel fogadja azt a törzsi vezért, akinek irányításával évek óta dühödten harcolnak a feketék az angol katonák ellen. Ez a politika!

A Volta gőzösről angol földre hozzák az aranybaltát, ami az afrikai négerek, az asantik nyelvén a feltételek nélküli, teljes megadás jele. Ezt a mutatós-fényes ajándékot kell különleges ünnepség keretében fogadnia a királynőnek, ezért van a nagy felhajtás, ezért muzsikál ott a liverpooli kikötőben a leghíresebb magyar cigánybanda, amelyiknek muzsikusai, ugye, maguk is fekete fiúk. Viktória királynő fontosnak, megbecsülendőnek tartja azt a reménységet, hogy az Aranyparton, az asanti földön véget érhet az igen nagy emberveszteségekkel, igen nagy költségekkel folyó hábo-

rúskodás. A teljes behódolás aranyjelvényének átvételekor a királynő kifejezi terveit, akaratát: kölcsönös egyetértésben legyen végre békekesség!

A liverpooli ünnepségen muzsikáló primás túl jó szemű ahhoz, hogy ne látná, lényegében csak látványos cirkusz az egész ünnepség. Mikor ezt csendben szóvá teszi a főhercegnek, az egyáltalán nem sértődik meg. Sőt. Elmondja megalapozott gyanúját, hogy a balta érkezése nem őszinte békevágys kifejezése, csak látványos parádé. S a látványos parádéra Anglia ugyancsak látványos, zenés cirkusszal válaszol. Viktória királynő kegyesen-kedvesen mosolyog, de tudja, néhány hónap múlva vagy egy-két esztendő múlva Nyugat-Afrika partjai felé újra el kell indítania a hadihajóit fegyverekkel, katonákkal megrakodva. Akkor mi értelme van az egész látványosságnak? Egy kicsinyke béke-remény is több a semminél, véli az angol királynő. Az asantik meg egyszerűen taktikáznak, ravaszkodnak. Ki kell használni Viktória királynő jó szívét. A béke-reménység ellenében azt lehet most kérni, hogy a fekete gyerekek számára épüljön két új iskola az Aranyparton. Lehet követelni, hogy létesüljön egy új, nagy ispotály, a gyógyításhoz szükséges teljes felszereléssel. Hogy több száz fekete férfi munkához jusson most, ki lehet követelni két vadonatúj gyapotüzem felépítését, gépekkel való ellátását. S ha már béke van az angolok és az asantik között, akkor lehet kérni, hogy két ifjú fekete királyfit helyezzen el a királynő az oxfordi kollégiumban, hogy majd aztán legyen több hazatérő diplomával bíró fekete, akik majd az angolok tudományát átplántálják Afrika homokjába.

Ha az új gyapotüzemekben dolgozó munkások a szép fizetések, jövedelmek nyomán már-már polgári jómódban élhetnek, akkor újra lehet kezdeni a véres-kegyetlen harcot az angol hódítók ellen. London népessége lassan a négymillióhoz közeledik, a királyság gazdag, a brit katonák a legjobbak a világon. A királynő semmi áldozatot nem sajnál, semmilyen ravaszkodást nem szégyell egy kicsinyke békekességért is, hogy ezzel néhány száz angol katona életét megvédje. Mert mindezt megteheti, akár jó királynőnek tarthatja őt a világ, akit akár szeretni is lehet. Európában vagy tán az egész világon.

Ferenc József ez idő tájt vén nyanyának nevezi, de minden karácsonyra küld neki két tucat olyan borospalackot, amelyikben a legfinomabb tokaji aszú van. Rác Pali látja a londoni Kristály-palotában a mulatozó királyi népek asztalán ezeket a palackokat, és később egy gödöllői muzsikálása alkalmával megkérdezi a császárt, hogyan kerülhettek ezek oda. Ferenc József kacagva válaszol, mint aki igen büszke a tokaji jó termésre is, az ajándékozásra is. Azt mondja: azért küldöm ezeket a palackokat Londonba minden

karácsonykor a vén nyanyának, hogy egészséges legyen a jó magyar bortól. Mert megérdemli, hogy egészséges legyen, hiszen senki annyi jót nem cselekszik Európa nyugalmáért, békességéért, mint ő. Rác Pali Liverpoolban, aztán Londonban is sokat töprengett rajta, hogyan tudná ő Viktória királynő bölcsességét, taktikázását magyar viszonyok közé átültetni cigány népe boldogulása érdekében. Az aranybalta-küldés taktikája, a nélkülözhetetlen politikai ravaszkodás eszméje pesti hétköznapijában is foglalkoztatta. Mi a teendő, ha nyilvánvaló, hogy csak igen keveseket érdekel magyar földön, miféle lehet a cigányság jövője. Talán Erzsébet királyné befolyását kellene kihasználni? Bécsi pletykák szerint még abban a pénzügyi tranzakcióban is része volt a királynőnek, amelynek során a bankárok Mohamedjének számítótó Rotschild bankár 15 millió aranyforintot kölcsönzött Budapest fejlesztéséhez, tudván, hogy a főváros modernizációjáért fáradozó városvezetésnek mindössze 250 millió aranyforint az éves költségvetése. A bankár is szerelmese a cigány muzsikának, többször invitálja Rác Pali, a Rác bandát, hogy muzsikáljanak családi ünnepein, de hát ez a kapcsolat, ez a barátság aligha elég ahhoz, hogy pénzt fektessen be a cigányság helyzetének javításába. Amikor Rác Pali Herman Ottónak elbeszéli az aranybalta történetét, együtt örülhetnek annak, hogy a tudós hatalmas cikke megjelenik a cigányságról. A primás felháborodva mutatja meg neki a Táborj–Parsch-féle zeneműkiadónál megjelent új magyar csárdás címét: *Cigány vagyok, rest a nevem*. Mikor tűnnek már el azok a gátak, amelyek akadályozzák a cigányok polgárosodását? Ezt kérdezi írásában, a primással nagy egyetértésben a tudós Herman Ottó. Ha egyszer ebben az országban van választott országgyűlés, van felelős kormányzat, vannak jó törvények a modernizáció segítésére, a cigányok többsége mégis ugyanúgy él, mint 500 esztendeje. Pedig kell, hogy legyen reménye félmillió magyar cigány embernek, hogy felemelt fejvel éljen ebben az országban. Herman Ottó mellett Huszár Adolf szobrászművész és Liszt Ferenc volt az, akit a primás beavatott az aranybalta-küldés-érkezés nyomán rászakadt, gyötrelmes vívódásaiba. Huszár Adolf, a Duna-parti, híres József nádor szobor alkotója, aki ösztönös rokonszenvvel kedvelte a cigányokat, utazni készült Rác Palival, s az indóházban várakozva egy percre magára maradt. Mert a szobrászműhely udvarán, a szabadban végzett mindennapos nyári munkától feketére sült az arca, cigánynak nézték. Odalépett hozzá egy szép szál jóképű cigány legényke.

– Penmange szo masina dzsal ko Lajosmizse? Mondd meg nekem, melyik vonat megy Lajosmizsére?

A szobrász kétségbeesetten, de nevetve hívta a primást segítségül, hogy épp cigányul beszélnek vele. Huszár Adolf, mivel Rimaszombaton nőtt

fel, magyarul is alig tudott, nemhogy cigányul, de azért válaszolt. Csak nem azt gondolod énrólam bolondul, te eszement more legényke, hogy én cigány vagyok? Akkor már mellettük állt Rác Pali, mikor nem kevésbé durva, de vidám szavakkal válaszolt a fiú.

– Embernek ember lehetsz, de nem is vagy Te úr ilyen füstös pofával. Most már mindhárman kacagtak. Rác Pali leginkább azon, hogy hármójuk közül a cigány fiúnak volt legkevésbé füstös a képe. Talán 14-15 éves lehetett. Rendes öltözetű volt, bátran nézett szembe a két óriástermetű úrral. De mikor a primás megkérdezte, hogy hány osztályt végzett el az iskolatanító előtt, magabiztossága odalett. Mint akit puskából lőttek ki, úgy futott, menekült el mellőlük. Egy közelben nézelődő rendbiztos rögtön megkérdezte: – Ellopott az uraktól valamit az a cigány fiú, aki elszaladt, rohanjak utána letartóztatni? Nem, nem, dehogyis, tiltakoztak, és Rác Pali korábbi beszélgetéseik egyenes folytatásaként elbeszélte a szobrásznak József főherceg alcúti cigányiskolájában látottakat.

– Úgy bánt ott a tanító a 12-15 éves cigány gyerekekkel, mintha azok már majdnem felnőttek lennének. Mert teljességgel lehetetlen elvárni, hogy egy talpraesett, jó eszű cigány fiú nagy türelemmel egyazon iskola-padba üljön be egy hétéves gyerekkel, aki ráadásul cigány volta miatt rendszeresen kigúnyolja őt. Új törvények ide vagy oda a kötelező iskolázásról, így aztán végképp nem jár a cigány gyerek iskolába. Mi lesz az elvárható tudással, írás-olvasással, jó szakma kitanulásával? Semmi nem lesz! Marad, öröklődik a nyomorúság?

Liszt Ferenc igen nagyra becsülte Rác Palit, barátjának, egyenesen művésztársának tartotta. Evtizedek óta köztudottan nagy barátja volt a cigányságnak. Könyvet is írt a cigányságról, a cigány muzsikáról. Igaz, ez a Párizsban megjelent könyvecske nemigen erősítette meg a muzsikás népszerűségét. Sőt! Kíméletlenül, már-már dühödten támadták, eltúlozva Liszt kisebb-nagyobb tévedéseit. Mikor Rác Pali Liszt Ferenc környezetébe is elvitte, és a nagy zenész zongorája mellett elpanaszolta Londonból, Edward főherceg világából való aranybalta-dilemmáját, igen-igen sokat vitatkoztak róla. Vajon a cigányok dolgában egyáltalán létezik járható út? Nincs aranybaltájuk se, meg dúsgazdag aranybányájuk se, de ha volna, sem lenne hova küldeni az ajándékot. Mikor 1883 farsangján – talán épp a magyar primással folytatott eszmecserei nyomán – Liszt különös beszéddel kavarja fel az állóvizet. Hatalmas elit közönség, királyi vendégek, tán 120-an vacsoráznak a híres Szikszay étteremben Rác Pali hegedűjátékát, Pintér Pali cimbalmozását hallgatva. Liszt beszédében először a művészi kiteljesedésű cigány muzsikát dicséri, majd a cigányságról be-

szél, hogy idézhessen egy sok század óta ismert pápai prédikációt a legfontosabb emberi erényekről. VII. Ince pápa nevében Liszt a XV. századból zengeti át mondanivalóját: legfőbb emberi erény a gyümölcsfák ültetése. Lehetséges, hogy éppen ennek az üzenetnek a lényegét kellene modernizációs célként a cigányság számára kijelölni. Liszt szavai nem csak művészi tekintélye miatt hitelesek, de köztudottan otthon van Rómában is, a pápa környezetében is. Nemrégiben épp ő hozta Ferenc Józsefnek Magyarországra azt az arany oltárocskát, amely a pápa koronázási ajándéka volt.

Ültessetek gyümölcsfákat, üzeni Liszt a cigányoknak Ince pápa szavai által. Furcsa módon Rácz Pali ugyanezen időkből hallja meg azokat a misztikus pletykákat, amelyek Deák Ferenc halála óta, de különösen az utóbbi egy-két évben terjednek egyházi körökben. Tudja, hogy az üzenetek találkozási pontja nem lehet véletlen, és tűnődhet rajta, hogy vajon mindez valóban az ég akarata lenne. Nagy elhatározással Újpestre indul, ahol a legjobb cigány kovácsok némelyike valóságosan ötvösművész-teljesítményre is képes, és így a prímás különös, bizalmas kérésével nyugodtan fordulhat ott régi jó barátjához, az egyik legügyesebb kovácsmesterhez. Kovácsoljon neki aranyfényű rézötvetből egy olyan kicsinyke baltát, amelyik majd jelvényként hordozható lesz, és pontos mása annak az aranybaltának, amelyet Viktória királynő kapott az asantik királytól ajándékba.

Az újpesti cigány kovácsmester az első azok közül a cigányok közül, akiknek Rácz Pali Deák különös álmáról beszél. Deák súlyos beteg volt már, de szívesen aludt, szunyókált délutánonként a kertjében. Különös, isteni üzenettől fénylő álmot látott. A teremtés korának egyik főangyala érkezett Deák kertjébe, karjaiban hatalmas gyümölcskosárral. A kosárban mérhetetlenül sokféle gyümölcs ragyogott, amikor elhangzott a főangyal által hozott, jelennek, jövőnek szóló isteni üzenet. Így szólt Isten szava a főangyal tolmácsolásában.

– Magyarország a gyümölcsfák paradicsoma. Az itt élő népek boldogításához nélkülözhetetlen élelem a gyümölcs. Magyar földön igen szívesen, bő termést hozva nőnek a gyümölcsfák. Élteni kell ezzel az isteni adománnyal! Korról korra neki kell látni a gyümölcsfák ültetésének.

Rácz Pali házából az újpesti jelvény megrendelése után az egész Ferencvárost, egész Budapestet elárasztotta egy új cigány prófécia, egy szállóigévé nemesedő üzenet. – Tanulj muzsikálni, pengesd, ríkasd a hegedűt, ha Banda Marci-féle cigány legény vagy, megáldva isteni tehetséggel, de ha gyümölcsfákat ültetsz családotd boldogulására, úgy az sem alábbvaló, mint a szép muzsikálás.

Csacska legendák szerint RácZ Palinak 36 gyereke volt. Ha ez nem is igaz, kéttucatnyi bizonyosan lehetett. Közülük a Milánóban született ifjabb RácZ Pál ugyanúgy továbbvihette a primás sokszínű művészi örökségét, mint a kiegyezés évében, 1867-ben született gyereke, az üveghangok híres primása, aki, ki tudja miért, a XXXVI. RácZ Laci névvel kísérelte meg öregbíteni amúgy is éjig érő hírnevét a XX. századba érkező fővárosban. De sem akkoriban, sem azóta nem született olyan cigány örökös, aki RácZ Pali szívósságával, eltökéltségével küzdött, harcolt volna cigány népe felemelkedéséért. S ez a hiány döbbenetes. Igaz, Deák Ferenc után a nem cigány magyarok körében sem született 150 év alatt olyan valaki, akire 10 millió magyar egyformán büszke lehetne...

Száz év után, százhusz esztendő után meglehetősen kínos szembesülni RácZ Pali vágyainak, ambícióinak alakulásával. A primás korának cigány népsége megkétszereződött napjainkra. A művészi cigány muzsika hagyományainak sikeres folytatói itt élnek közöttünk, de a zene egykori halhatlan népszerűsége, hatása semmivé lett. A cigány népesség nagyobb többsége nem él a XXI. századi polgári normáknak megfelelő körülmények között, és annak se mutatkozik jele, hogy biztató változások lennének a gyermekek, fiatalok iskolázásában.

A XXI. századra a régi ügetőpálya helyén modern üzletközpontok sorakoznak, és már másutt, a régi galopp-pályán futják az ügetőversenyeket is. Hiába keresném már a régi páholyt, régi lovi-hangulatokat, a régi ügető-bolond társakat. Végh Tóni ugyanúgy nincs már köztünk, ahogy Sándor Csikar se, Csurka se, Zelk Zoli bácsi se. Azt mondják, hogy az „igenjócigány” rangjára büszke ügyvédet, Bangó barátunkat 2000 körül elütötte egy autó. Közönséges utcai baleset. Azok a hírek, amelyek évtizedenként ismétlődő cigány összeesküvésekről szóltak, ugyanúgy csacska legendának bizonyultak, mint a mese, hogy RácZ Palinak 36 gyereke lett volna. De azért, ha az „igenjócigány” Bangó ügyvéd úr élne, 2019-ben szívesen üzennék vele a nyóckerbe a gyümölcsfák ültetéséről.

Kelemen József: Út

DEBRECENI BOGLÁRKA

Egyazon szavak

Egyazon szavak,
egyező mozdulatok.
Távolodunk,
kapaszkodunk mégis.
Mindenki mindenkibe,
mindenki mindenkitől.
Test a testbe,
lélek a lélektől.
Hiába.
Mert a remény
útközben elveszett valahol.

Nem az a hely

A változásban az állandó te vagy.
Én pedig a visszavonhatatlan
konzisztens vagyok.
De nem tudok
megküzdeni a lelkiismeretteddel,
így nincs tovább.
Együtt üvöltök majd gyermekeddel,
amikor világra jön, és ráébred,
a valóság nem *az* a hely...

Kijárat

Csak szavakkal búcsúztunk.
Se testtel, se lélekkel.
Elengedhetetlen voltál,
minden értelemben,
mint a búcsú, szükségszerű.
Azóta várunk.
Alázattal behódolva az elmúlásnak.
S miközben várakozunk,
eltelik az élet.
Nélkülünk.
És nélküle,
aki elengedhetetlen,
szükségszerű.
S miközben az enyézzetté válunk,
egymástól
még szavakkal sem búcsúztunk.

NÉMETH PÉTER MIKOLA

A lírikus Madách Imre Charles Baudelaire-i hangvételő verseiről

„Meggzakadt a mindenség gyűrűje,
Melyben Isten, ember együtt éltek,”
(Madách Imre)

Igen, ha a költőnek van még dolga a harmadik évezredben, túl azon, hogy verset írjon, hogy esetleg poéta sacerként egyengesse a körülöttünk globalizálódó, formálódó és deformálódó világot, akkor az minden bizonynyal „csak” az lehet, hogy segít „*rendezni végre közös dolgainkat*”, ha vannak még közös dolgaink. Többek között választ adva a leglényegesebb kérdések egyikére, hogy ti. miként lehetne újra Isten és Ember élő kapcsolatát érdemben, hitelesen rendezni. Charles Baudelaire (1821–1867) és Madách Imre (1823–1864) kortársakként, egymástól függetlenül, életre szólóan egy kontinensen, az európain egyként keresték a Parnasszusra emelt, több évezredes költői kérdésre, majd napjainkra földre rántott életérzésünkre a felvilágosító választ, hogy ti. „*Mi is az, és kié is az a Szabadság, amiről mindannyian ábrándozunk?*”. A válasz látszólag evidens: vagy mindenkié, vagy senkié. De nézzük csak, miként is gondolkoznak erről verseikben a költők.

Charles Baudelaire **Az ember és a tenger**

Szabadság embere, tengert imádni hű!
Szeresd csak: tükröd ő, hullámló végtelenje
Mínthogyha parttalan bús lelked képe lenne
S ő is, mint szellemed, örvénylőn keserű.

Képmásod mély ölen alámerülsz gyönyörrel,
Szem és kar rásimul s felejtí már saját
Háborgását szíved, figyelve ősz zaját,
Mely egyre féktelen és vad panaszbá tör fel.

Míndkettőtök setét s rejtelmesen rideg:
Ember, örvényeid kinek van mérni ónja?
Tenger, halk kincseid napfényre fel ki vonja?
A meghitt titkokat irígyen őrzítek.

És mégis, míg a vén századok tünni térnek,
 Kegyetlen és konok küzdéstek egyre áll,
 Jaj, mert szerelmetek a gyilok és halál,
 Oh örök birkozók, oh vad dacú fivérek!

(Tóth Árpád fordítása)

Madách Imre
Költő és szabadság

Nap a szabadság, nincs nélküle élet
 És nincs öröm, hová nem néz be,
 Arany zománcot von a pórgunyhóra,
 Meg a magas kastélyfedélre.
 És hold a költő, mely, ha az éj eljő,
 Még egy sugárt hoz el magával,
 Zálog gyanánt, hogy a nap még nem halt meg,
 Hogy eljő még a véres hajnal.

Ez a reformkori óhajjal és hevülettel megírt két 19. századi vers a lehetséges szabadság érzetéről beszél, amiről annyiféleket gondolunk ma is, mert ahogy avantgárd körökben mondjuk: relatív „zsebkendő” volt és maradt a szabadság. Jellemzően a mi 20. századi szabadságunk is. Utassy József például azt írja: *a Szabadság az emberiség abszolút nulla foka*. Erről valószínű, hogy a költők eldiskurálnak még majd egy jó ideig a „*Jöjj el szabadság, te szűlj nekem rendet*” József Attila-i óhajával. A magam részéről úgy érzékelem, hogy a szabadság pillanatnyi, olyan, mint egy sosem volt pillangó röpte az életünkben, aminél nem az a fontos, hogy hányat csap a szárnyával, hanem sokkal inkább az, ahogy Pilinszky János egy madár jelképére vonatkoztatva megállapítja, hogy „*A röpte íveljen*”. S ami szerintem a *crux gemmata*, a dicsőséges kereszt vízszintesének és függőlegesének metszéspontjában, Krisztus-ikonjának fókuszában csurom-fehér galambként fészkel, a gömbkereszt origójában gubbaszt, a világ szívében tollászkodik. S egy *Egész* illetve *Egész-séges*, hiteles élet szükségeltetik ahhoz, hogy egyénenként, ki-ki a maga sorsa avagy sorstalansága szerint szabadá tegye, felröppentse a fészkeről azt a madarat, a béke galambját. Mozgásba hozza a Szentlelket, a kozmikus egészben rejtelkedő püünkösdi ajándékot, ami nem más, mint maga a *Szabadság*. Jól érzékelik ennek szükségességét minden korok poétái, szinte egymástól függetlenül. A maiak éppúgy, mint a klasszikusok. Ezt teszi bizonyossá a fent idézett két vers is, melyek arról tanúskodnak, hogy két, egy történelmi korszakban

létező európai lírikus, mindösszesen két esztendő különbség van a születésük és haláluk között, kortársak tehát, akik úgy fogalmazzák meg, öntik verses formába félelmes világérzéseiket, hogy mit sem tudnak egymásról, mégis hasonlóan. Ezért ebben az értelemben csodálkozhatunk rá Madách korai lírájában olyan lant-virágos szövegekre, amelyekből az elmúlás szorításában már-már baudelaire-i hangok csendülnek fel.

Hogyan is írta Ady: *„Jönni szokott időnként egy piktor, ki újat lát. Megfesti. Megtanítja önöket új színekre. És ezzel megtanította önöket látni. Baudelaire hangulatait Baudelaire előtt biztosan, határozottan nem érezték az emberek. De jött ő. Megérezte ő. Verseiben beszámolt róluk, s megtanított minket új hangulatokra”*. Ezek a mondatok a drámaköltő verseire is hatványán igazak. Madách a *Hűt és tudás* című opusának most csak két versszakát emelem itt ki: *„Mért ültette Isten édenébe / A tudásnak széles ágú fáját? / A fa terjedt, s lassanként elölte / Árnya a kertnek minden virágát. / Elporlad a természet románca / Rothadt büsz váltá fel a szerelmet, / Csak halált lelék a rózsaaajkon, / S a virágszál csak halált lehellett.”* – a rothadás és romlás végzete, életszerű melankolikus előérzete az elmúlás leírásával. Itt fedhető fel az a baudelaire-i sor, amely némi megszorítással a *Romlás virágai* kötet és antológia életérzetére vall, arra vonatkozatható.

Ugyanakkor itt van máris Madáchnak egy másik verse, *A szív és ész* című, amely szinte ugyanarról beszél, az érzelmek és a ráció egymásnak feszülő lényegéről az életünkben. Idézzük fel hát ennek is néhány sorát: *„Szerelmnek is romlás valója, / S téged is, nő, bizton eltemet. / Most gondold meg, szűd, eszed / kövesd-e, / Hogy később ne vádolj engemet!”* Végző soron be kell látni: *„Az ember sorsa, hogy romlás legyen, csak ...”!*? S így a *„Szerelmnek is romlás valója”* az, ami, bármit is teszünk az életünkben, utolér mindahányunkat, szülessünk bár nőnek avagy férfiúnak? Ezek a kérdések ma is költői-ek. Jól érzékelhető ugyanis, hogy Madách már jó előre megelőlegezett valamit a 20. századi életérzéseinkből, abból a létromlásból, ami mint ama végzetes végzetnek jóslata az ember felelőtlen, önpusztító erejéről, azóta is itt kísért bennünket. Nyilvánvaló, Madách Imre, aki életművével feltehetően átkísér majd minket, értő és érző olvasóit a magyar irodalomból a harmadik évezred világirodalmába, s nem csak amiatt az objektív tény miatt, merthogy 2014-ig összesen 36 nyelvre fordították le fő művét, a *Tragédiát*, ahogy arról Radó György–Andor Csaba *Az ember tragédiája a világ nyelvein* című tanulmánykötetéből értesülhetünk. Persze azért is! Ám sokkal inkább azért, ahogy azt Dr. Kerényi Ferenc (1944–2008) irodalom- és színháztörténész, a *Tragédia* kritikai kiadásának (2005) szerkesztője nem sokkal halála előtt megállapította egy múlt századi, váci Madách

Televíziós beszélgetésünkben¹, hogy ti. „*Madách Imre művei, a magyar irodalomból szinte egyetlenként, már ott vannak abban a kontinuitásban, nagy sorozatban, amiben az európai művelődéstörténet Dantét, Goethét, Lessinget, Byront, Milont, Victor Hugót és Ibsent besorolta. A kánonképzők ezt az emberiség történetében lényeges sorozatot a Peer Gynttel zárják. Tehát Madách, mint európai klasszikus, egyértelműen megtalálta a helyét a fősodorban, a nagy emberiség-történetek folyamában. Madách Imre még véletlenül se Goethe-epigon, ahogy ma is hallani olykor. Hanem igenis, ennek a világirodalmi folyamatnak a teljes jogú tagja.*” Persze lehet erre azt mondani, némi malíciával: ez aztán valóban az *Ördög Tragédiája*, ahogy Erdélyi János állította korabeli kritikájában *Az ember tragédiájáról*. De mégis, miért pont ő, a spleen, a világfájdalommal csordultig teli, s miért nem Arany János, a pozitív életérzésekkel megáldott széplélek viszi a prímet? Ettől a l'art pour l'art-kérdéstől természetesen még minden marad a régi-ben. Madách Imre az „északi géniusz” szülötte, ezzel együtt továbbra is ama túlon túl szenzibilis, tragikus sorsú, borulató, elmélyülten melankolikus, ám mégis, minden szkepszise ellenére az eljövendőt igenlő európai szellemi áramlatoknak képviselője volt és marad, amit nevezhetünk akár tipikusan honi, palóc, közép-kelet-európai, avagy épp evilági fejlődésre képtelen történelmi körforgásos ringlispil-létnek is. Ám ez a világirodalmi „evolúció” tényén mit sem változtat, és azon az örökös luciferi kérdéskörön sem, amit már eleve *Az ember tragédiája* első színében azzal a kérdéssel indít el Madách, hogy „*Aztán mi végre az egész teremtés?*” S valójában ugyanezt a kérdéskört járja be *Charles Baudelaire* is a *Les Fleurs du mal / A romlás virágai* (1857) című verskönyve hat ciklusában is: *Spleen és ideál, Párizsi képek; A bor; A romlás virágai; Lázadás; Halál* címűekben. Ezek a versfüzérék mint világirodalmi tényezők nemcsak egy európai impresszionista-szimbolista, francia poéta életútját jelképezik, hanem egy lelki folyamatnak a határait, az eredeti kötet cím értelmében is *A pokol tornácán* való tánc életrajzát kontúrozzák, ami az ember létkérdéseire verses formákat keres és talál időközönként, az örökkévalót megfogalmazva. S ezek azok a sorskérdések, egzisztenciális helyzetek, amelyek tragikus és drámai voltak okán időközönként el- és kitérésekre, menekvésekre, más-világokba, másféle dimenzióba való elvágódásokban teljesülnek ki. Azokban az életérzésekben, ahol a szerelem, a szex, különféle szesz italok, abszintok, kábítószer, önfeledt mámorok, a természettel való eggyé válás óhajának látszólagos beteljesülése adhat némi kiegyensúlyozottságot, mentséget, nyugalmat is talán a zaklatott, kora társadalmával

¹ A Palócföld 2016/3. számában olvasható. (A szerk.)

állandó konfliktusban élő, sorsát el nem fogadó, abba bele nem törődő poétának. A korabeli kritika nem véletlenül beszél gyógyíthatatlan borulástársról, beteges énképről, az öncélúan elhatalmasodó dandys egóról a baudelaire-i költészet olvastán. Gondoljunk csak *Ábel és Káin*; *Az illatszerezés üveg*; *Exotikus illat*; *Vonzó borzadály*; *A gyilkos bora*; *A vámpír*; *Leszboz* című opusaira, miközben a kor embere nem érezte meg a költő újhangú lírájában rejtezkedő gyönyörű melankóliát, azt a kiolthatatlan vágyat, amelyet sokkal inkább nyílt iróniával, szarkazmussal, szépszissel nyilvánít ki a költő, mintsem eltakart. Már csak azért is történt ez így, mert valami tartós, biztos választ szeretett volna találni személyisége megvalósítása, a magányosság leküzdése, a valódi szerelmi kapcsolatok létrementése kérdéseire. Példának okáért: az *Őszi szonett*; *Délutáni dal*; *A lélek bajnala*; *Találkozás egy ismeretlennel*; *Az utazás*; *A nap vége* című verseiből is ez olvasható ki. Valójában azt kell tehát belátni, hogy ahhoz, hogy a 19. századi létromlás életérzése pillanatnyilag elmúljon a szenzibilis, világutálatot érző művészlélek idegrendszeréből, szívéből, ahhoz stimulálószerre van szüksége. S arra is, hogy felfokozott állapotban, érző idegdúcaikból a poéták azt sugalmazzák műveikkel a felnövekvő nemzedékeknek, hogy mindegy, hogy miként éltek testvéreink, barátaink, utódaink, csak úgy ne, ahogy mi élünk, mert az sehová sem vezet, az minden „szépsége” ellenére maga a nihil.

A *Szabó Lőrinc* fordításában legismertebb versek egyike, a *Kapcsolatok* nemcsak prozódiai szempontból klasszikus (szonett), hanem témáját tekintve is. A témája ugyanis a természet, a természet harmóniája, a természet alkotóelemeinek, illetve az embernek és a természetnek a kapcsolatrendszere. Baudelaire versének indító kijelentése: „*Templom a természet...*” sok szállal kötődik a korábbi századok kozmikus természetértelmezéséhez: az emberi test maga is templom, a templom a természet része, a természet maga is lehet katedrális, ahol az égre virágzó fák a katedrális oszlopai, Isten földi jelenvalóságának a helye ez a fel- és megszentelt tér. A természetbe, a katedrálisba lépő ember, amíg hitte magáról, hogy kozmikus lény, mert képzeletében együtt lüktetett a csillagokkal, amíg ismerte a rítust, amíg részese volt a kultusznak, addig tudta, hogy hol a helye a világ-egészenben. A feltételezett aranykor megszűntével a ma embere már csak vendége a Föld nevezetű planétának. Számára az élő természet egész egyszerűen „csak” jelkép („*Jelképek erdején át visz az ember útja...*”) olvashatjuk Baudelaire-nél is. Az ember oly mértékben távolodott el az őt körülölelő természettől, hogy a jelképes jelentés már elhomályosítja a valóságot. Az erdőben való létre vonatkoztatott klasszikus metafora, Dante

Alighieri *Isteni színjátékában* még szimbolikus-allegorikus jelentéssel bír. Ám Baudelaire *Kapcsolatok* című versében már egészen új értelmet nyer.

Az elmúlás szorításában születtek egykoron és születnek azóta is a világirodalom remekei, bármelyik kornak európai értékű költészetét tesszük is elemzésünk tárgyává. Madách Imre *Lant-virágok* című kötetében lépésről lépésre követhető, hogy sorsa szerint miként is érik meg az íróember melankolikus, drámai költészete arra, hogy megírassa *Az ember tragédiáját*, hiszen a reformkor bölcselői, köztük Hegel, Kant, Büchner és mások filozófiái már idejekorán hatottak gondolkodására, műveik megtalálhatóak voltak a Madáchok könyvtárában. Emit, így becézték Imrét a családban, alapvető nyitottsága, tág horizontú, betegsége ellenére is életet igenlő érdeklődése formálta személyiséggé. Ő maga írta önnönmagáról: „*Engem sokan hidegnek, érzéketlennek tartanak, pedig nagyon is romantikus vagyok, és bajom csak az, hogy kevesen értenek meg.*” És példának okáért idézzünk az *Aldás, átok* című verséből: „Üvölt az ég, lesujtva átkait, / Borúba fül a néma láthatár, / S a tar mezők lesorvadott körén: / Körülrepül a sárguló halál!” S máris itt van, párhuzamba állítható vele Baudelaire *A mélységből kiáltok* című szonettje, idézzük fel ennek részletét is: „*Hozzád könyörgök, óh, Hozzád, kit még imádok, / az örvényből: ide, ide zúbantam én. / Zord táj, szűk láthatár nehezédik körém, / s éjjel a borzadály röpköd itt és az átok;*” (Szabó Lőrinc fordítása)

Madách „a mélységből kiáltva” a *Tragédia* XIV. színében, az eszkimók világában jut el arra a mélypontra és következtetésre, hogy az ember a történelemben nem volt képes a saját orcájára formálni a természetet, a tudomány révén is sokkal inkább deformálta, semmint formálta a föld természetrajzát. A mindennapi létben az ember ösztönlénnyé silányult, erkölcsileg és fizikailag elkorcsosult. A félelem lett úrrá rajta, ami azt is jelenti, hogy a zsigeri ösztönlét, az éhség, a gyomra pokla irányítja az életét. Ebben a helyzetben már nem születhetnek új platóni ideák, eszmék, nem lehetséges az értelmes küzdelem sem. Vége az álomba mártott emberi történelemnek. Ez a legeslegutolsó felvonás: *Finita la commedia!* Ugyanakkor Lucifer, a fénythozó az utolsó percekre mintha egyre életképesebbnek bizonyulna, racionális érvei meggyőzőek: „*az ember tehetetlen, sorsát nem irányíthatja, a természeti törvények vergődő foglya*”. Végérvényesen véget ér az álom. Madách értelmezésében a végső bukást a láthatatlan kozmikus erők okozzák, nem az emberi küzdelmek kudarca, hiszen mindenkinek el kell jutnia a reménylélésig, hogy élni tudjon: a „*Mondottam ember. Küzdj, és bízzva bízzál!*” isteni fel szólításának elfogadásáig. De hogy létezik-e másféle út is, van-e megoldás, azt azóta is csak találgathatjuk. Ha van, akkor az a „*Visszafejtés*” szimbolikus logikájával érhető el, talán. Hiszen végső fokon nincsen más választás,

minthogy az emberiség visszatérjen oda, ahol egykoron utat tévesztett. Baudelaire *Visszaháramlás* című verse is erről beszél.

Vidámság angyala, tudod, mi a szorongás,
az önvád, szégyen, az unalom, rémület
s a lidérces vad éj, amikor szivedet
mint papírt gyúri és markolássza a romlás?
Vidámság angyala, tudod, mi a szorongás?

Óh, jószág angyala, tudod, a gyűlölet mi?
S a görcsös ököl, a keserű könny daca,
amikor pokoli sorakozót ver a
Bosszú, s erényeink őt rohannak követni?
Óh, jószág angyala, tudod, a gyűlölet mi?

Egészség angyala, tudod-e, mik a Lázak,
melyek, a menhelyek fakó kapuinál,
mint kivert had, amely csak a gyér napra vár,
mozgó ajakkal és vánszorogva megállnak?
Egészség angyala, tudod-e, mik a Lázak?

Óh, szépség angyala, tudod-e, mik a ráncok,
s a vénség réme, az undok kín: hogy csupa
leplezett borzadály a szem hódolata,
melyből sokáig és mohón ittuk a lángot?
Óh, szépség angyala, tudod-e, mik a ráncok?

Boldogság angyala, óh, vidám, fényes angyal,
Dávid a vég előtt tavaszod erejét
kérte volna, bűvös tested friss delejét!
Én csak imáidat kérem haló szavammal,
boldogság angyala, óh, vidám, fényes angyal!

(Szabó Lőrinc fordítása)

Elhangzott a XXV. Madách Szimpózium tavaszi ülészekén Vácott, a Madách Irodalmi Társaság (Szeged) és a Madách-kör (Vác) kétnapos közös rendezvényén 2017. április 7-én. A verseket a rendhagyó irodalomórákon Erdélyi György színművész, francia nyelven Németh Zsófia Nóra előadóművész tolmácsolásában hallhatta a Piarista, a Boronkay György és a Madách Gimnázium, valamint az Apor Vilmos R.K. Főiskola diákcsapata.

RADNAI ISTVÁN

Baudelaire-parafrázis

miért hogy délután eső előtt vagy felhők múltán
szép tested ring leveles vagy rügyező fák alatt
miközben az égből valami vágynál forróbb ránk szakad
valami édes illat a télből itt maradt heg dúlt ágy

karcsú ágakon mint tölgylevél mely itt maradt
s makk csírázik anyakoca kéjeleg akár a szultán
miközben csíkos vadmalacok szimultán
egy-egy csecsre buknek összefonódott két alak

vagyunk és orromba pézsmaként ömlik öled
parfümje amit lángtűzhely ereget
és akkor döbbsz rá lábad alatt elmúlás

puffad és ilyen öreg majd holt leszel
ne várd a kéményem csonka már nem szelel
majdnem tetemre lépsz hidd el nem szíromhullás

Spleen

az elmúlás amit összefércelt
a sejt a születés előtt
s dobogó szívvel összenőtt
lebontja mind orrfacsaró kéjjel

ha múlik bennünk a lázas éjjel
óra köd s kidőlt fák között
s a hit hogy szerelmünk örök
csak álca a teste amit bérel

a lét szabad kiszakad a lélek
hamuból a fönix vágya éled
felettünk csak a pusztá ég dörög

túlvilági illó szenvedélyt lel
ágál ölel szoros vággyal érvel
mint néma pap a koporsó fölött

SZIGETI JENŐ

Elek apó meséi

Százötven kötetnyi életművének egyharmada mesekönyv, regényeinek, elbeszéléseinek jelentős része ifjúsági és leányregény, mert nem csupán szórakoztatni akart, hanem nevelni: hitre, emberségre, az olvasás szeretetére. A nép életének, szíve rezdülésének ismerete, a néphagyomány élő és eleven forrása táplálta írásait. Ezért lehetett nemzedékének tanítómestere. Lengyel Dénes szerint a múlt történetekbe nemesült világa „úgy vette körül, mint a levegő. Édesanyja altatódalai, édesapja regéi, a falusiak mesemondása, népdalai akkor hatottak rá, amikor a lelke a legfogékonyabb volt.” Ekkor tanulta meg a kultúra hagyományozásának máig alapvető szabályát, amit egyik írásában így fogalmazott meg: „Valamint a házat is alulról kezdik építeni, azonképpen a magyar irodalom olvasóközönségének nevelését is alul, a gyermekeknél kell kezdeni.” Ma is megszívlelendő alaptörvény ez.

Benedek Elek (Forrás: Cultura.hu)

Elek apóról – ahogyan még szüleim hívták, akik a „cimborák” nemzedékéhez tartoztak – legszívesebben magam is igaz népmesét szeretnék írni. Könyveiből tanultam olvasni, ő tanított meg a magyar mese- és mondavilág gyöngyszemeire, mindezeket unokáim is lelkes figyelemmel olvassák. Ezért hát kezdjünk hozzá Benedek Elek¹ bemutatásához úgy, ahogyan a meséi szólnak.

Hol volt, hol nem volt egy székely legényke, aki 1859. szeptember 29-én – vagy talán egy nappal később, 30-án – született egy kis udvarhelyszéki falucskában, az erdővidéken, a Hargita tövében. A falucska neve Kisbacon. Ősei kisnemesek voltak, lovaskatonák, vagy ahogyan akkor mondták, császári huszárok. Nagyapja, Benedek István például 24 esztendeig szolgálta a császárt, üldözte Napóleont és 1813-ban Párizsba is bevonult. Mint világjárt székely huszár tért haza szülőfalujába, de a sok kaland között azt is elmesélte, hogy a fény városában, ahogyan Párizst hívták, a száraz, égett, eldobálásra ítélt kenyérhajak mentették meg életét az éhenhalástól.

Hogy milyen is volt a falu, milyenek voltak az emberek, azt Elek apó meséi mondják el. Régi, szabad székely szokás szerint a székelyudvarhelyi református kollégium diákja lett, de ide is elkíserte a kisbaconi nóták meg a mesék tündérvilága, amiket még az őt dajkáló Rigó Ánistól hallott téli estéken. 1877-ben érettségizett. Ekkor már készen volt a Sepsi Jób nevű diák-társával együtt gyűjtött népmese-gyűjteménye, mely 1882-ben, *Székely tándérország* címen jelent meg. De addig még sok kaland és küzdelem várt rá.

A székely fiúcska zekével a vállán, abaposztó nadrágban Budapestre került egyetemi hallgatónak, és mivel szülőföldjéről tarsolyában magával hozta a mesélőkedvet, szerencsét próbált az irodalom terén is. Végtelenül jóhiszeműen érkezett a kiegyezés utáni Budapestre, ahol az újjazdagok falánkságával, korrupt fényűzésével találkozott, de nem idomult hozzájuk, ahogyan oly sokan. Mindhalálig kisbaconi székely legény maradt. Első írása Jókai Mór híres lapjában, az *Üstökös*ben jelent meg, de ez csak csöndes kezdet volt. A nagy kaland ezután következett. Gyulai Pál volt ekkor a pesti irodalmi élet nagyhatalmú ura. Hozzá kopogtatott be egy napon Benedek Elek, összeszedve minden bátorságát. A Sándor utcai lakásában fogadta „a félelmes kis ember”, ahogyan a kortársak hívták. A házat ma emléktábla jelöli.

– Nos, mit hozott barátom? – kérdezte tőle a nagyhatalmú irodalmi úr.

¹ Benedek Elekre emlékezünk születésének 160. és halálának 90. évfordulóján.

– Székely népdalokat, balladákat, meséket – rebegette elfogódottan a le-
gényke.

– Aztán ismeri-e a *Vadrózsákat*? (Ez volt Kriza János híres-neves nép-
ballada-gyűjteménye.)

– Gyerekkorom óta.

– Hát a Kisfaludy Társaság kiadványait?

– Azokat is.

– Az Erdélyi János gyűjteményét is?

– Azt is. Ezek még sehol sem jelentek meg – mutatott a maga kéziratára.

– No, no, majd meglátjuk, hangzott a szkeptikus válasz, s a kéziratot el-
nyelte az íróasztalfiók.

Teltek a hetek és a hónapok, de a siker elkerülte. Novellái, kisebb-na-
gyobb írásai kiadatlanul heverték a kiadók fiókjában. Nem történt semmi.
Egyszer csak, amikor már teljesen elkeseredett, *Az ellenőr* című lap címlap-
ján megjelent Benedek Elek nevével az első cikk. A kétségbeesést öröm
váltotta fel. Benedek Elek abbahagyta egyetemi tanulmányait, újságíró lett.
Először a Rákosi Jenő által szerkesztett *Budapesti Hírlap* munkatársa lett.
Cikkei alá ezt a nevet írta: „Székely Huszár”. Itt sikert sikerre halmozott.
Ettől fogva haláláig mindig volt valamilyen lapja és hamarosan olyan nagy
népszerűsége tett szert, hogy könyveinek sikere Jókai Mór regényeivel ve-
tekedett. Írófejedelem lett, országgyűlési képviselő, félelmes tollú újságíró,
de mégis, lelke mélyén megmaradt nagy mesemondónak.

Az első világháború vérzivatarára után erkölcsi kötelességének érezte,
hogy visszatérjen szülőfalujába, mint a „föl-földobott kő”. Fogadalom-
ból, egy álló éven át ki sem mozdult a kertjéből. Majd feladva önként vál-
lalt fogságát, lázas tevékenységbe kezdett. Felvette a román állampolgár-
ságot, és mindenkinél hamarabb rájött, hogy Erdélyben csak úgy lehet el-
viselni az életet, ha román és magyar között igazságos béke van, ami nem
a politikusokon, hanem a köznapi embereken múlik. Meg kell tanulni a
békés együttélést. Tudta, mit kell tenni. Mozgósítani kell az erdélyi ma-
gyar kultúra útját, hogy a belső ellenségeskedés meg ne mérgezze azt. A
munkát a legkisebbeknél kezdte, hiszen övék a jövő. Gyermeklapot szer-
kesztett, méghozzá érdekeset, hogy az új nemzedék ne feledje anyanyel-
vét, magyarságát, és toleráns legyen és maradjon minden emberi értékkel
kapcsolatban. Mozgósította az erdélyi írástudókat és így lett ő az induló
erdélyi magyar irodalmi élet első katalizátora. Nemcsak „unokái”, hanem
„fiai” is voltak. Fel akarta ébreszteni az erdélyi írástudó értelmiséget, a te-
hetséges fiatal írókat kábultságukból. Összefogásra, írásra buzdította
őket, és munkáikat kivitte a nép közé. Tudta, hogy az elrejtett érték az el-

nyomókat segíti. Hamarosan fél Erdély a barátja volt. Nemcsak írásai, hanem emberi-erkölcsi magatartása volt az, ami hatott. Nem valóságtól elrugaszkodott álm-ideológiákat kell gyártani, hanem meg kell tanulni újra a köznapi emberséget, ami alól a történelemnek semmiféle vihara nem ment fel minket. Az ő „fiai” voltak: Tamási Áron, Nyíró József, Szántó György, Berde Mária, Bartalis János, Tompa László, Sipos Domokos, no meg Dsida Jenő. Nélkülük nem létezhetett volna a két világháború között erdélyi irodalom.

1922-ben megindult Benedek Elek máig emlékezetes gyermekújságja, a *Cimbora*, amely Elek apó szerint „a jó gyermekek képes hetilapja” volt és 1929-ig – Benedek Elek haláláig – rendszeresen megjelent. Bennük nemcsak mesék, hanem ismeretterjesztő írások is helyet kaptak. Kevesen tudják, hogy az a jól ismert mesefordulat, hogy „jó tett helyébe jót várj”, Benedek Elek tollán vált közmondássá. Az a mondat, hogy „szerencséd, hogy öreganyádnak szólítottál”, szintén az ő keze által vált szelíd intelemmé. Mivel a lap fennállása során mindig pénzügyi nehézségekkel küzdött, Benedek Elek a családtagjait dolgoztatta ingyenmunkásként. A *Cimbora*-unokák – vagyis ifjú olvasói – nem tudták meg soha, hogy a mindenki által szeretett és kedvelt gyermekújság nem azért szűnt meg, mert Elek apó meghalt, hanem Elek apó azért halt meg, mert megszűnt a *Cimbora*. Ahhoz, hogy a lap megjelenhessen és a lap írói a betevő falatjukhoz szükséges honoráriumot megkaphassák, Benedek Elek bankkölcsönöket volt kénytelen felvenni egy szatmári banktól, 30%-os uszorakamatra. És Elek apó hitt és reménykedett. A bankárok álnokul, szélhámosok módjára hitegették.

A *Cimbora* halt meg először. Benedek Eleknek nem az anyagi csőd fájt, hanem az, hogy újság nélkül maradtak a betűre éhes erdélyi gyerekek. Úgy érezte, hogy végleg kicsavarták a fegyvert a kezéből, megölték honfitársai. A *Cimbora* és Elek apó haldoklását fia, Benedek Marcell rövidesen megírta. Életében először, a *Cimbora* megszűnésekor egyszerűen nem volt többé dolga ezen a világon. Nem jelent meg a lap, és ezért elapadtak a *Cimbora*-unokák levelei. A napi 30-40 levélből csak 2-3 levél maradt. Leste a postást, de sokszor hiába. Pedig Benedek Elek mindenkinek válaszolt, gyengéd szóval és őszinte szívvel és mindig szép kerek betűkkel írva. Augusztus közepén, rekkenő hőségben beállt árpát aratni. Nem lett volna szükség erre, de valami hasznos dologgal akarta magát elfoglalni. Jó kaszás volt, bár már jobbára az íróasztalhoz szokott. Intette is felesége: „Vigyázz, Elek, megárt”. – „Bírom én még, Istennek hála” – válaszolta mosolyogva. Gyermekei így vigasztalták az aggódó hitvest: „Hagyja csak, Mamus, legalább nem emészti magát”. Augusztus 17-én is hajnal-

ban kelt. Csíkos fehér nadrágban, hófehér ingben kaszálni indult. Tízóraira hazatért. A tornác akkor 150 éves asztala minden jóval megrakodva várta, zöldhagymával, szalonnával, írósvajjal, lépes mézzel, friss borvizzel. Kolompszó hívta össze a szétszéledt nagycsaládot minden étkezésre. Nagypó is bejött, de nem ült le enni. Szobájába ment levelet írni. Eközben érte a halál.

Mi Benedek Elek titka? A válasz egyszerű: a soha nem feledett szülőföld. Az urbánus gondolkodású Schöpflin Aladár, aki sok mindenben másként vélekedett, mint Benedek Elek, így jellemzi írásművészetét: „A székely falusi élet, parasztok, fél-paraszt életét élő kis-urak, a székely erdők és völgyek specialistája volt, meghatott szeretettel, érzelmességre beállítva, a rokonszenvet keltés észrevehető szándékával mondott el apró, egyszerű bonyodalmú és lelki életet kevésbé feltáró történeteket a népről, melyből származott s melytől nem idegenedett el soha.”² Egy szóval ezt úgy mondhatjuk, hogy ember volt és ember maradt a meséiben, de még a publicisztikáiban is. Ritka jelenség az irodalomban, hogy valakinek az írásai és a magánélete teljesen azonos. Ez a patak-tisztaságú becsületesség a titok nyitja. Az írásaiból sugárzó emberi tisztaság ma is hat, mivel egyre inkább a leírt szó az emberi manipulálás eszköze. Egyre kevesebb a leírtakban a szívünkben kizakadó szó. Benedek Elek gyermekei, családja meg a köznapi székely emberek számára olyan volt, mint a védőszárny. Oltalmazott és magasra emelt. Azt tartotta, hogy valami gyönyörködte-tőt, valami élvezeteset kell írni a gyermekeknek, olyant, amelynek nyilvánvalóan egyszerű és emberséges az igazsága. Irtózott a mesterségesen kitalált történetektől, a felszínes moralizálásoktól, a szájbarágós tanulságokkal cicomázott tanmeséktől. Meggyőződése szerint a való életben van minden szépek és jónak az ősforrása.

A mese a lélek kenyere. Egyetemes emberi jelenség, mivel óceántól óceánig minden nép hagyományában megtalálható. A valóság és a képzelet határmezsgyéjén olyan alapigazságokat fogalmaznak meg, amelyek emberségünk számára fontosak és elengedhetetlenek. Hidat épít a tudatos és tudattalan világ között. Megkísérli az alaktalan gondolatot történet formájában megjeleníteni. Ha megvonjuk gyermekeinktől a mesét, képzeletük, vagy ahogyan ma divatosan mondani szokás: „innovációs képességük” nem fejlődik ki. Az embernek nemcsak a valóság talaján kell tanulni járni, de a képzelet szárnyán is meg kell tanulni repülni. Ezért a Bibliában

² *A magyar irodalom története a XX. században*. 1937. Grill Károly Könyvkiadó Vállalata, Bp.

is vannak mesék. A legnevezetesebb közülük Jótám verses formájú meséje arról, hogy a fák hogyan mentek el királyt választani (Józs 9, 8–15). Jézus is használt tanításában mesei elemeket, elég itt a gazdag ember és a szegény Lázár példázatára gondolnunk (Lk. 16, 19–31).

A mese akkor jó, ha erkölcsi értékeket képvisel. Nem az egyes cselekedeteket boncolja, hanem egyetemes erkölcsi értékeket ragad meg és történetek formájában beépíti gondolkodásunkba. A mesék szimbólumvilágában testet öltenek erkölcsi világunk szabályozó eszméi. A mesék hősei először „áldozatok”, küzdelmek árán, próbatételek vállalásával kikerülnek ebből a szerepkörből: A meshősök bolyongásaik és próbatételeik során bejárják az égi és földi, valamint a földalatti–tengermélyi világot. Különleges utazásaik alatt saját személyiségük rejtelmivel és adottságaival ismerkednek meg. Benedek Elek meséiből mindezt megtanulhatjuk.

Befejezésül hadd idézzem Ranschburg Jenő egy nagyon mai, megszívlelendő gondolatsorát. „Napjainkban sok szó esik arról, hogy a képernyőről áradó erőszak milyen sokat árt a gyerekeknek. Ez kétségtelenül igaz állítás, de nyitva hagyja a kérdést: mi a helyzet a tündérmesékkal? Hiszen, aki olvasta vagy gyerekkorában hallgatta őket, pontosan tudja, hogy például Grimm meséi tele vannak erőszakos cselekményekkel (...) A televízióban fröcskölő művér és a tündérmesébe rejtett erőszak között a legfontosabb különbség az, hogy az utóbbit a szülő meséli gyermekének, az ágy szélén üldögélve. Ilyenkor a gyermekben a nap folyamán óhatatlanul felgyülemelő félelmek, agresszív indulatok a mesebeli hős kalandjaihoz kapcsolódnak, és a – szülő biztonságot, nyugalmat, szeretetet árasztó közeliében – fel is oldódnak a szerencsés befejezés katarzisa során. Biztos vagyok benne, hogy a televízió sem tudna ártani, ha a szülők – beszélgetésre készen – ott ülnének gyermekeik mellett, és fognák a kezüket, miközben együtt nézik akár a Tom és Jerryt, akár a Híradót” (*A tündérmesék lélektana*).

ORAVECZ TIBOR

Nincs több kék

Tandori Dezső emlékére

Hiúság fainak lombjai között,
Kafka igézte horizonton,
fáradt dal suhogott, *satyiban*.
Világról beszélt titkon,
egy másik világ lakója.
Cizellált betűk játszottak szemében,
megrogyva a csillagok alatt.
Metafizikai aranyba vésve
mennydörgő *madáridő* marad
jelként Buda utcáin. Varázslat.
Nekem, szépség a csillagokban.
Keserédes *némaság* – *hang helyett*
integet felém. Sikít a csend.
Sorok között hamleti viharban
az idő játszik egy kopott bakeliten.
Széthullt szürreális emléke
tompább és teljesebb.
Ulisses sorsa sugárzó forrás.
Lehull mellé egy sárga falevél
– *nincs több kék*, sem zöld,
sem fény. Resetelnélek, Natroid,
álmok véres sebeit szántva.
Szférák zenéjét hallgatom.
Végtelen úrból szól már az intelem:
Ne küldj mindenkit a francba!

FÖLDI PÉTER

Kelemen József kiállításának megnyitóján

Tisztelt Közönség!

Szóval, igenis vannak választottak – feladatra, hogy láthatóvá váljon, értelmezhető legyen általuk; mondjuk az örök emberi sóvárgás: a Földtől az Égig.

Weöres Sándor létráról beszél, ami bennünk van. Kelemen Józsi a fákról, monomániásan.

Blake romantikus rusztikája, Van Gogh vonagló égbecsavarodása, Mondrián racionalizáló függőleges–vízszintese, Csontváry eget tartó szimbolizmusa... Művészettörténeti minták, a fa motívuma kapcsán, amelyek viszonylatában, és csak ezek viszonylatában értelmezhetők Kelemen József üzenetei. Talán még egy művészettörténeti példa: Csontváry Fohászokodó Üdvözítője, az időlegesen Földhöz kötött emberi lét hív Égi erőt, és üzen vissza földi esendőségünkről. (Mindez persze így, lehet, hogy túl direkt, de közelítésnek talán jó.)

Igazi erdőjáró, gombázik és talál, és ez bosszant, mert én már évek óta nem. Megyek korán reggel kocsival Tarjánba kutyát etetni, Ő meg jön szembe velem biciklivel púpozott kosár gombával...

Miről is szólnak akkor ezek a képek? A fákról? Ismeri a fákat – név szerint is – évek óta beszélő viszonyban van velük, akik a szerves lét üzeneteit sugározzák az égnek: égbekiált, sóvárog, sóhajt... A kozmikus tér rezzenései beleköltöznek a csemetébe, növekedésének lüktetése visszahat az égi rendre: Föld–Fa–Ég. Teremtő és Teremtett és a szükségszerű olvasat, amit az alkotó a képeken láthatóvá tesz. Okszerű viszony, mégis a szubjektum árnyalja érzékelhetően értelmezhetővé. Mindez „szakmailag” úgy „működik” a képen, hogy a fa motívuma hívja elő a „háttér”, a háttér „felelős” a fa formájáért: kiteljesedéséért, deformáltságáért, csorbultságáért... (Egymástól lesznek láthatók!) Viszonylataik értelmezik a felismeréseket és a kép rendjét is.

A képeken megjelenő fákról eddig még nem is esett szó: a testnedvek áradása, a földből táplálkozó égetörés, sóvárgó szivárgás – Hív az Ég! –

ágzárványok égtükrének végtelenje, égi terek paradicsoma, vagy csak egy másik dimenzió...?

Az Idő folyása, a sodró megmásíthatatlanság, Az Idő megfagyott folyamának végérvényessége, a megkövült fák barbár örökkévalósága, tűzhányók égtörésének megmerevedett reménytelensége.

Sorsszerűség, a karakterek viszonylata: a sudár életerő, a kiegyensúlyozott teljesség, a sérült, a kidőlt, a megkövült... Választható, vagy már eleve kiosztott a szerep? Jel- és jellemfejlődés, a növekedés ideje feszíti a kérget, az Élet alakítja hordozóját, az a dolga, hogy kiteljesedjen (aztán persze van úgy, hogy mégse...).

Sodrása van az életnek.

Eszközhasználatát a kétségbevonhatatlan tudatosság, a kivételes lírai érzékenység, a mániákus műgond, a felelősség pontossága jellemzi. Azonos az üzenettel, az anyaggal, gesztusai elevenek, ugyanakkor irányítottak. Arányérzék, erő és oldottság, vibrálóan szállás és finoman tónusos. Az egységes szín-teret intenzív belső mozgás, ritmus élteti, értelmezve az üzenet lényegét: tűz, elegancia, vonagló fájdalom, jeges megkövültség, a pillanaton messze túlmutató felismerés.

És persze mindenki tudja, nemcsak a fákról van itt szó: lélekkutak ezek a képek, ha végigjárjuk, lélekkapuk, nem a túlvilágra, csak a földi létünk valóságának Égmértékben való visszaigazolását élhetjük át. Jelenségünk minősítése, emberségünk égi léptéke.

Kell, hogy legyen erőnk a szembesülésre.

(Elhangzott Kelemen József kiállításán 2018. május 15-én a salgótarjáni Váczi Gyula Művészeti Iskolában.)

Kelemen József: Táj

FILIP TAMÁS

Nincs hová leszállni

Muszájkabátban ülsz, mint egy múmia.
Annyi árnyékot szívtaál már magadba,
hogy szinte alszik a véred.

Pedig milyen tágas űr voltál!
Verseid, mint űrhajók keringenek még
most is, mert nincs hová leszállniuk.

A szívedből meg kicsinyke fekete lyuk lett,
ahonnan már semmi ki nem szökhet.

Félbevágott léggömb

Túl az ablakon egy groteszk
gyászmenet követ két
kicsiny fehér balettcipőt.

Nem bánok semmit,
énekli a kántor, és kezéből
fölszáll egy félbevágott léggömb.

Az ég bőségszaruként
dönti rájuk a mannát: tömik magukba,
és elcsapják vele a hasuk.

FILIP TAMÁS

Az utolsó akkord után

Nem minden galamb szentlélek,
és a szentlélek se mindig galamb
képében jön közénk a Földre.

Lehet napkelte, vonatfüty, pillangó, rózsailat, de akár a hangverseny utolsó akkordja

után születő csönd is lehet.
S mert hallotta Isten, hogy jó:
az emberek keze tapsolni kezd.

Tépett és zaklatott

Ripacs nyár hadonászik
a konyhakéssel. El innen,
szárnyaink kavarják föl a haló port,
vijjogjunk, mint egy mentőautó, ha
szirénázva száguld egy balesethez.

A nyár új kalózzai kampós kézre
vágynak, mert az mindennél
kalózosabb. De tudják, hogy előtte
le kell vágni a régit, és örülnek,
hogy elég hosszú a várólista.

FILIP TAMÁS

Nyelvemlék

A bédekker is bizonytalan.
A Dajkál-tó lenne az, mi úgy
kéklik előttünk, mint az ég
szeptemberben néhanap?

Hát legyen: felfedeztük magunknak.
S ha már így esett, legyen rajta
egy lélekvesztő, és abban egy
lélkes ember, egy nyugalmazott
gályarab, ki kalóz volt korábban,
és a Volgán még korábban
hajókat is vontatott. Mintha
versenyezne, úgy evez, pedig
nincs is ellenfele, egyedül van,
s ha beszélgetne, magával kell
beérnie. Sok nyelvből őriz
emlékeket, de nem tudja már,
mi mit jelent. Cogito ergo sum,
Allegro barbaro, Csernobil,
Atomkraft? Nein danke. Szamizdat.
Tacepao. Szálem alejkum.
Mené tekél ufarszin.
À la recherche du temps perdu.
Winnie-the-Pooh és Winnetou.
Szalajka és Baradla. Nem tudja
honnan jött és hova tart. Isa pur?

Drága olvasó, számítok önre,
ha volna ötlete, kérem jelezze,
hogy megírhassam egy másik
versben, a kék tapon ki evez.

GYUKITS GYÖRGY

Bükkszentkereszt – Borsod Svájca Egy kutatás margójára

Egy szociológiai felmérés során ismertem meg a Bükk hegyei közt megbúvó települést. Eddigi kutatásaim terepei a téma sajátosságaiból adódóan többnyire nyomornegyedek, cigánytelepek voltak, melyek nagyban meghatározhatják a település arculatát, mint például a miskolci Lyukó, az ózdi Hétes vagy a taktaközi cigánytelepek, ám akár egy egész régiót is, mint amilyen az északkeleti Bükkszentkereszt azért volt számomra érdekes, mert nagyon nem illik bele a fenti képbe.

A múlt

Egy település nem érthető meg múltja nélkül, ezért foglalkoznunk kell ezzel a kérdéssel, a meglepően gazdag szakirodalmi anyag alapján most elsősorban a főbb társadalmi és demográfiai változásokra koncentrálna.

Bükkszentkeresztet Újhuta néven Szimonidesz János alapította Mária Terézia uralkodása idején az 1770-es évek közepén. Az eredeti lakosok döntő többségében katolikus szlovákok, akik üvegekészítéssel foglalkoztak. Újhuta a Bükk hegységbeli ún. hutás települések sorába illeszkedik,

mint amilyen Óhuta vagy Répáshuta. A hutás településeken az üveggészítéssel foglalkozó népesség, legalábbis kezdetben, kiváltságos helyzetű szakmunkásokból állt, akik „...*nem tekinthetők urasági szolgálóknak, jogállapotukban különböznek a lakosság többi részétől*”¹ és adót sem fizetnek. Van olyan családnév, mint például az Orliczki, mely a kezdetektől egészen napjainkig előfordul. Ez arra hívja fel a figyelmet, hogy a sok hányattatás, elköltözés ellenére létezik folytonosság is a település lakossága körében. Az üvegyártás megszűntével, az 1800-as évek elején ugyanis sokan elköltöztek. Akik itt maradtak, azoknak a megélhetési forrása továbbra is az erdő maradt, favágókká, mészégetővé lettek, de a fuvarozás is jelentős kereseti forrássá vált.

Jellemző a cserekereskedelem a bükki falvak és az Alföld között,² ugyanis a bükkben az élelmiszert, de még a kenyérnek való gabonát sem lehetett megtermelni, sőt az állatoknak való takarmányt sem, ezért az itt élők számára a kereskedelem alapvető fontosságú, melynek leglényegesebb eleme: meszet élelmiszerért.

¹ Veres László 1989. *A Bükk hegység üveghutái*. Miskolc.

² Viga Gyula 1984. Árucserre. Adatok egy termelési táj körülhatárolásához. In: Szabadfalvi József és Viga Gyula (szerk.): *Répáshuta, egy szlovák falu a Bükkben*. A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai XIII, Miskolc, 171–189.

Légyfogó (forrás: *Bükki Üvegutak Kiállításához és Üvegműves Tájébaz, Bükkszentkereszt*)

Az elköltözés következtében a népesség elkezdett drasztikusan csökkenni, ami az 1831. évi kolerajárvány után érte el mélypontját, ekkorra a település majdnem teljesen elnéptelenedett: csupán 55 lakosa maradt. A kolera pusztítása igen jelentős, ebben vélhetően az is közrejátszhatott, hogy a település ivóvízellátása megoldatlan volt.³ Majd az ezt követő időszakban részben a betelepülésnek köszönhetően a lakosság száma ismét növekedni kezdett, és 1848-ra majdnem elérte a 400-at, így ekkor már kissé meg is haladta az 1800-as évek eleji maximumot.⁴ Az 1870-es évekbeli gazdasági fellendülés pozitív hatással volt a bükkszentkeresztiek életére, mert növekedett a fakitermelés, így az ebből származó bevétel is. Ismét számottevően nőtt a népességszám egészen az első világháborúig, amikor már meghaladta az ezret (KSH).

A statisztikai hivatal adatai alapján a magukat szlováknak vallók aránya a századfordulóra drasztikusan csökkent, mert amíg az 1880-as esztendőben a 629 lakos közül 538 szlováknak vallotta magát, addig 1900-ra a 858-ra emelkedő összlétszámból csak 8 a szlovák, ennek hátterében azonban inkább a milleniumot megelőző magyarosító törekvések állhatnak.

Meg kell jegyezni azonban, hogy a mészkereskedés miatt az itt élő szlovákoknak mindig is szükségük volt a magyar nyelvre, éppen a kereskedés okán, mely olyan jelentéktelennek tűnő dolgokban is megnyilvánult, mint például a magyar anyanyelvű területen vásárolt állatok magyar neveinek megőrzése.⁵

A világháború nagy fordulatot hozott a település életében, egyrészt a veszteségek, másrészt Trianon miatt, ugyanis az itt élő, döntően szlovák népesség elszakad, vagyis határ választja el a többi szlovák ajkú településtől, ennek egyik legfontosabb eleme, hogy a lakosság utánpótlása megszűnik. Trianon következtében Bükkszentkereszt lesz a legmagasab-

³ Veres László 2007. *Bükkszentkereszt. Száz magyar falu könyvesháza*. Szerk.: Viga Gyula; http://sulinet.hu/oroksegtar/data/telepulesek_ertekei/100_falu/Bukkszentkereszt/index.htm

⁴ Veres László 1995. *A Bükk hegység üvegutái*. Officina Musei 2. Miskolc. 35. p.

⁵ Viga Gyula 1969. *A Bükk-vidéki fahak 19. századi életmódjához*. BAZE–Hont Megyei Évkönyv 21. 233–240.

ban fekvő településsé, ráadásul kimutatják, hogy a levegő itt nagyon egészséges, részben ezért, részben a táj festői szépsége miatt a település turistaparadicsommá válik. Népszerűség tekintetében sokat nyom a latba a közeli Lillafüred kiépülése, ami akkoriban az elit üdülőhelyévé lesz, talán nem véletlen, hogy épp itt játszódik a Meseautó című film is. Így tudósít erről 1938-ban a Lillafüredi Fürdőújság: „Régen nem tapasztalt élet indult meg Újbután, mely az utóbbi idők egyik legnagyobb és legkellemesebb nyaralóhelyének bizonyult. (...) Pensiók, épületek, vendéglők keletkeztek és a község csaknem valamennyi háza berendezkedett a fizető-vendéglátásra.”⁶ De a korabeli elittel való kapcsolataiból is igyekszik a falu tőkét kovácsolni, ennek ékes bizonyítéka: „A képviselő-testület egyhangú lelkesedéssel elhatározta, hogy vitéz Gömbös Gyula honvédelmi miniszter úr önmagyméltóságát Újhuta község díszpolgárává válassza. Újhuta község ezzel óhajja kimutatni háláját és szeretetét az ember iránt, ki a vitézeket és hadviselőket egy táborba tömörítette, a nemzeti hadsereget és annak szellemét kiterjesztette”.

Talán nem teljesen a véletlen műve, hogy a miskolci bekötőút ez után megépül, „és 1935-ben a Magyar Államvasutak gépkocsüzeme már két autóbusszjáratot indított naponként Újbutára”.⁷ Hétvégeken ún. filléres vonatok indultak Miskolcra az ország különböző részeiről, hogy a Tiszai pályaudvarról buszjáratokkal Újbutára eljussanak, volt, amikor 600-an is felkeresték a települést.

A Lilla étterem terasza Bükkzentkeresztben (Veres 2007 i. m.)

Az első világháború után még folytatódik a fakitermelés és a mészégetés, azonban ez már kiegészül az idegenforgalom adta lehetőségekkel, így viszonylag elfogadható megélhetést biztosít az itt élőknek, szemben az

⁶ Veres László 2006. Üvegművességünk a XVI–XIX. században. Miskolc. 45.

⁷ Veres 2006. i. m. 45.

innét alig negyven kilométerre, a Bükk lábánál elterülő Tarddal, ahol Szabó Zoltán klasszikus szociográfiájából⁸ tudhatjuk, micsoda körülmények uralkodtak az 1930-as évek közepén. Aztán a történelem ismétli önmagát, legalábbis az egyik interjúalany beszámolója szerint: „*De már olyan negyvenbe, már kaptunk egy olyan papot meg tanítót is, akik olyan céllal jöttek ide Bükkszentkeresztre, hogy elmagyarosítani. (...) Összegegyítették az embereket itt a tétőn, és mondta itt a pap, hogy Magyarországon élünk, magyar kenyeret eszünk, magyarul beszélünk. És akkor nagyon sok ember magyarosította a nevét. Volt Kobulák, Laucsák, szlovák nevek voltak, de volt félig lengyel is, történelmi nagyjaink nevét vették fel, például Csokonai, Petőfi. (...) Én maradtam Galuska, eredetileg Haluska volt, de mi lefordítottuk Galuskára. (...) Ha nem lett volna erőszakosan, akkor sokkal többen beszélnek itt szlovákul.*”

1940-ben a település neve Újhutáról Bükkszentkeresztre változott. A második világháború és a rendszerváltás közötti időszak egyik legfontosabb eseménye, hogy az 1946-os csehszlovák-magyar lakosságcsere-egyezmény keretében az 1941-es összeírás alapján az 1685 lakosú faluból 600-an települtek ki ugyan önkéntesen, de jelentős csehszlovákiai agitáció hatására. Így emlékszük erre az egyik interjúalany:

„*(Felmenői) szlovákok, anyukám is szlovákul beszél, (...) Itt születtem, itt nőttem fel. Magyar vagyok, magyarnak érzem magam. Az én rokonságomnak a kilencvenöt százaléka kitelepült.*

(Hova?) Szlovákiába. (Ezen belül?) Összevissza. Vannak Morvába is. Rozsnyóba, akkor Nova Mestába. (Miért költöztetek el?) Mert ide szlovákok jöttek agitálni, azokat megfizették. (Mennyien mentek ki?) – Száz. (Mikor?) Negyvenhat vagy negyvenhétbe. Ezek, akik innen mentek Szlovákiába, ez az érdekes, ezeket autóval vitték, és akik magyarok jöttek ötven kilós csomaggal. ... Aki itt hagyta az országot, az hazaáruló, aki kiment ötvenhatba, az is.”

A szakirodalom és saját interjúk is azt támasztják alá, hogy az elköltözők jelentős része nem igazán lett megelégedve új hazájával, azonban a megkérdezettek szerint büszkeségből csak néhányan költöztek vissza. A mezőgazdasági szempontból kedvezőtlen adottságok miatt a téészesítés elmaradt. Végül talán a legfontosabb változás, a régi életmód megszűnése⁹ a hatvanas évek végére, mely döntően a mézéségetésen alapult. A

⁸ Szabó Zoltán 1986. *A tardi helyzet. Cifra nyomorúság.* Akadémia Kiadó – Kossuth Kiadó, Budapest.

⁹ Bakó Ferenc 1969. *A mézéségetők életmódja a Bükk hegységben.* Egri Múzeum Évkönyve, 1969. https://library.hungaricana.hu/hu/view/MEGY_HEVE_agria06/?pg=282&layout=s

munkaképes lakosok jelentős része Miskolcon, elsősorban a nehéziparban talált magának munkát, vagyis ingázók lettek.

A mészkemence kibontása (Veres 2006 i. m.)

Bükkszentkeresztről az 1960-as népszámlálás adatai szerint Kristóf¹⁰ számításai alapján Miskolcra ingázott az aktív keresők 28,9%-a. A Miskolc környéki települések összehasonlításában ez az érték közepesnek tekinthető. A rendszerváltást követően a régiót és a megyét sújtó szociális problémák itt is jelentkeztek: a munkahely elvesztése, az ingázók magas aránya, de épp ilyen a népesség elvándorlása vagy a fogyása is. A fenti folyamatok természetesen hatással vannak a település korösszetételére is. A 0–14 éves korosztály aránya 1990 és 2011 között szinte megfeleződött, míg a 60 évnél idősebbeké nagymértékben növekszik.

A Bükkszentkereszttel foglalkozó szakirodalom áttekintéséből az derül ki számomra, hogy a településen lévő egyenlőtlenségek sohasem voltak nagyok. Még az ezerhétszázas években az itt dolgozó üvegművesek, ezek segédei privilegizált helyzetűek voltak, az ezernyolcszázas években a faki-termelés és a mészégetés, a kereskedés biztosan nem tette gazdag településsé, de nem is tartozott a legszegényebbek közé. A Bükkben a fuvaros az „úr”¹¹ – tartja a mondás, mert annak ellenére, hogy a favágó és a fuvaros között nem nagy a társadalmi távolság, sőt e két csoport a házasság révén átjárható volt, azért ment a fuvarosnak jobban, mert a mész, a fa, a

¹⁰ Kristóf Andrea 2017. *A miskolci agglomeráció fejlődési pályája (1970–2015)*. Történeti Földrajzi Közlemények 5. évf. 2. szám. Tóth Könyvkereskedés és Kiadó Kft., Nyíregyháza. 64–81.

¹¹ Veres 2007. i. m. 75.

gyümölcs (elsősorban az alma) szállításából jelentős haszonra tett szert, továbbá mobilitása révén nem volt annyira kiszolgáltatva a helyi viszonyoknak sem. A lakosság jelentős részének ingázóvá válása után a falu lakói közötti vagyoni különbségeket a magát szocialistának nevező rendszer valószínűleg nem növelte, inkább csökkentette. A rendszerváltást követően e tekintetben egymásnak némileg ellentmondó adatok állnak rendelkezésre: egyrészt Bükkszentkereszten a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya a miskolci szuburbia és agglomeráció települései közül a legmagasabb kategóriába tartozik, másrészt az egy főre eső jövedelem esetében ugyan felső, de már csak a második legmagasabb kategóriába, mely azzal magyarázható, hogy a magas iskolai végzettségű miskolciak közül a kevésbé jómódúak költöznek Bükkszentkeresztre.

A jelen

A falu jelenét elsősorban saját kutatási tapasztalataimra építve szeretném bemutatni, kiegészítve néhány szakirodalmi anyaggal. Mára lényegében a település elmagyarosodott, melyben meghatározó szerepet játszott az, hogy a szlovák háttérbe szorult. Az iskoláskorú gyerekek a település szlovák nemzetiségi iskolájában tanulnak ugyan szlovákkul, de a tanárokkal és az óvoda vezetőjével készült interjú alapján megállapíthatjuk, hogy a szlovákok mint idegen nyelvet tanulják, nem a családból hozzák. A falu történetének egyik paradoxona, hogy a szlovák kultúra fenntartói a nem is olyan régen főleg Miskolcra betelepültek gyermekei, akiknek egyáltalán nincsenek szlovák gyökereik. A másik, hogy a település jelenlegi vezetése nem pusztán a nemzeti identitás megőrzése miatt ragaszkodik a szlovák nemzetiségi iskola titulus megőrzéséhez, hanem demográfiai okokból is. Könnyen lehet, hogy már rég megszűntették volna az alacsony tanulói létszám miatt, ha nem lenne nemzetiségi, és ennél fogva már nem lenne önálló iskolája a falunak. A saját iskola, és tegyük hozzá óvoda, a település fennmaradásának talán az egyik legfontosabb biztosítója.

A miskolci nehézipar rendszerváltást követő csődje után nehéz időszak köszöntött az itt élők többségére. Aki csak tudott, nyugdíjba ment vagy próbálta kihúzni valahogy nyugdíjig. Ez az idős nyugdíjas generáció az, amelyik nosztalgiával gondol vissza a késő Kádár-korra, mint egyfajta aranykorra. Az ezt követő generációból nagyon sokan elköltöztek, és nem csak az alacsony iskolai végzettségűek közül, mint akiket hiába kerestünk a kérdőívészés során, hanem ahogy erre az egyik tanárnő visszaemlékezett, szinte alig maradt valaki rajta kívül Bükkszentkereszten az ál-

talános iskolás osztálytársai közül, pedig akkor még jóval népesebbek voltak az osztályok. Ez nagyon fáj az itt maradt szülőknek. Az itt maradó nagyszülőkkel készült interjúkból megtudhatjuk, hogy gyermekeik és unokáik nemcsak a néhány km-re lévő Miskolcra vagy a távolabbi Budapestre, hanem külföldre is mentek szép számmal, főleg Angliába és Németországba. Az itt maradó idősödő szülők súlyos szociális problémát idéznek elő, hiszen valakinek gondoskodni kellene róluk. Értelemszerűen minél távolabb élnek a gyerekek és unokák, annál súlyosabb az így előálló helyzet. Gondoljunk csak bele, nincs vezetőkes gáz, mindenki fával fűt. Ez olyan nagy gond, hogy van, aki télire Miskolcra költözik a gyerekéhez, majd a hidegek elmúltával, tavasszal visszajön.

Tapasztalható azonban egy ezzel ellentétes áttelepülési hullám is. Főleg Miskolcra, de távolabbról úgyszintén, tipikusan felsőfokú végzettségűek költöznek ide, mert Miskolc – ahol esetleg dolgoznak, sokan például a Chinoinban – közel van. De az is megfigyelhető, hogy itt vállalnak munkát például „Gyuri bácsi gyógynövényes üzleté”-ben, vagy saját maguk kezdenek valamilyen, általában idegenforgalmi vállalkozásba.

A falu eklektikus építészeti arculata a társadalmi egyenlőtlenségek fokmérője is egyben. Az amortizálódott házakban a többnyire idős vagy idősödő tősgyökeres bükkszentkereszti lakosok élnek, míg az újonnan építettekben vagy a felújítottakban a fiatal beköltözők, vagy ahogy itt mondják: az *idegenyek*. Vannak még azok a jobb módúak is, akik őslakosok, de őket jobban elfogadják, mint a beköltözőket, ugyanis az interjúk során a gazdasági különbségekből eredő konfliktusok az őslakosok és a beköltözöttek közötti konfliktusokként tematizálódnak. Az anyagi háttérű konfliktussal kapcsolatos képet árnyalja, hogyha a jómódú, legyen akár beköltöző is, de munkát tud adni az itt élőknek, azt dicsérik, míg, ha legyen

akár helyi lakos is, de falun kívülieket alkalmaz, azt mód felett elítélik. Ez azzal függ össze, hogy a településen nagyon nagy gondot jelent a foglalkoztatás. Ezt jól példázza, hogy még a postás is könyvelői középfokú végzettséggel rendelkezik. A problémát a polgármesteri hivatal elsősorban a közfoglalkoztatással próbálja enyhíteni. A közfoglalkoztatottak azonban többnyire a nyugdíj előtt álló, alacsony iskolai végzettségű, már „senkinek nem kellő” lakosokból kerülnek ki, ugyanis nekik már elköltözni sem érdemes. Az interjúkból kiderül, hogy van egyfajta életmód- és életfelfogásbeli ellentét is a helyi és a beköltöző diplomások között. Ennek jó példája a Debrecenből ideköltöző tanárnő, aki nem tud kijönni a helyi tanárokkal, ugyanis mást jelent számára a kultúra, és ennél fogva másképpen képzei az ismeretek átadását a diákoknak. A konfliktus úgy oldódott meg, hogy otthagya az iskolát, és belépett férje idegenforgalmi vállalkozásába. Amiben viszont Bükkzentkereszt különbözik a tipikus borsodi településektől, az az, hogy roma népesség híján – a faluban csak egyetlen cigány család lakik – a faluban nincs etnikai konfliktus, az iskolában és az óvodában nincsenek halmozottan hátrányos helyzetű tanulók és ezért felzárkóztató programok sem. Ettől is nagyon más Bükkzentkereszt a régió többi településéhez képest. A falu vezetőivel készített interjúkból kiderül, hogy igyekeznek elejét venni az elgettősodásnak, de az elslumosodó régió még így is hatással van a helyi idegenforgalomra.

A jövő

A fent említett két réteg jövővel kapcsolatos attitűdjei élesen különböznek egymástól. Az öregségükre egyedül maradók nem látják túl rózsásan a jövőt, és egyfajta nosztalgiával emlékeznek a rendszerváltás előtti időkre, míg a jómódú bevándorló rétegbe tartozó egyik interjúalany így nyilatkozik: „Nekünk ez lenne a jövőnk, hogy a városokból költözzenek ki emberek.”

Végül hogyan látja a terepen dolgozó kutató a település jövőjét? A legvalószínűbbnek azt tartom, hogy az eddigi tendenciák folytatódnak: Bükkzentkereszt egy jómódú, elzárt település marad az elslumosodó észak-magyarországi régió közepén.

(A kutatást az EFOP-3.6.2-16-2017-00007 azonosító számú, Az intelligens, fenntartható és inkluzív társadalom fejlesztésének aspektusai: társadalmi, technológiai, innovációs hálózatok a foglalkoztatásban és a digitális gazdaságban című projekt támogatta. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap és Magyarország költségvetése társfinanszírozásában valósul meg.)

SZENTJÁNOSI CSABA

Csendes tanítás az életed

Kávét főzöl,
ahogy kinyitod az ablakot,
átszalad hálóingeden a tél,
kabátom gólyaszárnyaival
átölellek, hogy ne fázzál,
mert olyan kicsike hóvirágszíved van,
gyökereibe gyűlik a föld melege,

zúzmara-szádhoz nyelvem lángját
teszem, hogy ne dideregj,
a konyhában nézed a teafőző úrbázisát,
míg én az ajtófélfá halántékához
teszem arcomat, hogy érezzem
a ház lüktetését,

kávét főzöl, hogy fekete lyukában
eltűnjenek a percek, a gondolatok,
de ahogy a halak is kifröcskölik az óceánt
a partra –
meglököd szívemet, és kiesik belőle
ez a vers,

míg állsz a konyhában, kinő a fazék füsthaja,
a kályha lángkörme...

csendes tanítás az életed,
holnap reggel majd az utak biztonsági övével
bekötjük egymást,
mielőtt újabb földi utazásunkra indulunk el...

KABDEBÓ LÓRÁNT

Megtalálni saját helyünket a körforgásban Turczi István pályaképe legújabb kötetétől visszatekintve

Kevés költő képes azt a hullámmozgást kialakítani pályáján, amit Turczi az emberi létben való tájékozódás módjaként feltalált a maga pályája alakítása során. Miután kialakult benne az elképzelés, hogy rendezni kéne a szavak viszonyát a dolgokkal. A kiválasztottság legendáiba egyszerre tudott belépni és továbblépni belőle megtalálva a szavakban megépülő morál és metafizikum megképzésének poétikai lehetőségét. Kötődni az évezredes, az évszázados és a legmaibb környezethez, származáshoz, történelemhez, és ugyanekkor ennek megkoronázásaként *a*z ember létköltészetét megteremteni. A sorsköltészet végiggondolását akként vállalni, hogy ebből ki tudja nevelni a létköltészetet. Valahai Turczi-monográfiámban leírtam ennek egyszeri folyamatát, amely Jeruzsálem és Tata, a Zöld Rabbi és Deodatus történetében felnevelte a mára már világismertségű *Egy év* címen ismert ciklusát. De amint az *Üresség (Elégia a másnapért, hajnaltól hajnalig, négy tételben)*, majd annak párhuzamában a *Szerezd a vándort* kötetei megjelentek, szememben megfigyelhetővé válik pályaképében a korábbi poétika rendszerré nemesítése. Illetőleg egy alkotói mechanizmus gyakorlattá emelése. Ami egyszeri csodának tűnhetett korábban, az mostanra egy szerencsésen alakított pályakép mechanizmusaként rögzül. Példázatossá állandósul.

A világgjáró költő visszaköti magát a vállalható hagyományokhoz, hogy azokat végigkísérve a döntések útjain önmaga megújuló megépítését vállalja:

De mégis merre? Merre induljak,
és hová vezet, ha vezet utam?

A költészetében a magyar hagyományt jelképező *Deodatus* Tatát várossá és hazává formáló szerepét Kazinczy kettős tatai pillanata váltja fel. Kazinczy életében kétszer gyönyörködhet a tatai kertben, amely átvillanó mulandóságában is a szabadság pillanatát jelenti számára: egyszerre a börtönpokolba vezető bejárat és a nemzetét szabadon vállalhatás kezdete (*Vadszőlő a balusztrádon [Kazinczy naplójából, 1803. május 21.]*). Jedlik Ányos felidézése a családi félig jobbágyi, félig nemesi sorsból kiemelkedő ke-

resztény alapozottságú jövőépítés ígérete (*Ermitázs*). Az Attila példázata pedig a pusztítás kifinomult és egyszerűsített csapdáját mutatja fel, nyugat és kelet sajátos veszélyeire figyelmeztetve (*Kezdet és vég*). És ezekkel párhuzamosan megépül (hány találkozásunkkor idézgette ízlelgetve sorait) pályaképe második nagy koronációja, a létezés értelmének kilicitalása, az *Ürességet* megtöltő varázslásnak modern oximoronja.

Miért idéztem pályáját monográfiában? Mert ezzel párhuzamosan tájékozódhattam a kortársi líra korszerű megépíthetetéséről. Arról a poétikai lehetőségéről, amelyik egyszerre vállalja a sorsköltészetet, és ezt ugyanakkor átformálja létköltészetté. Ebben a Turczy által gyakorlattá szervezett pálya-alakításban vélem megtalálni a kortárs versben felmutatható elégiát, az emberi létezés oximoronját.

* * *

Az új ezredbe lépés küszöbén (2001-ben, a *Deodatus* történetek fülszövegében megszólalva) szükségét érezte Turczy István, hogy ürügyet keressen a szavak birodalmában „annak kimondására és elhallgattatására, hogy tartozni kell valahová, és jó tudni, hol van ez. A megérkezés *távrolról sem* térérés, hanem viszonyítási pont: a szív földrajza. Olyan könyvet szerettem volna írni, amelynek lapjaira az emberek odaképzelték saját életük valaha volt és majdani történéseit.” Mindennek pedig kulcsszavaként a „szabadság derűje” mellé a „szeretetet” írja le. Visszatalált elszakadása során – megújítva persze – a hagyományhoz, műfaját tekintve az elégiához. Ahonnan elindult első kezdőkori hibátlan versének címét fogalmazva (*Elégia két málnakerém mögül*). Amint erre rájött, nem is egy, de két könyvet rakott össze, egy válogatást (*A Zöld Rabbí*) és egy hazai honpolgári szóvarázsolást (*Deodatus*). A két kötet mellé pedig egy harmadikat is odaszámíthat – és joggal –, a *Csokonai Vitéz Műhely* címűt, amely a magyar irodalmi hagyománynak saját életébe szövődöttségét dokumentáló korábbi verseit foglalta össze. Mindhárom kötet bibliofil remeklés is „Szerencsém volt – teszi hozzá –: jó pillanatban a legjobb emberekkel találkoztam, akik nem illusztrátorai, hanem továbbgondolói, társszerzői voltak az én szövegeimnek.” Szerencséje lehetett? Valóban. De – szerintem – többről van ezúttal szó: így, együtt összegeződik a múltból kilépő hagyományvállalás és a honratalálás korszerűen végiggondolt változata a globalizáció nem utópikus, de megvalósíthatóan elképzelt ellenképeként a három könyv együttesében.

Ne higgyük, ez a szavakból módolt boldog világ elfeledkezett a veszélyekről, megaláztatásokról, a vae victis! országos és személyes jajszavairól.

„Győzelmeikről és bukásaikról”. Deodatus íme imígyen gondolkozik hangosan: *Mono logos*. A nem is létezett a létezőről, a szavak a dolgokról:

Nem tudok semmit,
 s ha tudok is,
 nem érzek semmit,
 s ha érzek is,
 nem emlékszem semmire,
 csak az előttem álló útra,
 a vér árnyékából kilépő holnapokra,
 gyertyák sistergő jajszávára,
 a könyvek fölé hajló fiú-királyra,
 a befagyott tavon átkelő hajnalokra,
 mocsarak bűzére, források melegére,
 egy kolostor keserves köveire,
 szép szobor vállán fekete madárra,
 egy meg nem született gyermek hívására,
 a tér nélküli súly ígéretére,
 és a nevemre, amit ettől a tájtól kaptam.
 Nem emlékszem semmire,
 Csak arra, hogy nem tudok
 És nem érzek semmit.

A szoborba zárt múlt, amely előre adja a dolgokat, és újabb és újabb nevekben, személyekben, élkben és dolgokat megszemélyesítőkből folytatódik. Megtestesül. Imígyen rejti a játékba például a költő saját nevének alakulását, létezését is, az olaszról magyarrá átlelkesülő ifjú gondolataiban.

A szavak új szervezett módja, amely minden elátkozott „külön” sorsot, glóbuszt kihagy, de érzékeli, egybeemeli az összes „külön-külön” összehangolódó emberi tevékenységet – a jellegtelenítő globalizáció ellenében *az ember* globális teremtőerejét. És ha idáig eljutott a költő a szavak világában, megfogadhatja mindezt új poétikaként, kimondhatja az új évezred küszöbén: „nyugodtan rábízhatja magát képzelete minőségére”.

* * *

Ebben, a Zöld Rabbik, a Deodatusok történetei és a Csokonai Vitézséget mellégondoló poétasorsot egymás mellé szervező évezrednyitó belépőben – mint szerencsés ötvösművű gyűrűben felszikkázó briliánsnak – találta meg a maga legjobb helyét a több kötetben és válogatásban is megjelenő korábbi remeklésének, az általam is eddigi életműve legjobban hangolt darabjaként emlegetett versciklusnak, az először az *Amerikai akció* című kötet-

ben még *Tizenkét vers* címen szereplő, utóbb *Egy év* címmel megjelenő versorozatnak. Ezzel a ciklussal emelkedett Turczi István arra a szintre, akinek költészetét már monografikus formában is nyilván kellett tartanom.

Miként vezette fel ezt az építményt a költő? A lét folytatásának, fiának a jövő, a túlélés és költői újrászületés esélyét fogalmazó szavát mondta előtte. A gyermeki kérdés poétikai hangsúllyal fogalmazott, a megszólalás hangnemére vonatkoztatott (*Miféle épület az a katarzis*):

Fiam kérdezte, hogy miféle épület
 az a katarzis, és hol van, melyik hegyen.
 Képet is kért, hogy mutassam meg,
 mégis könnyebb elképzelni azt, ami
 látszik, ami ott van és nem máshol,
 esetleg nincs is helye, erre gondolni sem jó.
 Kell egy hely, se közel, se távol,
 ami árnyéktalan, nem billeg és világít,
 ami van és őrzi magát.
 Ahonnan jó a kilátás – befelé.

Visszaul a vers a *Máté evangéliuma* című korai versére. Ahol a Helyét (költészetben a szövegformálási módot) kereső elér a rátalálás-remény megfogalmazására.

Nyomomban az éjszaka.
 A hold mint durva kavics ütődik homlokomhoz.
 A szél spiráljai hajamba csimpaszkodva
 borzolják a kövek bőrét.
 Szürke folyosók a felhők is utánam erednek.
 Idegeim kihűlt higanyba mártva,
 testem ízekre tépi és felszívja a várakozás.
 Megvillan az ég: arcom kivilágított sziklafal.
 Mozdulataimat
 pásztázza
 a csend.
 A szavak túlfelén
 nedves rettegés formázza az öröklét törékeny vonzatait.
 A természet végső arca dermedt golyókaton vándorolva
 számúzi a spongyamagányt.
 A sötétben valaki a vállamra teszi a kezét,
 ÉS A NEVEMEN SZÓLÍT
 lélegzetem mint a gyufaszál sercenése.
 Ilyen lehetett egykor a keresztrefeszítés:
 Mítoszteremtő, hajléktalan boldogságtöredék

Ez a gyermeki ártatlan kérdésre válaszoló, bibliai és költői hagyományból táplálkozó új szöveget szerkesztő strófa vezet azután a Szabó Lőrinc-i utat követve a szív belsejébe, mintha *Az Árvy kezével* találkozna. Önmaga belsejében. Turczi szavával: *Kápolna nyílik a szívben.*

Ha egyszer kápolna nyílik a szívben,
 lesz hajléka, hol szomjat, éhet olt,
 és naponta *benyit* valaki, aki felemel.
 Nem kell szög, ecet, nem kér a salétrom-könnyekből,
 és köszöni, nem fog térdepelni, inkább *megpihen*,
 hiszen sűrű a bánat, mint a tömjén:
 láthatatlan madarak mintázzák freskóit a csend tömör falán.
 Új szavakat keres, átmelegszik bennük,
 már nincs egyedül. Ha egyszer kápolna nyílik
 a szívben, az is megmarad, ami elhagyott.

A költészet magasan formált pillanatai a Gleichnis jegyében egymásra tekintenek, idézik egymást, mint a szent könyvekbe foglalt Igét. Minden zajos „demokráciá”-ból, az évezredek minden babiloni fogságából és a Golgota áldozatából való kilépés egyúttal belépés a szív mélyi elégia derűjébe. A „tragic joy” katarzisába. Ahhoz a „jólhangolt” poétikához, amely az Isten szívébe képes behallgatni. Vállalva – a kiválasztottság közösségi veszélyein „glóriával átállépvé” – a múltból eredő hagyományokat, és a fölöttük megépíthető katarzist. Turczi István benne él költőként a *Biblia* ószövetségi világában, de jól ismeri az *evangéliumok* hozadékát is.

Persze leírni a másik költőről valamit – korrekt irodalomtörténet. De utánamenni, elfogadni a másik vívódásait, és belegondolni, ő maga hogyan látja saját helyzetét ugyanebben a mezőben? Ez már sajátos alkotói feladat.

Turczi a napi számvetésben, és az élet összegeződésében egy újfajta szövegalkotási módra ismer: ami az alkotásban szöveggé szervült, mindaz átélhetővé válhat az egyes ember számára is. Az életében magában. Az antropológiailag felfogott ember ünnepelheti kiszabadulását: az alkotói személyiség látomása segítségével átélheti az élet, az emberi létezés kínjai felülírásaként gyönyöreit is.

Minden kép, minden mondat, minden versszak az egyensúlyozás remeke. Semmilyen ábránd nem otthonos ebben a bizakodásban. A dolgok továbbra is egymásba marnak, csak a szavak lebegnek felettük megbocsátóan és bocsánatkérően. Isten és ember találkozása ez, amely a „talán” szónak a záradékversből (az *Epagomena*ból) való kiiktatásával az Istenközelség derűjét csempészi – visszafelé is olvasható erővel – a versbe, melyet a Gleichnis fénye emel az elégia bűvkörébe.

* * *

E magaspontot követően azután visszatekint Turczi az emberi sors kötöttségeihez, amik majd eljuttathatják költészete következő magaspontjára. Megújult a tekintet, amellyel felkészül az újabb széttekintéshez. A *Deodatus*-történetben a külső, a látvány, a haza, a történelem a meghatározó. A költő csak szereti azt a múltból előtölülő világot. Itt a költő szólal meg, egy adódó téma kapcsán. Az újabb múltba tekintés egyben a nemzet és család megépítésének lesz varázsoló eszköze. Minden mozzanatában ragaszkodik ugyan most is a külső körülményekhez, de az egész történet egy belső alakulás születése. A múlt egyben a jövő megalkotója. Tükörvers: az élet-útjának felén visszatekintés az egyszer már megfigyeltre. A kettős látás egyeztetése. Mint amikor új szemüveget keresnek az optikusok. A két látvány összecúsztatása. És nem különbségkeresés (mint a *Deodatus*-versek technikájában), hanem összecúsztatás. Egy élet egész-ségének keresése. Az egész átérésének és az egészség tudatának verse egyszerre ez. Feszés, jó. A közelítés módozatának kísérletezése. Készülés az *Üresség* megtöltésére. Egy narratíva létrejöttének a verse. A vers kidolgozottságának próbálgatása. Nem ösztönös ráhagyással, de tudatos kísérletezéssel. Amelynek megvan a maga tudatos akarása. A csúcson levő ember öntudatos számvetése.

Ebből következik, hogy majd minden sorról, enjambementes mondatról külön lehetne beszélni. Mindegyikből kiszabadul, elszabadul és összegezésbe fut. Nekem a leginkább megrázó, poétikai értékkel teljes sor-kombináció:

Ha jól fülelsz
 malmok zsolozsmáját hallhatod
 és kiszáradt mocsarak felett
 szúnyogzajból a szimfóniát
 Közel az idő és közel a múlása is
 a szimpátia átrajzolja az enyészet kontúrjait

Ez már a klasszikus magyar költészet része. Kerek egész: mégis mindent átrajzol. De ebben az átrajzolásban még ott van az ember minden lehetősége. A mulandóságban a még maradás elégiája.

Jedlik Ányos bencés szerzetes anyai ágon Turczi ősei közé számít. Az az évjárat, amelyben hivatását felvette, a reformkor szárnynyitogató pillanata. Deák Ferenc Győrben jurátus, Jedlik István a primás jobbágyának és nemes feleségének gyermeke, szobatársa Czuczor István. Az egyik a Gergely nevet kapja a szerzetben, a másik az Ányost, az egyik a nyelv művelője lesz, a másik annak a századnak egyik legnagyobb természettu-

dósa. Mind, akik akkor indulnak, a magyarság öntudatra ébresztői. Turczi verset szó ebből az igyekezetből, mert közben önmaga az *Üresség* ellenében készíti megtölteni a létezés tartályát. Boldog vidék, boldog emberek, szép természet tölti meg a családi emlékezet versét. És a ciklus belefut a lényegi kérdésbe, amely a Turczi-költészet poétikájának lényegét mérlegetli, a nekifutást enjambement-nal meggondoltatva:

És nem kérdezed meg, mivégre ez a
nagy akarás. Honnan veszem a merészséget?
Lesz-e eróm bevégezni földi dolgomat?
S elérek-e még sötétedés előtt hazáig?!

Sikerül-e az *Üresség* betöltése; a semmi átváltoztatása mindenné? Ha Turczi István taoista költő lenne, azzal kezdeném: íme egy magyar költő, aki megtalálta a hangot a Tao magyar változatának megjelenítéséhez. Nem fordításához, hanem a minden–semmi létopponenciájának a sajátos magyar miliőben való jelenné varázsolásához. A létezés elégiájának szöveggé formálásához. Hiszen valaha egy általam fordíthatatlannak vélt szöveg magyar megfelelőjének rögtönzésével egyből rátalált a legjobb megoldásra. „Hector is dead and there’s a light in Troy / We that look on but laugh in tragic joy” (*The Gyres*, 1936–1937), ahogy Yeats megírta, és Turczi István megformálta ennek a szinte fordíthatatlan második sornak remek magyar változatát: „láttukra arcunkon mégis tragikus derű”. Majd mostanra ki is egészítette valahai fordítását:

Hektor halott, Trója lángok közt alámerül;
láttukra arcunkon mégis tragikus derü.

Ehhez a „tragikus derűhöz” át kell élni a létezés tragikusságát, de meg kell érezni, hogy másik dimenzióban ugyanakkor ennek létezik valamilyen elégikus feloldása is. A létezés paradoxonának művészeti oximoronját rejtí lényegében. Esendőséget, a most-pontokra szakadó világ végességét – ugyanakkor az abszolút időben való eleve elrendezettség megértését. Belépést szabad akarattal az oximoronba. A költő, aki a hitre apellált, hány változatban volt kénytelen elsíratni az embert a történelemben, hogy azután megépítse vágyakozásában annak értelmes megoldottságát. Az állandó változást a változatlan egészben.

Aki ismeri Turczi Istvánt, az tudja, hogy az eddig csak a külső türelmetlenség fenyegette emberiség-életmód mennyire belefészkelte magát ennek az embernek sajátos belsejébe. A korábban fenséges szólamokkal nemzete és kultúrája létét a *Deodatusban*, gyönyörre váró, az elgyönyörkö-

dés pillanatait sajátos élvezetre szánt életét pedig az *Erotikon* hosszúversében ünneplő ember önmagával szemben válik türelmetlenné. A perc mulandóságát magában az adódó percben érzékeli leginkább. Képtelen megnyugodni. Ha meglát valamit, elkezd valamire csak gondolni is, máris rohanna tovább. És nem is feltételes módban, hanem már a szöveg kimondása közben megtörik és ellenkezőjére vált a tervezett grammatikai egység. Ha költő próbálja ezt a mondatot egészzé zárolni, máris a minden egész eltörött ijedelmével tekint vissza a kezdő szavakra és kapkod előre, hogy miként tudná a kimondhatót is befejezni valamilyen egységként, és ebből máris, akárha éppen az ellenkezőjére váltva bújhatna bele a következő pillanatba. Nem egy nap, de egyetlen mondat lehetősége sem áll a mai rohanó ember rendelkezésére. Mert fél, hogy kiesik valamiből, belebotlik valami újabb bonyodalomba, váratlan csapás szakad rá, még ha a gyönyör forrásaként is jelentkezve.

Én még írtam szövegeimet ceruzával, vágott tollal, golyóstollal, majd gépbe húzott valóságos papírral. Sétáltam Miskolc főutcáján szédült gyorsasággal elégedetlenül első megtartott órám után. Minden mozzanatot ezerszer újra végiggondolva. A mai fiatalok, úgy látszik, a maguk módján szintén megélték a ritmusváltás kényszerét. És ha ma a boldogság sok apró mozzanatát egyetlen elfoszló pillanatba kell összezúfolniuk, mégiscsak ott él bennük a megfutott idő felcserélhetőségének félelme. Éppen ezért egybe kell mindezt sűríteni. Dichter – mondja a német. Sűrítő. A poétika csodája adja a költő számára az emlékezetet, amit egymásra építve, talán a szereplőket is cserélgetve olvasztanak össze futásuk közepette. Zene, ritmus tartja az összetorlódó emlékezetet életben. Egyensúlyozza az elszárgult időt, szembesíti a félelmet sugárzó jövőt, és segít kikövetelni az „ürességet”, amiben a születés és a halál fúgáját összejátszhatja, belemerülhet, kizárhatja belőle a rohanást, és felmutathatja az ember földi létezését meghatározó mindenkori célját: a hasznos, gyönyörteli és ha lehet, boldog pillanatot. A *Faust* csodáját. A IX. *szimfónia* zárókörűsének szakrális ünnepélyességét.

Van szépség – hirdeti, és idegesen követeli. Felmutatja, hogy mennyi vesztett, félbeszakított, megtört pillanatban élünk, kapkodunk, félünk és szeretnénk nyugodtan önmagunkban maradni. Sőt: társas boldogságra vágyva, a másikat is becsülve, kielégítve boldoggá tenni, hogy ezáltal a magunk számára is biztosítsuk. Mit is? A végigmondható mondatok boldog kielégülését.

Én tudom, ezt az ezerszáz sort hány éve formálja, alakítja, szövi, lopja vissza a rohanó időből a költő. Hányszor alakította, hogy a rohanás lát-

szatának ellene mondva a születés misztériumára ráépíthesse a világ megértésének álmát. A megtört élet látványa ellenében az értelmes létezés sejtelmét. Az „üresség” ellenében az értelemmel teli mindent. A Tao bölcsességét, ami a semmi ellenében a mindent is beletölti a létezésbe.

Milyen ez a költészet? Nem tudom. Első olvasásra idegesítő. Aztán klasszikusan elnyugtató. A művészet sok-sok reményt teremtő erejével teljes. Olyan, mint korunk. De benne él az annak ellene mondó reménység. A törésvonalak rettenetében Turczi ismeri a művészet varázserejét is. Magas művészetet teremtett. Szeretném nemcsak megszenvedni sodrását, hanem a gyönyör megállóit is csodálni közben.

És még egy! Valaha Horatius láthatta környezetét ilyen üresjáratúnak, sokszor céltalannak. Majd Ovidius áldozattá válóan mindezt maszkos történetekbe varázsolta. Most ezt a hangulatot, ezt az egyszerre értelmet kereső és értelmét veszítő világot utánozza a versébe varázsolta „üresjáratokkal”. Ezt az ars poeticát tanulta meg, és ezt gyakorolja mesteri fokon az *Üresség* című versszimfóniájában Turczi István.

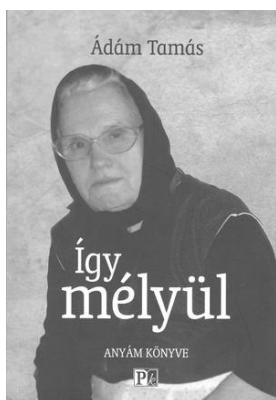
Éppen befejeztem a Turczi-pálya felém sugárzó tanulságait számba vevő írást, kinyitom a Parnasszus nyári, Turczi kieszelte műfordítás-számát, és olvasni kezdem az ókori költészetben a mai líra példázatát feltaláló Cseh Zoltán Ovidius-esszéjét. És már a címevel rímek mindarra, amit Turczi mai pályáján végigkövettem: *Átváltozásban élni*. És ahogy kezd a valahai költő bemutatását, Turcziról is írhatná: „az emberélet szépségét és tragikumát egyaránt abban észleli, hogy nincs nyugvópont, hogy folyamatosan átváltozunk, az átváltozást éljük meg. A létezés alapvetően dinamikus. Rendíthetetlen körköröség, pusztulás és keletkezés kettős harca uralja a világot, nincs eszkatologikus cél, legfeljebb az újabb átváltozás ideiglenessége nyújthat némi »bizonyosságot«”. Mintha a Jedlik-versből kiolvasott tanulságot mutatná fel örökös létszemléleti poétikai értéként: „Megtalálni saját helyüket a körforgásban”. A helyhez kötődő „vándort” alakítja ez a poétika, ehhez köti Turczi István figyelmünket, ezért kérheti – joggal – olvasói értelmezését, megfigyelési befogadását: *Szerezsd a vándort!* Pályáját – kötete címébe is emelve – önmaga is ekként értelmezi.

(Turczi István: *Szerezsd a vándort. Történetek versben, Scolar Verseks, 2018. Bp., 130 o.*)

NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF

„Ráncok az örökkévalóságban”

Ádám Tamás: *Így mélyül* c. kötetéről

„Mélyből szakadó válaszok / fel sem tett kérdésekre” – a visszaemlékezésnek az elkerülhetetlenség ad súlyt, szinte elhordozhatatlanná téve azt. A gyász így válik munkává, a múlt felleltározása mint negatív temetés: a régen voltba merevedett emlékek újra működnek, tárgyak, szavak, elképzelések jönnek elő és ezek lajstromozása szinte automatikus. Ádám Tamás *Így mélyül* c. kötete, a benne szereplő requiem-versek megpróbálják jelenvalóvá tenni azt, ami elmúlt, azáltal, hogy a szavak mint mágikus eszközök, megidézik azokat. Ez a próba természetesen eleve kudarccra van

ítélve, az elsiratás mint gyászmunka a feldolgozást hozhatja csak eredményként, miközben a keserűség alapja a hiány, a távolság, az elszakíttóság. Az *Anyám könyve* alcímű kötet megrázó versei megajándékozzák az olvasót: nem a mások szenvedésének kívülről való szemlélésének kétes értékű hozadékával, hanem egy, a szavakat uraló, a megnevezhetetlent kísértő költőembert próbáló teljesítményének dokumentációjával.

Amikor József Attila azt mondja, hogy „de énnekem / pénzt hoz fájdalmas énekem”, az nem dicsekvés, és azt is tudjuk, hogy nem azért, mert nem olyan sokat. Viszont az ő „Nagyon fáj”-a és minden „nagyon fáj” azóta is az olvasónak hoz feltétlen valamit. Ádám Tamás nagyon fáj-kötete méltó ehhez az elődhöz is.

A versbeszélő két listát is ír öntudatlanul. Egyikben ezek hívják elő a másikat, a folytonos függéshelyzet elemei sorakoznak, a másikba, az előhívottba pedig a továbblépéshez szükséges eszközök kerülnek, bár utóbbiak egyszersmind el is lehetetlenítik a továbblépést.

A sok esetben hidegnek tűnő, a tárgyilagosságig pontos leírásokkal segíteni gondolja azt, ami megfogalmazhatatlan: „Kezdről még le sem koptott a barna / folt, kötényedben még ott lapul / az érett dió íze.” (*Elhagyott diófa*). Máshol: „Ágyadon kínok / és didergő gombok maradtak.”

(*Gombok maradtak*) Az észlelés, a szembesülés fájdalmát mintha részleteznél, megtöbbszöröznél az értelmezés, holott ez már a feldolgozás enyhítő metódusa, a halállal, az árvasággal való munka a felnőttség elkerülhetetlen kivívása. Egyszerre el kell hagyni mindent, ami eddig – ha néha csak részletekben is, de – meghatározta a beszélőt. „Fényképalbumot lapogatván / mázsás súlyokat emelek, majd / becsukom a sötétbe szeretteim.” (*Fényképalbumot lapozgatván*) Elsőre könnyűnek tűnik a lapozás, hisz „celofán csörög, szikkadt lepkeszárnyak / lebbenek visszafelé az időben”, de ez a visszafelé lebbenés, ez már súlyos, a „szikkadtság” teszi.

Úgy, ahogy a *Végtelen szárítókötélen* c. versben az udvaron hagyott (és a feltehetően nedvesen keményre fagyott) lepedők hol fenyegetően közelednek, hol pedig, modern apotózis, a végtelenbe indulnak. A rajtuk lévő, még a földön szerzett „rácok” így kerülnek be az örökkévalóságba, ami komoly ellentmondás lenne, ha nem tudna róla a költő, hogy az imádság feloldja az ellentétet, segít összebékíteni a földit az égivel, „Hogy biztonságban legyek, / mondj értem egy rózsafüzért, anyám!”

A *Tiloló* c. vers nyitóképe még ennél is plasztikusabb: „Kenderig visszafejtem a sárguló / vászontörölközőket, az első / munkafázisig lebontom / mozdulataid”. A kötetben végighúzódik a visszabontás motívuma, mintha az alapokig eljutás, még inkább maga a megteendő út egyrészt elodázhatná a visszavonhatatlan kimondását (nem odázza el), másrészt valami atavisztikus erővel értelmet adna az elmúlásnak. Ennek az atomizáló gondolatnak valóban lehet vigasztalása, a testek anyagi működése, az élő és élettelen egybeszerkesztettsége, ha nem is bátorít, de a megváltoztathatatlannal nyugtat.

Am Ádám Tamás versbeszélője, ha tud is arról a helyzetről, amikor „Is-ten épp szabadnapos” (*Mellékszereplő*), egy kötetvégi zsoltáros hangvételű versben (*Szűküil*) panaszként és dicsőítésként egyaránt olvashatóan magasabb fórumhoz apellál. „Te tudod a válaszokat, segíts / hát megérteni: miért válik / egydimenzióssá a tér s miért / mállik minden szét?” A vers elején még egy dimenziót megad: a szintén szűküil időt teszi meg keretnek, de ezzel együtt is pontos a meghatározás: amit az élet többdimenziós, a lehetőségeivel, kínálatával, a tervekkel, elképzelésekkel, a múlt jelenlétével és a jövő terveivel soknak érezhetünk, az szeretteink halálával egyszer csak teljesen összezsugorodik, ránk zárul. Innen Ádámnak a „species aeternitatis” kínál kiutat, ezzel együtt ez a kiút nem feledteti, hogy az emberlétre minden ragyogó lehetőségével együtt is előbb-utóbb rázáródik a lét.

Az *Így mélyül* verseinek időkezelése is a versekben elbeszélte traumára, annak átérzésére hangol. Zavarbaejtő, mintha végig tél lenne, még a meg-

idézett nyári emlékeket is belepné valami dér, hiába hogy *Tavasx* és *Ősz* is szerepel a versek között. Az elmúlás évszaka az ősze és a tél, a mozdulatlan dermedés, a megpihenés ideje. A versszereplők (varjak, dió, szántó föld) a versidők (este, késő délután, éjjel) mind-mind ennek hangulatát hordozzák. De nemcsak a konkrétan megírt idők és szereplők, hanem a verseken vagy épp mikrociklusokon átívelő idők is beszédesek: Ádám Tamás egy-két szóval képes a jelenből visszalépni, majd újra a jelenbe érkezni, mintha minden idősík egyszerre volna jelen, így idézve a mostba a régen nem lévőt, vagy így próbálva enyhülést találni ott, ami már elmúlt. Ennek a technikának a hátterében nemcsak a költői eszközöket remekül használó technikai tudás van, hanem az a mentális tudás, ami egy másik nagy költő-elődöt, Pilinszkyt idéz. „Könnyeik szivárgó erekben / szemérmesen bujdosnak bennem, / és feneketlen tavat ásnak / a mindentudó hallgatásnak.” (*Sírvess*) Ez a folyamatos „bujdosás”, ez a jelen-lét nemcsak mindentudó hallgatás, de elbeszélés is, sűrű, gyással teli, de gyógyító kimondás. Ráncok vannak az örökkévalóságban, mégpedig ezek a ráncok teszik emberivé, megélhetővé, egyáltalán remélhetővé az örökkévalóságot. Ádám anyasiratói az árvaság földhözverő, felfoghatatlan és gyógyíthatatlan fájdalmát oldják versbe. Az elköltözöttet megszólító mondatok egyszersmind önmegszólítások is. A gyász-poetika megrendítő nagyszerűségét nem a folyton újra megtörténő emberi tragédia, a halál elkerülhetetlenségének ténye adja, hanem ezen túl az, hogy a költő micsoda heroikus munkát végezve képes elbeszélni a kimondhatatlant.

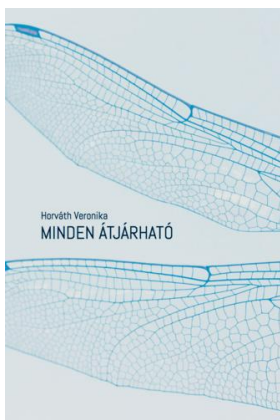
Mindezek pedig, nekünk, olvasóknak, akármelyik fokán állunk is az árvaságnak (előtte vagyunk, félig már benne, egészen benne), segítség, mankó, erő. Mert ha földi tapasztalat szerint igaz is a kötet címadó versének utolsó versszaka: „Erős advent jön, bólogató, kontyos / varjakkal, hófödte barázdákkal. / Jászol nélkül, omló sírgödörrel.” – a mélyülő barázdákat a homlokon, ahogy a sírgödöröket is „Isten” húzza. Ez pedig reménység. A reménység.

A könyvhöz Orbán János György szép grafikái olyannyira hozzáteszik a magukét, hogy a kötet borítóján szereplő színes fotó létjogosultságát is megkérdőjelezzik. Talán szerencsésebb lett volna egy belső borítón szerepeltetni a fotót s a könyvtárgyat meghagyni ebben a fekete-fehér képi térben működni. Ezzel együtt a kötet mint könyvtárgy méltó forma a nemes tartalomhoz.

(Ádám Tamás: *Így mélyül, Palócföld Könyvek, Salgótarján, 2018*)

STEINMACHER KORNÉLIA

Szitakötőlét

Horváth Veronika: *Minden átjárható*

Horváth Veronika első verseskötetében a világ minden rezdülésére – a természeti eseményekre és emberi viszonyokra egyaránt – érzékeny lírai hang folyamatos identitáskeresésére tett kísérleteinek lehetünk tanúi. A szerző egy olyan nehezen körvonalazható személyiséget teremt meg, akinek örömein, fájdalmain, kétségein keresztül korunk jellemző, aktuális társadalmi problémái is feltáruhnak. A lírai én magas fokú emocionális érzékenységgel fordul a környezetében szenvedők és az elesettek felé, mélyen éli meg mások fájdalmát, s folyamatosan vívódik, hogy mintegy „keresztként” magára vegye-e azokat.

A lírai én leginkább abban a vívódásban ragadható meg, hogy elsődleges feladatának érzi a segítségnyújtás mellett a hagyományőrzés feladatát, ugyanakkor örökös kétségek gyötrik annak terén, hogy alkalmas lehet-e emberként és alkotóként erre a feladatra, és egyáltalán sikeresen képviselhető-e a versírás gyakorlatával ez a mai világban.

Ösztönös, „csípőből jövő” költészete az archaikus, természetközeli, alternatív hagyományból ered, a szerző a magyar népi kultúrkincsből építkezik. Ahogy az a versek világából kiderül, a néprajzi háttérismeretek érzékelhetően tapasztalati úton öröklöttek, a gyermekkor meghatározó élményeihez köthetőek, a múlthoz tartoznak, a felnőtt én számára már csak emlékként, egy-egy kallódó tárgyként, illetve kifejezések, szövegtöredékek szintjén vannak jelen. Ez utóbbiak jelenléte a három versciklusból álló kötetben át folyamatos: népdalok, mondókák, mesei elemek, mondások-szólások, a népi tudás és hiedelem körének egyes elemeire játszanak rá, lejegyzett változataik tekintetében pedig jellemzően szövegbetétszerűen is jelen vannak a művekben. E töredékességen keresztül törekszik a szerző önmaga és a befogadó számára is közelebbivé tenni a múltat, a gyökereket. Ez a töredékesség így önmagában válik egyszerre a hagyó-

mány átörökítésére tett kísérletté és a kísérlet sikerét illetően megkérdőjelezhetővé. Ezek a beidézett töredékek érdekes nyelvi játékként, mintegy fejtörőként is működnek, próbára téve ezzel az olvasót. Úgy mint: mennyiben képes ezeket a befogadó azonosítani, folytatni, értelmezni; mennyiben őrizzük magunkban a hagyományokat, mennyire értjük és ismerjük azt a „tengert”, amelyről a lírai én „énekel”?

A hagyomány átadásának lehetőségét e töredékesség oly módon kérdőjelezi meg, hogy a lírai én maga is több szempontból bizonytalan abban, hogy áthidalható-e az a szakadék, mely közte és a mindennapjai hagyományörző közege között a felnőtté válás során megképződött. A lírai én számára azért is kétséges a prófétaszerep vállalása, mert nem tud a mai tömegek számára hatásos eszközzel – nyelvvel és habitussal fellépni. A környezete idegenkedik tőle, ahogy tulajdonképpen ő is idegenkedik attól, ami körülveszi, mégse tud ebből a közegeből kilépni, nem tud máshogy élni és gondolkodni: törődnie kell azzal, ami körülötte van.

Sajátos idegenkedés, kényszeres távolságtartás figyelhető meg az ábrázolt szülő–gyermek kapcsolatban is, a lírai én maga sem tudja eldönteni, vágyik-e a közelségre, intimebb kapcsolatra, szeretne-e hasonlítani közvetlen felmenőire, vagy inkább elutasítja a sorsközösséget. Amíg a szülőkkel szembeni dilemma feloldhatatlan, amíg a hozzájuk kapcsolódó múlthoz való viszonyban állandóan küzd a felejtés és az emlékezés vágya, addig a nagyszülőkkel való kapcsolat nagyon erőteljes köteléket sejtet, amelyben a befogadó azonosíthatja is az alkotó rendkívüliségét, annak ellenére, hogy a lírai énben ott az örökös szégyenérzet és büntudat, hogy nem tud felnőni ahhoz, amit nagyszülei generációja képviselt. Ragaszkodik ezekhez a kötelékekhez, amelyek nem szakadnak el a halál után sem: a nagyapa haldokolása, a haldokolásában is közvetített szelídsége és gyengéd szeretete újra és újra megelevenedik előtte, s ebben a törekenységben és elesettségben is egyfajta természetfeletti erőt lát. Ezen a megtörhetetlen köteléken keresztül lesz tulajdonképpen minden átjárható és átadható: hiszen nagyapa és nagymama nem múlnak el, nem válnak teljesen a másvilág részévé, mert ott vannak mindig a víz kékjéről éneklő lány szívében.

„komáromnál a nagyszüleimre gondolok,
jó lenne esőt csinálni belőlük.
nagyanyám felhő,
nagyapám páratartalom.

kis komárom, nagy komárom.

komáromnál ázni akarok.”

(Ablakon túl, Őssejtek-ciklus)

Mintha a természetközelség, a természet szeretete mellett minden gyengédség, minden érték a nagyszülőktől eredne. Az ehhez való hasonulás, az ezzel való azonosság vágya örökös, a közelítés kísérlete folyamatos, de az egyes esetek sikere és sikertelensége nem határozhatja meg a lírai én boldogságát: hiszen a nagyszülők mentalitásával való azonosulás egyben a későn születettséget is jelenti. Azok, akik életükben képviselték ezt – nagyszülők – már halottak, s az a mentalitás, életmód – s vele együtt a képviselt értékek is „haldokolnak.” A hagyományos falusi közösség hit- és szokásvilága, életmódja eltűnőben van, a magyar vidéki életet élőkét már elsősorban a magány és a céltalanság határozza meg és a természettől való elidegenedés.

Az átörökíthetőség problémája a meddőség tragédiáján keresztül is előtérbe kerül. Elsősorban a harmadik versciklusban, ahol a megjelenő különböző nőgyógyászati problémák – petefészekciszta, méhen kívüli terhesség – összekapcsolódnak ezzel a gondolattal. Érzékenyen, erős képekkel elevenedik meg a „kudarc”, a szembesülés azzal, hogy valakiből soha nem lehet anya – nem az ő döntése, választása.

„hiába duzzad makacsul a sejtfal.
hiába vár.
nem lesz itt megtermékenyülés.

havonta lelököm a vastag nyálkahártyát.
rendkívül szorgosan: méhen kívül is.”

(Kezeletlen, Sejtburjánzás-ciklus)

A folytatás lehetőségének hiányát nemcsak a gyermektelenség, hanem az otthon hiánya, az otthonteremtés lehetetlensége is jelenti. Ehhez a reménytelenséghez kapcsolódik a 20-as, 30-as generáció legjellemzőbb problémája, amely egyszerre eleveníti meg az egyéni és az országos krízis-

helyzetet: a fiatalok tömeges kivándorlását. Az országot elhagyó fiatal generáció is egy mesei hasonlatot kap, úgy jelenik meg, mint a vándorútra induló, hamuba sült pogácsával feltarisznyázott szegénylegények hada, akik idegenben próbálnak szerencsét. A pogácsába harapva a foguk neki-koccan valami idegen anyagnak, a közelmúltnak, amely közvetve van rájuk hatással, azoknak az eseményeknek, amelyek erőteljesen hozzájárultak a jelenük körülményeihez.

„mitőlünk ellopták a sírást
euróra váltották elhazudták miközben
határokat nyitottak meg neki
hamubasült pogácsával föltarisznyálták
belesütöttek félszázadnyi ólomnyomott cédulát
rendszer váltás szovjetunió átkos.”

(*Ólommérgezés, Sejtvándorlás ciklus*)

Az ország elhagyásának gondolata a lírai ént is megérinti újra meg újra: hátrahagyni hazát, otthont, családot, feladni azt, amit hivatásának, szívügyének tart, máshogy és másból megélni, ott, ahol jobban megbecsülik azt, amit csinál, ahol jobb egzisztenciális helyzetbe kerülhetne. Ebben a gondolatban, pontosabban a gondolat egyéni csavarjában izgalmasan értelmezhetőek újra Wass Albert *Üzenet haza* című versének motívumai. A kő mellett a víz motívuma is állandóságot, a hazához, az otthonhoz való kötődést jelképezi itt a két nagyszülőn keresztül. A kő, a szikla motívuma itt szorosan fűződik a nagyapához, míg a nagymamához és a lányunokához a víz motívumai kapcsolódnak. Csakhogy a víz motívumainak felhasználása itt a folyamatos elvágyódásból való visszatérést jelképezik: a nagymama, aki holtágon tanult meg úszni, tulajdonképpen egy állóvízben, egy „tóvá” alakult folyószakaszban gyakorolt. A lírai én, a folyók lánya, aki örökösen vonzódik a vizek világához, csak látszatra képviseli ezzel azt, amit a Wass-vers motívumrendszerében jelenthetne. Valójában itt a lány nem a folyókkal, hanem egy folyókhöz kötődő lényel azonosítható. Ő, aki hű önmagához, ezer szállal kötődik otthonához, ehhez a világhoz, amely nélkül nem is létezhetne, épp olyan, mint az elülső borító lapján megjelenő szitakötő, aki föl-fölreppen a folyó vizéről, de aztán mindig visszatér a folyóba – hiszen nem is létezhetne nélküle.

Ha a szerző első verseskötete esztétikai szempontból még egyenletlennek is mondható, mindenképpen ígéretes kezdésnek tekinthető, s ötletességében, a népi hagyománykincs felhasználásának módjában kivételesen

kreatívnek és egyedinek tekinthető. Izgalmas az is, hogy a gondosan megtervezett, finom ízlésről árulkodó illusztrációk – amelyek szintén a természetközelség és a népiesség jegyeit hordozzák magukban – milyen harmonikusan illeszkednek a versek szövegvilágához, mintegy kiegészítve, megtámogatva azt.

(Fiatal Írók Szövetsége, Bp., 2017)

HANGÁCSI ZSUZSANNA

Temesi Ferenc: 49/49

„Már a vonaton eldőlt, hogy nem a szerelmet választom.” (5)

Az első mondat romantikus történetet ígér. És azt is kapunk. Temesi Ferenc úgy vezet minket a jól ismert sablon mentén, mint kisiskolás koromban a sorvezető szabályozta kacifántos írássomat a sima papírlapon. A kamaszkori szerelemmel való újra-találkozás díszlete korán kibontakozik és az első oldalakon meglehetősen hangsúlyos szerepet kap.

A szimpla szerelmi történetnél többre vágó türelmetlen olvasó fanyalogva teheti félre a könyvet az olvasás korai szakaszában, pláne ha harminc vagy annál kevesebb éve él a könyvek világában. És úgy egyáltalán. A múltat a jelen ellenében értékelő leírások, a „régén sokkal jobb volt” sóhajtozások enyhe szemforgatást és bizalmatlanságot válthatnak ki különösen a kevésbé idős olvasók körében. Néha az az érzésünk támadhat, a könyv inkább azoknak szól, akik „játszották a Gazdálkodj okosan nevű szoci Monopolyt, a Ki nevet a végéig”, akik hordtak kombinét és harisnyatartót, „lila színű, béna szabású röltexes magyar farmert. Igazodtak a Kádár-címerhez, az óvodai és iskolai pofonokhoz. (...) Ették a ragcsos stollverket, az ízetlen fruttit.” (29)

Ahogy az elolvasott oldalak száma egyre gyarapszik, lassan felébred bennünk a gyanú, hogy mi szépen át lettünk ejtve. Itt valami többet, más

kapunk, mint amit az a bizonyos első mondat, első néhány lap ígér. Mindkét eddig említett motívum: a szerelem és a múltidézés is megmarad, de más értelmet kap. A legelcsépeltebb, legelemibb, legizgalmasabb, legszenzációsabb, legtisztább és legtöbb méltán elítélhető tette sarkálló emberi érzelm: a szerelem érett formájában igazán ritkán tárgyalt aspektusa tárul elénk. A múltidézés kavicsait pedig a társadalomkritika iróniája szervezi téglává, majd tekintélyes épületté. Ilyen és ehhez hasonló mondatokkal: „Csak óvatosan az importtal. Egy plakátot se! A szellemi exportunk – az európai szocországokban – 222 könyvből állt ez évben, 2 és fél millió példányban. Ha a politikai vackokat kivesszük belőle, akkor is sok. A másizmus-leszmajdizmus fénykorában, ha működött az öncenzúra benned, még írhattál is a megjelenés reményében. Még tán le is fordítottak. Amiről hallgatni kellett: a szovjet megszállás, a párt vezető szerepe és 56. Hát olyan sokat kértünk, kicsi nyuszi?” (93–94)

A szerelem-tematika attól is érdekessé válik a könyvben, hogy a két főszereplő, Márk és Ilona történetünk elején e-mailben tartják a kapcsolatot, és később is gyakran leveleikből vagy skype-beszélgetéseikből értesülünk szerelmük alakulásáról. Bár kétségtelenül eredeti megoldás a (részben) e-mail-regény, kérdés, mennyire indokolt, hogy a külföldön élő Ilona levelei ékezetek nélkül jelennek meg a szövegben; inkább talán zavaró, legalábbis indokolatlannak tűnő megoldás. Ugyanakkor életszerű is, és közel hozza az olvasóhoz a történetet, az éppen-most-játszódik, velemis-történhetne illúzióját nyújtja. A modern technika kommunikációs eszközei mellett feltűnnek a tizenéves Márk, Ilona és Túróczi Zsuzsu naplórészletei, továbbá Márk éppen a születés fázisában levő vagy évekkkel, évtizedekkel a történet ideje előtt keletkezett, félbehagyott írásai. Helyet kapnak versek, népdalok, magyar nóták, dalszövegek, amiket megidéznek, elgondolnak, elmondanak, előadnak vagy elénekelnek. Leghangsúlyosabbak azonban az egész könyvet végigkísérő, átszövő angol dalszöveg-részletek.

Ezek a pársoros, hosszabb-rövidebb dalbetétek különös szerepet játszanak. Van, amikor továbbviszik a történetet, rajtuk keresztül érzékeljük a szereplők hangulatát és érzéseit, illetve egy-egy háttérben szóló zene szám kimondja azt, amit Márk vagy Ilona nem tudnak vagy nem akarnak, talán nem mernek. Pontosabban a dalszövegek világába csak Márknak van belépése, Ill kimarad belőle azon egyszerű oknál fogva, hogy bár első férje kedvéért tökéletesen megtanult norvégül, az angol nyelvet sosem sikerült elsajátítania. Míg Márknak ezek a dalok a kimondhatóság, megfogalmazhatóság biztonságát és feloldozását nyújtják, Ilona számára sem-

mit sem jelentenek, sőt inkább érthetlenségük miatt frusztráltság forrásai. Egyrészt – mint már említettük és mint a szöveg olykor enyhe gúnynyal jegyzi meg – nem érti a dalok szövegét, másrészt több esetben még csak a dallam sem ismerős számára, hiszen az elmúlt évtizedeket egy teljesen más kultúrkörnyezetben töltötte, mint Márk.

A pár zenei nem-egynyelvűsége az első kukac kettejük paradicsomában. Ilona számára felfoghatatlan, ami Márknak lételem. Márk a szerelmet is a zenén keresztül értelmezi. „Hogy mi a szerelem? Megtudod, amikor zenét hallgatsz a másik szobából, és együtt énekelsz vele. Mert egy dallam az, amibe igazán beleszerettél, és amikor becsukódik az ajtó, és nem halod már többé a zenét, te még továbbra is együtt énekelsz vele valami képp. És nem számít, mennyi idővel később. Amikor újra meghalod a zenét, még mindig tartod a ritmust. Na, erre hasonlít.” (414)

Márk és Ilona szerelme pedig éppenséggel nem sok más szerelmi történethez hasonlít. Abból a szempontból, hogy a fiatalság, az egészségesség, a lehetetlenség határáig kidolgozott, lefogyasztott, átszabott, kifestett testek kultuszának korában Temesi a tökéletes idomokhoz szokott szemekink elé egy hatvanas éveik elején járó szerelmespárt állít. Pocakosan, túl több műtéten, ápoltan és sportosan is ráncosodó nyakkal. A regény ezáltal sikeresen szólítja meg a fiatal és régebb óta fiatal olvasókat, mást-mást üzenve számukra. Olyan szöveget hoz létre, amit a fiatalabb generáció nem élt, ezért nem úgy ért (meg), mint az idősebb olvasók. Temesi a könyvben gyakran alkalmazott fanyar humorral kezeli a kor kérdését: „A fiatalság betegség, de elég gyorsan kigyógyulsz belőle. A nyár énekel benned egy ideig, aztán abbahagyja.” (145–146) Ezt a kevésbé optimista kijelentést felülírja maga a történet, melynek tanulsága szerint az ősz nem várt és nem remélt örömeiket tartogat, amelyek tizenévesen, egy féléletnyi tapasztalat híján elérhetetlennek látszottak.

A történet elején inkább Márk nézőpontjából látjuk az eseményeket, az ő emlékeit olvassuk, melyek az Ill-lel való levélváltás során idéződnek fel benne. Később megismerjük Ilona emlékeit is; ugyanaz az esemény olykor többször tűnik elő a regényben, így a könyv különböző pontjain ismerjük meg ugyanannak a történetnek a két narratíváját. Mégis úgy tűnik, Márk hangja végig dominánsabb, már csak az említett angol nyelvű dalszövegek miatt is, amelyeket a két főszereplő közül csak ő ért. A könyv végéhez közeledve pedig teljes mértékben átveszi az irányítást: „Mostantól az volt, amire én emlékszem. Úgy volt, ahogy én láttam.” Ugyanakkor elismeri: „én sem tudok mindent”. (367) Többek között ez a kimondott mindent-nem-tudás adja meg a történet szerethetőségét. Mire idáig érünk

a könyvben, nyoma sincs az esetleges kezdeti fanyalgásnak, kellemesen meg lettünk lepve.

Jó regény lehet az, ami meglepetést okoz. Pozitív csalódást. Aminek olvasása során az ember boldogan és önfeledten bízza rá magát az író kénye-kedvére, akár szeszélyére. És az író sosem él vissza ezzel a ráhagyatkozással, lehet a közösen bejárt út kacskaringós, veszélyes, máskor meg épp unalmas: sosem engedi el az olvasó kezeit és nem hagyja a figyelmét végleg ellankadni vagy elkóricálni.

Jó regény az, ami a kliséket, amelyekre az ember unottan vagy ingerülten legyint, ha az utcán lelkesen csámcsogott pletyka formájában hallja, úgy találja, hogy újnak tűnnek. De legalább izgalmasnak. Érdekesnek. Persze, már a könyv elején tudjuk, legalább sejtjük, mi lesz a vége. A közbeeső utat is sejtjük a lépteink. Mégis jó, hogy az író végigvisz ezen az úton és ahogy végigvezet rajta. Jó ebben a történetben lenni. Egy szerelem apropóján el-elkalandozni, elálmodozni. A múltba, a jelen egy más szegletébe, az 1970-es évekbeli dalszövegek világán keresztül egy másik ember emlékeibe, elképzelt univerzumába.

Kérdés, mennyire elképzelt ez az univerzum? A regény szereplői ugyanabban az évben születtek, mint az író. Több, a valóságban is létező, ismert személyről ír, például a nemrég elhunyt Grendel Lajosról (130). A 347. oldalon egy kép is feltűnik, ami a leírás szerint Kamónt, Márkot és Bébit mutatja 1968 augusztusában. Kit ábrázol vajon a kép: az író vagy Márkot? Netán a kettő ugyanaz? Részben ugyanaz?

A kérdés megválaszolhatatlan, megkerülhetetlen, ugyanakkor a történet szempontjából kevésbé lényeges. Ez a regény inkább a kérdések, mint a válaszok regénye, inkább a lezáratlanságé, a nyitott, tág tereké és értelmezési lehetőségeké. Ugyanúgy érvényes rá a „töredékesség, a szaggatottság” mint az író *Por* című regényére. A felszínes vizsgálódás talán káosz-ként értelmezi a sokféle szövegtípusból összeállított, olykor merész ugrásokkal és fogalomhasználatlaltal tarkított történetet. A figyelmes olvasás azonban fegyelmezett szerkezetet fed fel. A történet lényegét és logikáját szervező kérdések megválaszolásra kerülnek. Az író olykor huncut mollyal dobja bele olvasóit egy-egy epizód kellős közepébe és az olvasó játékos macskaként az elé dobott pamutzálat kergetve próbálja nem elveszteni, vagy éppen újra felvenni a fonalat. Úgy szép ez a játék, ha az a bizonyos fonál mindig látható és nem embertelen erőfeszítés árán elérhető marad. És Temesi szépen játszik. Velünk.

BARÁTHI OTTÓ

Táguló terek, különféle kultúrák, kíméletlen kihívások

Tillmann J. A.: *Az eseményhorizonton túl*

Jól emlékszem, gimnáziumi éveimben – mintegy mindenevő – jobbra válogatás nélkül faltam a könyveket, míg később, különösen az utóbbi évtizedben már – a több szabadidő, ismeret és információ birtokában is – megfontoltabban szelektálok. Mostanában meg leginkább az emberiség előtt álló nagy kihívásokról szóló, Földünk globális problémáival foglalkozó, történeti, filozófiai, vallási, szociológiai (stb.) tárgyú könyveket preferálok. Így bukkantam a Balassi Bálint Megyei Könyvtár elektronikus katalógusában (bbmk.hu) Tillmann J. A. fenti kötetére, amely-

nek az alcíme: *terek – kultúrák – távlatok*, a főcíménél is kifejezőbb.

Azonnal ki is kölcsönöztem, és nemcsak elolvastam, de – szerzőjének életútjával együtt – tanulmányoztam is a könyvet. Így – mielőtt rátérek a könyv szemlélésére – álljanak itt először a sokat utazó, szabadgondolkodású, sajátos attitűddel is bíró szerző főbb életrajzi adatai. Tillmann József Adalbert (Bonyhád, 1957) magyarországi német filozófus, esszéista, egyetemi tanár. Egyetemi tanulmányait 1976–1977 között a Kossuth Lajos Tudományegyetemen kezdte, 1977–1981 között pedig az ELTE BTK történelem–esztétika szakán tanult. 1981-ben történelem-esztétika szakos előadó. 1981–1985 között fordító, szörfstanár, garázsmeister volt. 1985–1986 között a Panoráma Útikönyvek, 1986–1991 között a Vigília folyóirat szerkesztője. 1991–2009 között a pécsi Janus Pannonius Tudományegyetem filozófiatörténeti tanszékén egyetemi docens. 2000 óta a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem tanára.

A könyv címében szereplő – már önmagában is érdeklődést kiváltható – „eseményhorizont” összetett szó jelentésén töprengenie sem kell a figyelmes olvasónak, a hátsó borítón egy rövid tudományos (?) és egy szellemes, enyhén ironikus definíciót is felfedezhet, a következők szerint:

„ESEMÉNYHORIZONT 1. (kozmológiai) Olyan határfelület, amin túlról jelek már nem érnek el a megfigyelőhöz. Az eseményhorizont mögött elinduló fénysugarak soha nem lépik át az eseményhorizontot. 2. (hétköznapi) A médiafelületekből és hírhordalékokból képződött kaotikus torlasz, amely megakadályozza a látóhatár tágasságának tekintetbevételét. (Nomád Nagyszótár)”

Bevezető (ajánló) soraiban aztán a filozófus a könyv alcímében többes számban használt *tér* szót is értelmezi, így: „A tér kétségkívül nem merő geometria és mérték, hanem kultúra és történelem, elgondolás és alakítás is. Minden kornak és kultúrának sajátos térfelfogása van. Változandósága, történetisége miatt egyik sem végérvényes, hanem alakítható: a tér zsugorítható, és a tér tágítható is. Még akkor is, ha éppen szűkülni látszik...” (6.)

Ezzel a csak részben idézett szerzői felvezetéssel máris a „dolgok közepében” vagyunk, a könyv lényegénél tartunk, annál a tágas térnél – legalábbis az én horizontomon annak tűnik –, amit globalizálódó, végzetes veszélyeknek kitett világnak is nevezhetünk. Azon a glóbuszon, amelyen földrengésszerű események sora, sorsfordító történések garmadája zajlik, „itt és most” is, egyben lehetőségek adódnak napjainkban éppúgy, mint a közeli és a távolabb jövőben. Mindezekről mesél Tillmann – a sok-sok referenciaként használt idézet miatt – nagy figyelmet és türelmet igénylő, de gondolkodásra serkentő és talán még cselekvésre is készítő könyvében.

A *Tartalomból* (215.) természetesen jól kitűnik a kötet fejezet-struktúrája is. Első, a *Térérzék* c. nagyobb részében (7–52.) mintegy „tájékoztató” az olvasót: a tér felfogásáról, érzékeléséről és értelmezéséről értekeznek, majd végül a *Nemzeti lehetőségek terei* c. részben – nem tudni, igazán miért is éppen ebben az első fejezetben? – a többes szám ellenére csak a magyar esélyekről vizionál, nem éppen szívderítő módon. (Ezt a részt szerintem inkább az utolsó fejezetbe kellett volna elhelyezni, adekvát „teret” ott találni.) A kötet második fejezete, *Személyes színezetű kitérő* (53–67.) címmel egy magánlevelet (?) tartalmaz.

A kötet legterjedelmesebb fejezete a *Kultúrák* című igen informatív textus (69–175.), amelyben – többek között – a német, az iszlám, az amerikai és a kínai kultúrák különlegességeivel rukkol ki a szerző, némelyeket elrettentőnek (vagy nagyon is valósnak?) ábrázolva.

E nagy fejezeten belül Az iszlám kihívás c. részben – ismét híres és kevésbé ismert filozófusokat idéz – például az alábbiak szerint: „Vallások tekintetében fontos tudni, mi egy vallás, és mit is jelent egy kultúra történetében. A kultúrák vallási mintázatainak hatása kezdeteiktől fogva máig

érvényesül...” (94.) S hogy mi is az a *dzsibád*? „... szent küldetés, amelyet az írás ad parancsba, illetve a szent törvény is magában foglal, és amely csak akkor érhet véget, ha az iszlám fénye ragyogja be az egész világot.” (107.) Még ugyanitt ezt olvashatjuk: az iszlám „sokkal inkább, mint egykor a kereszténység, olyan vallás, amely végleges formát kíván adni a társadalmi rendnek, az emberi érintkezési formáknak, és keretek közé akarja zárni minden egyes ember életének minden egyes pillanatát. Tehát olyan állandóságra törekszik, amely más társadalmi formák többségében nem volt meg.” (107.)

Később az is kiderül a kötetből, hogy Európa napjainkban már a *Bebódolás felé* tart. „Az iszlám egyes politikusok szerint »Európához« tartozik. [...] Franciaországban már nem viselik el az iszlám vagy az arab országokra irányuló kritikát” – állapította meg harminc évvel ezelőtt Jaques Ellul. Két évtizeddel később Kertész Imre arról ír: „...ahogyan a muzulmánok elárasztják, s majd birtokukba veszik, magyarán elpusztítják Európát; ahogyan Európa mindezt kezeli (...) saját ellenségeit imádjá.” (113.) Később: „az iszlám egyetemes küldetést tulajdonít magának, az egyedüli vallásnak hirdeti magát, amelynek el kell érnie, hogy mindenki csatlakozzon hozzá, ne legyenek illúzióink, a világ egyetlen része sem menekül meg ettől.” (114.)

Az ún. arab tavasz nyomán a közelmúltban milliányi újabb muzulmán érkezett Európába – folytatja már maga Tillmann. A már itt élő, számottevő népcsoportokkal együtt a jövőben jelentősen befolyásolják a folyamatokat. Bassam Tibi, németországi szír származású muszlim politológus szerint „manapság a *political correctness* okán kozmetikázzák a statisztikákat. Ma Nyugat-Európában legalább 30 millió muzulmán él, nem pedig 15 millió, mint gyakran állítják.” (115.) Minthogy a fenti idézeteket egy liberális író, filozófus – nem pedig egy bevándorlásellenes konzervatív szerző –, azaz Tillmann maga válogatta és szerkesztette össze, okkal-joggal lehetnek jogosak a félelmeink. Jobb félni, mind megijedni – jutott eszembe nekem is, a régi magyar, sok igazságot rejtő szólás-mondás.

A szerző választott társai nyomán a kínai kultúráról sem állít ki sokkal különb bizonyítványt: „...nacionalizmussal átjárt, totalitárius hiperkapitalizmusa ma is nyugtalansággal kellene, hogy eltöltjön minden európaít”. Kína ugyanis „ma eljutott arra a pontra, amikor vége a korrepetálásnak, és kezdődik az előzés”. (163.)

Könyvének utolsó, *Más távlatok* c. fejezetében (177–213.) egykori, mai és eljövendő lehetőségeket villant fel, fontos kérdéseket vet fel. Egyhelyütt így: „Az élet vizsgálása pedig folytonos feladat – amibe az akarat

kérdőre vonása is beletartozik: Mit is akarunk? Miért is? Menyiben jó ez? Nekünk? Másoknak? Nemcsak ma, hanem minden időben.” (211.)

Összegezve: Tillmann tehát – ahogy magát szívesen nevezi: a későújkor-kutató – ebben a nem először jobbára liberális vallás- és művelődéstörténeti referenciák sokaságára épülő könyvében különböző korok és kultúrák tereinek alakulásába, tartósan érvényesülő tényezőibe, szavajárásával: „mintázataiba” és metamorfózisába igyekszik betekintést nyújtani, a kelet- és nyugat-európai térfelfogás különbözőségeitől kezdve a nemzeti kultúrák különféleségein és sajátosságain át a jelenbeli és a távolabbi lehetőségekig bezárólag.

A kötet legfontosabb tanulsága és a levont konklúzió szerintem leginkább az lehet, hogy bár a különféle kultúrák hatásai markánsan még nem minden európai országban érzékelhetőek, az már ma is nyilvánvaló, hogy az esetleg legalizálandó migráció, és/vagy az újra meg újra elszabaduló bevándorlási hullámok hátán érkező – leteleplő, de asszimilációra képtelen – néptömegek egyre növekvő mértékben alakítják majd Európa kulturális (vallási, politikai, jogi stb.) arculatát. Ezért is fontos, hogy megismerjük a kultúrájukat, és szembesüljünk várható kihívásaikkal. Ez utóbbihoz ez a könyv is némi – ha nem is feltétlenül elégséges és alapos – adalék, és fontos figyelemfelkeltés, figyelmeztetés is lehet.

A karcsú, A/5 formátumú, szerény, sötét színű, fentebb szemlézett kötet – amit most az olvasó figyelmébe ajánlok – a közelmúltban látott napvilágot. Véleményem szerint éppúgy arathat sikert, mint szülhet averziót a hasonló tárgyú és tartalmú könyvek piacán, és válthat ki vitákat a liberális, a keresztény-konzervatív és a neutrális-konzolidált olvasók körében egyaránt.

(Typotex Kiadó, Bp., 2018)

SZERZŐINKRŐL

- BARÁTHI OTTÓ, DR. (1944, Hatvan) közgazdász, újság- és közíró. Csaknem száz tanulmánya, tucatnál is több saját és/vagy társszerzőként jegyzett kötete látott napvilágot. Az egyik legismertebb munkája, az *50 év a Palócföld életéből – Egy folyóirat Nógrád történelmében* c. monográfiája 2008-ban jelent meg.
- DEBRECENI BOGLÁRKA (1981, Salgótarján) író, költő, művészettörténész, kulturális antropológus, muzeológus; művészettörténet, vizuális kultúra és társadalomismeret szakos tanár. Kaleidoszkóp-díjas. Panoráma c. kötete a Palócföld Könyvek sorozatban jelent meg. Legutóbbi kötete: *A belső tó* (2018).
- ERDŐS ISTVÁN (1939, Hernádnémeti) író. Tanárnak, népművelőnek jött a debreceni egyetemről Salgótarjánba. A Palócföld, a Napjaink, a Népszava, a Valóság, a Kapu közölte fontosabb írásait. Játékfilmet, mesejátékot írt a televíziónak. A *Párkányjárás* című kötete után *Nagyoroszi*, *Messze kéklilik a Duna* címmel jelentek meg könyvei. Madách-díjas. Romakutatóként Eötvös József-életműdíjjal tüntették ki.
- FELLINGER KÁROLY (1963, Pozsony) felvidéki magyar költő, meseíró. Jókán él. Tagja a Szlovákiai Magyar Írók Társaságának és a Magyar Írószövetségnek. Több mint harminc önálló kötete jelent meg. Versesköttei fordításban románul, oroszul, spanyolul, törökül, franciául, angolul, németül, szlovákul is napvilágot láttak. 2016-ban Madách-nívódíjat kapott.
- FILIP TAMÁS (1960, Budapest) költő, szerkesztő, a Dokk.hu művészeti vezetője, a Magyar Írószövetség választmányának tagja. Kilenc kötet szerzője. 2017-ben József Attila-díjjal ismerték el munkásságát.
- GYUKITS GYÖRGY (1961, Budapest) szociológus, egyetemi oktató. Szakterülete az egészségszociológia és szociálpolitika. Kutatási területe: szegénység, egészségügyi rendszer, etnikai csoportok (főként a romák) egészségi állapota és egészségügyi ellátása.
- HAJNAL JÓZSEF (1951, Kunszentmárton) újságíró, tanár. A Szolnok Megyei Néplap egykori főszerkesztője, a Magyar Rádió Miskolci Stúdiójának, a Miskolci Rádióknak egykori stúdióvezetője. Több lapnak volt felelős szerkesztője, készített televíziós műsororozatot. Tanított a Miskolci Egyetemen. Több interjúkötetet szerkesztett és írt. Legutóbbi kötetei: *Mákdobáló* (2017), *Álmodj méheket* (2018).
- HANGÁCSI ZSUZSANNA (1989, Kassa) a Miskolci Egyetem Irodalomtudományi Doktori Iskolájának abszolutóriumot szerzett hallgatója. Kutatási területe az Irodalmi Szemle folyóirat, a (cseh)szlovákiai magyar irodalom. Tanulmányai jelentek meg konferenciakötetekben (pl. *Nyom-követés 2*). 2017 nyarán a Kortárs esszépályázatán második helyezést ért el.
- JÓNA DÁVID (1968, Budapest) médiatanár, újságíró, operatőr, az Art'húr kul-

- turális, művészeti lap alapítója, szerkesztője, a facebookon az Art'húr Irodalmi Kávéház főszerkesztője. 17 évig tanított a zsámbéki főiskolán. Legutóbbi kötete: *Jóféle csönd* (2018).
- KABDEBŐ LÓRÁNT, DR. (1936, Budapest) irodalomtörténész, kritikus, egyetemi tanár, Szabó Lőrinc monográfusa. Számos önálló kötet és monográfia szerzője, Szabó Lőrinc-életműkiadások gondozója, a Pécsi és a Miskolci Egyetem tudomány-szervező egyénisége. 1998-ban a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztjével ismerték el munkásságát.
- LACKFI JÁNOS (1971, Budapest) József Attila-, Déry Tibor- és Prima Primissima-díjas író, költő, műfordító, szerkesztő, az irodalomtudomány doktora. Harmincnál több könyv szerzője. 1999-től a Nagyvilág szerkesztője.
- MADÁR JÁNOS (1948, Balkány) író, szerkesztő. A Kelet Felől című folyóirat alapító főszerkesztője, a Muravidék, a Magyar Múza és az Új Tanú folyóiratok szerkesztője. A Rím Könyvkiadó vezetője, a Magyar Újságírók Közösségének alelnöke, a Magyar Írószövetség választmányi tagja. Eddig kilenc önálló könyve jelent meg.
- F. NAGY GÁBOR (1974, Pásztó) főállásban igazgatásszervező, 1997-től publikál. Antológiákban, folyóiratokban szerepelnek versei, meséi. Eddig nyolc verseskötete jelent meg. 2008-ban, *Zarándoklétünk ösvényein* című könyvéért, a Fehér Klára Irodalmi-díj Kuratóriuma által elismerésben részesült.
- NAGY JUDIT ÁFONYA (1985, Ózd) költő, író. Egyetemi tanulmányait a Miskolci Egyetem magyar szakán végezte, de betekintő jelleggel volt történelem és egyiptológia szakos is Budapesten. 2006-tól a FISZ tagja, több folyóiratban és antológiában szerepelt már. Jelenleg Balassagyarmaton él.
- NAGYGÉCI KOVÁCS JÓZSEF (1977, Sátoraljaújhely) kritikus. Jelenleg Erdőkertesén él. Pedagógusként és labdarúgóedzőként is dolgozik, a fennmaradó rengeteg szabadidejét olvasással és írással tölti.
- NÉMETH PÉTER MIKOLA (1953, Diósgyőr) költő, esszéíró, performer, szerkesztő-rendező. A Katedrális című irodalmi, művészeti és társadalmi folyóirat alapító-főszerkesztője. Az E(x)KSZPANZIÓ nemzetközi kortárs művészeti fesztiválok alkotó-rendezője. A Magyar Írószövetség, az Avangárd Szakosztály és a Bohár András Kör elnökségének tagja.
- OLÁH ANDRÁS (1954, Hajdúnánás) költő, író, pedagógus. A legjelesebb magyar folyóiratok rendszeresen közlik verseit, novelláit, drámáit, recenzióit. Több antológiában is szerepelt. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Eddig 11 önálló kötete jelent meg. 2016-ban Ratkó József-díjat kapott és elnyerte a Salvatore Quasimodo költőverseny különdíját.
- ORAVECZ TIBOR (1959, Salgótarján) költő. Középkorok korától ír verseket. Az akkori Palócföld irodalmi szellemi életében telt ifjúkora. Jelenleg Nagytarcsán él.
- RADNAI ISTVÁN (1939, Budapest) költő. Az 1970-es évek elejétől a

- legjelentősebb magyar folyóiratok közlik verseit. Az Élet és Irodalomban glosszái jelentek meg, antológiákban szerepel. Tagja a Magyar Írószövetségnek. Nyolc önálló kötete jelent meg.
- STEINMACHER KORNÉLIA (1987, Tapolca) irodalomtörténész. Az ELTE-n végzett magyar nyelv és irodalom szakon. Jelenleg Balassagyarmaton a Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeumának munkatársa. A népi hiedelemvilág 19. századi irodalmi vonatkozásait kutatja. Rendszeresen ír kritikákat kortárs irodalmi művekről és filmekről.
- SULYOK LÁSZLÓ (1944, Nagybátony) magyar-történelem szakos középiskolai tanár, kulturális újságíró. A Magyar Politikai Foglyok Szövetsége Nógrád Megyei Szervezetének elnökhelyettese. Több Nógrád megyei napilap főszerkesztője volt. Első könyve, a *Reuski rabszolgák* 1990-ben jelent meg, melyet további hat kötet követett. Írásai többnyire a kommunista diktatúra számkivetettjeinek sorsáról szólnak.
- SZENTJÁNOSI CSABA (1965, Budapest) költő. Eddig két önálló verseskötete látott napvilágot (*Vers a versben*, 2003; *A falu bolondja*, 2018). Folyóiratokban publikál. A Rákoskeresztúri Református Gyülekezet elhívott tagja, elhivatott szolgája.
- SZIGETI JENŐ, DR. (1936, Budapest) teológus, lelkész, folklorista, vallástörténész. A Kárpát-medence számos egyetemén és az USA-ban is oktatott. Kutatási témája a népi vallásosság, a Biblia a művelődéstörténetben, vallástörténet, vallásszociológia.
- Több tudományos lap állandó munkatársa. A MTA köztestületi tagja.
- SZIRMAI PÉTER (1970, Budapest) író. Novelláit, esszéit magyarországi és határon túli lapok közlik. Eddig három kötete jelent meg, egy regény 2007-ben, és két novelláskötet 2011-ben, 2013-ban.
- ZSIRAI LÁSZLÓ (Sopron, 1956) író, költő, szerkesztő, publicista, a Magyar Írószövetség tagja. Versei, novellái, esszéi, publicisztikai önálló kötetekben, hazai, külföldi folyóiratokban, antológiákban jelentek meg, rádióban, televízióban hangzottak el. Több szépirodalmi és sajtópályázaton nyert díjakat.

Képzőművészek

- FÖLDI PÉTER (1949, Somoskőújfalu) Kossuth-díjas festő. Alkotásaival 1974 óta szerepel kiállításokon. 1998-ban Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszttel, 2007-ben Kossuth-díjjal, 2009-ben Prima Primissima-díjjal tüntették ki.
- KELEMEN JÓZSEF (1960, Pásztó) tanár, képzőművész, költő. Alapító tagja a Balassi Bálint Asztaltársaságnak. Egyéni és csoportos kiállításokon láthatók alkotásai, 1988-tól a Salgótarjáni Tavasz Tárlat kiállítója, a 2000-es években a Szécsényi Őszi Tárlaton is rendszeresen bemutatkozik.
- MAKRAY JÁNOS (1955, Budapest) festőművész. Több mint 60 önálló kiállítása volt Magyarországon, Ausztriában és Németországban. 2017-ben a parlamentben átvehette a Magyar Termék Nagydíj kitüntetést szinterpiás festményesorozatáért.

Lapszámunkban Kelemen József alkotásai láthatók.
A borítóoldal a *Támaszkodó* című képének felhasználásával készült.
A borító belső oldalai közül az elsón a *Szívemnek kedves palántája*,
a hátsón a *Lehetőségek* című képét közöljük.

Főszerkesztő:
DR. GRÉCZI-ZSOLDOS ENIKŐ

Főmunkatárs:
DR. CSONGRÁDY BÉLA
NAGY PÁL (Párizs)

Képzőművészeti szakértő:
KELE SZABÓ ÁGNES

Borítótervező:
RÁDULY CSABA

Tördelőszerkesztő:
HERNÁDINÉ BAKOS
MARIANNA

Kiadja: Balassi Bálint Megyei Könyvtár (3100 Salgótarján, Kassai sor 2.)
Felelős kiadó: MOLNÁR ÉVA igazgató

Alapító:
Nógrád Megyei Önkormányzat Közgyűlése

A lap díjai:

Nógrád Megye Madách-díja

Salgótarján Pro Urbe-díja

Nógrád Megyei Értéktár „Nógrádikuma”

Levél cím: 3101 Salgótarján, Pf. 18. ♦ Telefon: 32/521–560 ♦ Fax: 32/521–555
Internet: www.palocfold.wordpress.com ♦ Elektronikus cím: palocfold@bbmk.hu
Terjeszti a Magyar Lapterjesztő Zrt. (LAPKER) ♦ Egy szám ára: 500,- Ft ♦
Előfizethető a Balassi Bálint Megyei Könyvtárban és az elérhetőseinkben.
A Palócföld Könyvek sorozatban megjelent könyvek ugyanígy megrendelhetők. ♦
Kéziratokat és rajzokat megőrizzük, de nem küldünk vissza.
ISSN 0555-8867 ♦ INDEX 25925

Fenntartó:

SALGÓTARJÁN MEGYEI JOGÚ
VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

Partnereink:

NÓGRÁD MEGYEI HÍRLAP

MAGYAR NEMZETI LEVÉLTÁR
NÓGRÁD MEGYEI LEVÉLTÁRA

Készült

a Polar Stúdióban (Salgótarján)

Palócföld

IRODALMI, MŰVESZETI, KÖZLETTI FOLYÓIRAT

19001

Ára: 500 Ft